

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE. 118.

18⁸⁴/85.

SZERKESZTI:
ZSILINSZKY MIHÁLY,
TÁRSULATI FŐTITKÁR.

TIZENEGYEDIK KÖTET.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

B.-GYULÁN, 1886.

A TÁRSULAT KIADÁSA.

A békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat Évkönyve tizenegy kötetben megjelent a következő tartalommal.

I. Kötet: 1. Békésm. régész- és művelődéstörténelmi társulat keletkezése, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Harruckern Ferencz udvartartása, *Haan Lajostól*. 3. A nők műveltsége társadalmunk alsóbb osztályában, *György Vilmostól*. 4. A Justh család okmányairól, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Az 1543-iki gyulai országgyűlés, *Haan Lajostól*. 6. Mívelődéstörténet és a művelődés Békésmegyében, *Hajóssy Ottótól*.

II. Kötet: 1. Kristóffy György jellemrajza, *Benka Gyulától*. 2. Történelem előtti korszak, *Haan Lajostól*. 3. B.-Csaba lakosságának életéből, *Szemán Sámuel*től. 4. Békésmegye III-ik Károly alatt, *Haan Lajostól*. 5. Békésm. nép a Pero-féle lázadásban, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Tomesányi József emlékezete, *Hajóssy Ottótól*. 7. Két okmány a török korból, *Zsilinszky Mihálytól*.

III. Kötet: 1. Székács József emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Eötvös József sz.-tornyai magánya, *György Vilmostól*. 3. Békésmegyei agyag-, ércz- és csontnemű régiségek, *Haan Lajostól*. 4. Békés város történetéből 1714—1800. *dr. Hajnal Istvántól*. 5. Szegedi Kis István életéből, *Haan Lajostól*. 6. A tarhosi pusztán ástott régiségekről, *dr. Hajnal Istvántól*. 7. Tomesányi József költeménye, közölve *Bonyhai Benjámintól*. 8. Elnöki beszéd az orosházi gyűlésen márczius 18-án, 1877. 9. Elnöki beszéd a békési gyűlésen július 29-én, 1877.

IV. Kötet: 1. Vázlatok M.-Berény multjából, *id. Jeszenszky Károlytól*. 2. A m.-berényi gymn. története, *Petz Gyulától*. 3. Cholera-jegyzőkönyv, *ifj. Jeszenszky Károlytól*. 4. Gróf Károlyi György emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Békésmegye a török világban, *Göndöcs Benedektől*. 6. Szarvasi néplázadás 1835-ben, *Sipos Somától*.

V. Kötet: 1. Geist Gáspár emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. Gyulavár multjából, *Fraknoi Vilmostól*. 3. Huzain bég, gyulai várparancsnok magyar levele és magyar köriratu pecsétje 1604. évből, *Haan Lajostól*. 4. Őskori emlékek a békésmegyei muzeumban, *Dr. Hampel Józseftől*. 5. Az 1753-iki egyházlátogatás Szarvason, *Gajdács Páltól*. 6. Szarvasi, turi és szent-andrási határban talált régészeti tárgyak ismertetése, *Haan Lajostól*. 7. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*.

VI. Kötet: 1. A szent-andrási esata és Gyula ostroma, *Thaly Kálmántól*. 2. B. Wenckheim László emléke, *Göndöcs Benedektől*. 3. A békésmegyei Jakobinusok, *Zsilinszky Mihálytól*. 4. Gyula-város tanácsának levele, 1560. *Haan Lajostól*. 5. B. Wenckheim Béla emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*. (Folytatás.)

Bonyhai Benjamin.

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

1884⁸⁵.

SZERKESZTI:
ZSILINSZKY MIHÁLY,
TÁRSULATI FŐTITKÁR.

~~~~~  
TIZENEGYEDIK KÖTET.  
~~~~~

B.-GYULÁN, 1886.
A TÁRSULAT KIADÁSA.

300808

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

B.-GYULÁN,

NYOMATOTT DOBAY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1886.

I.

Irodalmi dolgozatok.

1884—1885.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

I.

Bonyhay Beniamin emlékezete. *)

Eszembe jutnak a régi magyar költő szavai, melyekkel az irodalom újjászületése korában oly szépen énekelte: „Boldog, ki életében annyi jót tehete, hogy vele ki nem hal szép emlékezete!”

S eszembe jut a tisztos ősz, szelid arcán az örökös nyájas mosolylyal, jóságos szemeiben az ifjui lelkesedés tüzével, ajkain a letűnt kor gyermekét jellemző magvas, velős szavakkal, melylyel oly meleg védelmére kelt minder szép, jó és nemes eszmének, minden közügynek, — s ekkor önkéntelenül úgy tetszik előttem, mintha a rég hallgató dalnok egyenesen ő róla irta volna fentebbi szavait, — ... mert ő valóban annyi jót tett életében, hogy igen, igen soká nem halhat ki szép emlékezete!

Több, mint félszázadig járt elő a veterán bajnok a közügyek élén előharczосként lobogtatva a haladás zászlaját, a *ma* élő szereplő nemzedéket, mint megannyi szeretett gyermekeit mintegy önmaga nevelte, buzdította, lelkesíté a közjó előmozdítását czélzó tevékenységre, s a 80 éves agg, midőn az örök álmokra hunyta le szemeit, miként egy új Simeon nyugodtan halhatott meg, mert megvalósulni látta ifjúsága és tetteiben gazdag férfi korának reményeit s látta, hogy szeretett szülő

*) Az életrajzi adatokra nézve az ifj. Jeszenszky Károly által a „Bé-kés“-ben közölt necrologot használtam forrásul.

vármegyéje a korszerű haladás és művelődés útján biztosan előhalad.

A ki egy hosszú életet áldozott a megye közművelődésének előmozdítására, bizonyára megérdemli, hogy a megye közművelődési egylete, melynek szintén lelkes és munkás tagja volt, egy könnyvet áldozzék és kegyeletének koszoruját le tegye ez ősz bajnokának fedhetetlen emlékére !

*

*

*

Bonyhay Beniámin 1805. október 11-én született Békésvármegyében, Füzes-Gyarmaton, hol atyja a ref. egyház lelkésze volt.

Elemi tanulmányait szülőhelyén és Nagy-Szalontán végezte, középiskoláit és a jogi tanfolyamot pedig a debreczeni collegiumban hallgatta, melyek után 1826-ban Békésvármegyében a főjegyző mellett gyakornokoskodott; 1827-ben Mező-Berény község jegyzőjévé választatott s e tiszttét viselte egész 1845-ig.

A jegyzői állás teljesen megfelelt lelke nemes idealjának. Meleg szeretettel csüggött a népen, — melynek a jobbagyság idejében még elszigetelt, elnyomott helyzetét illetőleg elviselhetővé tenni, azt könnyíteni, javítani, elmaradt tudatlanságából felemelni, eszét, szívét kiképezni, nemesbiteni tűzte ki magasztos célul. Ennek szentelte minden idejét, minden tehetségét; — atyja, jóltevője, tanácsadója, tapintatos vezére volt a népnek és községének, féltve, őrizve, védve minden jogait, gondosan ápolva, s fejlesztve különösen a népoktatás ügyét. Ez utóbbinak előmozdítása élte alkonyáig legkedvencebb tevékenysége volt, — melynek érdekében lankadhatlan hévvel működött s áldozott. A gyermek nevelés, a kisdedovodák felkarolása benne valódi apostolra talált, a mező-berényi virágzó kisdedovoda az ő nevét hirdeti,

az ő ellunyatát gyászolja, mint legnagyobb jóltevőjét, és mint ministerileg kinevezett iskola-látogató e tisztében is a legszeretelmesebb gonddal járt el.

Hogy az 1831-iki országos nagy kolera-járvány idejében mily fáradhatatlan tevékenységgel és önfeláldozó buzgalommal működött, az eléggé kitűnik az általa oly tanuságosan szerkesztett és gondosan megőrzött „Mezőberényi kolera-járvány évi jegyzőkönyvé“-ből, mely egyleti évkönyvünk 4-dik kötetében közre bocsáttatván, egyik maradandó emlékét képezendi jegyzői áldásos működésének.

A közbejött elháríthatlan akadályok azonban zsibbasztó hatással lévén a község javára irányult nemes szándéku törekvésére, és így igyekezetét sok irányban meghiusulni látván az 1845-ik év végén lemondott jegyzői hivataláról és újra visszatért a megyei szolgálatra.

Az 1846-ik évi megyei tisztujtáson több hivatalra kijelöltetett s megválasztatása is szintén bizonyos volt, ő azonban az ellenjelöltek iránti tekintetből a kijelöléstől visszalépett, mire a megye főispánja nemes jellemét bizonyító illetén magatartásának elismeréséül másnap megyei táblabíróvá nevezte ki.

Az 1848-ik évben megyei árvaügyi számvevőnek s 1849-ben árvaügyi főszámvevőnek választatott meg, mely minőségben a megyei árvaügyek rendezésében nagy szakavatottsággal és ritka lelkiismeretességgel járt el.

A szabadság harczot követő absolutismus ideje alatt, — habár mint lelkes érzelmű hazafi a hatalom embe-reinek szemei előtt gyanus és üldözött egyén volt, a megyei árvaszéki ügyek vezetése körüli jártassága pótolhatlan lévén, mintegy reá kényszerítettetett a megyei árvaügyek főszámvevői hivatalának ideiglenes tovább vezetésére, — mit ő az árvák érdekei iránti tekintetből el is vállalt és buzgón teljesített is, mindaddig, míg

hivatalától felmentetvén, Mező-Berény község kérelmére az ottani árva-bizottmány jogtudós ülnökségére egyhangulag meghivatott, mely állásban több éven át meg is maradt és jótékonyan működött.

E mellett tevékeny részt vett a megye közgazdasági viszonyaiban.

Már a 40-es években tagja volt egy bizottságnak, mely egy a megyén keresztül vezető vasut létesítésének munkálatain dolgozott; a 60-as években a Báró Wenckheim László által megalapított *békésmegyei takarékpénztár* létrejöttének egyik főérdeme ötét illeti, — és nagyban befolyt az újabb intézmény megszilárdítására. A megalkulás első éveire saját gazdasági ügyeinek hátrányára a pénztárnokságot elfogadta.

Mély vallásossággal párosult jámbor és igaz keresztény hívő lelke nemcsak disze, de egyik hatalmas támasza is vala a Békés-bánáti ref. egyházmegyének, melynek tanácsbírája és az egyházmegye segéd-gondnoka is volt. Egyháza érdekében, — a legválságosabb időkben is mindig fáradhatlan buzgalommal működött.

Mint népies író is különösen az 50-es években, derekas tevékenységet fejtett ki, művei a hazaszeretet, vallásosság, erényes munkásság és erényes, munkás életre való buzdítás nemes eszméit hirdették, keresetlen egyszerűséggel a nemes kedély megnyerő őszinte hangján. Kiadott műveinek bevételét rendszeren nevelési czélokra, iskolai jutalmakra, szegény egyházak teltségélyezésére fordítá.

Munkatársa volt az 1858—62. évben a „Vasárnapi Ujság“ czimű lapnak is.

Az 1874-ik évben kiadott „Jótékonyság lantja“ cz. népies költői elbeszélésének jövedelméből befolyt 275 forintot a villám által sujtott mező-berényi templom javára adományozta. Élte utolsó napjáig írt, nagyszerű

aphorismái mindannyi tükrei magasztos bölcselmi gondolkodásának és a tisztult jó izlésnek. Felemlithető e helyett, hogy Mező-Berényben Petőfi és Jókai hazánk legelső írói, kikkel a legjobb viszonyban volt, mindketten laktak nála egyideig.

Családi élete példányképe volt az önfeláldozó hitvesi hűség és gyöngéd szeretetnek, 1881-ben ülte meg boldog házasságának 50 éves arany menyegzőjét forrón szeretett neje, ma már gyászba borult özvegye *Kuczián Katalinnal*, mely alkalommal százakra menő sürgöny és üdvözlő irat érkezett hozzájuk, jeléül az irántuk oly széles körben nyilvánuló közbecsülésnek.

A magány életben mindenkivel szemben nyájas, barátságos, őszinte volt és szelid, előzékeny; alázatos modrával mindenkit megnyert, lekötölezett. — Tisztelték, becsülték, és szerették is őt főuraink éppugy, mint az egyszerű nép, melynek javára oly sokat fáradozott, — s a vármegyében nem volt ismertebb, rokonszenvesebb alak, mint a tiszteletre méltó galambösz öreg ur.

Egész élete a közjóra s mások boldogítására volt szentelve; — szóval, tollal, áldozatkészséggel fáradt és tett mindenütt, hol csak használhatott, önzetlenül, hivalkodás nélkül.

Nevét nem hirdetik ugyan nagyszerű tettek, rendkívüli alkotások, *de mint ember, csupa szív és jellem volt.* Békésmegye törvényhatósága méltán örökité meg emlékezetét, midőn a folyó év szept. 21-én tartott rendes közgyűlésén Szentandrás István mező-berényi megyei bizottsági tagnak egyhangulag elfogadott indítványára 222-ik közgyűlési szám alatt a megyei jegyzőkönyvbe iktatá: a megye közönsége fájdalmas részvétellel vesz tudomást Bonyhay Beniámin a közügyek sok ágában jeleskedett veterán s utóbb megyei árvaszéki tiszteletbeli ülnök elhunytá felől, — e részvétét jegyzőkönyvbe ik-

tatja s arról az elhunyt férfit özvegyét jegyzőkönyvi czikk közlése mellett értesíteni elhatározta.

Bonyhay Beniámin elhalálózása egyletünkre nézve is érzékeny és fájdalmas veszteség.

A megye közművelődésének félszázadon át nálánál alig volt lelkesebb bajnoka, s közművelődési egyletünknek a boldogult kezdettől fogva egyik munkás és legbuzgóbb igazgató választmányi tagja volt. Évkönyveink több általa irt érdekes művel gazdagodtak.

Midőn tehát főbb vonásait felelevenítjük egy munkás életnek s a közjó és közművelődés érdekében oly nemesen működött lelkes hazafit, nemes szívü emberbarátot követésre méltó például állítjuk elénk: kegyeletes érzetünk mély és igaz érzetével tesszük le elismerésünk koszoruját elhunyt jelesünk sirja fölé, kinek legyen áldott emlékezete !!

Göndöcs Benedek.

II.

Törökvilág Békésmegyében.

1559—1604-ig.

A török hatalom előnyomulását joggal hasonlítják a tenger dagályához. Ép oly feltartóztatlanul haladt előre elboritva utjában mindent, mint akár a tenger dagálya. S mivel Magyarország volt az a part, a melyen e dagály habjai megtörtek, nagyon világos, hogy épen itt okoztak legnagyobb rombolást. Megyénk is a hullámtörő parthoz tartozott, s ezzel elég van mondva. Szomoruan érdekes e török ár haladását, rombolásait fokról fokra, időről időre figyelemmel kísérni. Csaknem két százada, hogy az ár visszavonult, az idő sok sebet behegesztett, elsimitott már azóta, de azért megyénk képén ma is észre lehet venni pusztító nyomát. Ugy, hogy a török uralom ideje megyénket tekintve még ma sem egészen a történelemé, napjainkig terjed annak utóhatása, s a nélkül mai állapotainkat meg sem érthetnők.

E török uralom első 45 éves korszakát akarjuk ezen értekezésünkben ismertetni.

A Temesvár és Drégely elestével szomoru hirre vergődött 1552-ik évben jöttek megyénk közelébe a törökök. Az övék volt ugyan Szeged már 1543. óta, de mig Csanád és Szolnok keresztény kézen volt, addig a Körös-Marosköz nem látott állandóan törököt. 1552-ben azonban két oldalról is közeledtek megyénkhez egyszerre. Ekkor kezdőbe esett Szolnok, délen pedig az egész Marosmente Lipppa, Solymos, Csallya, Nagylak,

Csanád várakkal és más kastélyokkal együtt. Fenn északon még csak a török-szent miklósi kastélyt építteté a török s aztán haladásában megállott. De annál gyorsabban igyekezett megyénk felé délfelől.

Nyomról nyomra, feltartóztatlanul közelg e tájról a török áradat. 1553-ban már egész Gyula alá merészkedik egy török csapat. Persze, hogy először megverettek.¹⁾ Hanem aztán máskép cselekedtek. Pontról pontra kisebb erősségeket úgy nevezett kastélyokat vagy palánkokat építettek s onnan csatáztak a keresztényekre, pusztították a vidékeket, rabolták az embereket, különösen a gyermekeket.

Először is mindjárt 1554-ben Aradon építettek egy ilyen kastélyt, aztan feljebb Világosvár alatt, 1557-ben Erdőhegyen, 1558-ban pedig Gyulától nem messze Jánosházán (Kétegyháza alatt.²⁾ Hiába fáradozott Mágócsy Gáspár, a gyulai várkormányzó, ezek s kivált a jánosházi kastély fölépítésének megakadályozásán.³⁾ A kastély, mondhatnók rablófészek, elkészült, sőt a lippai szandzsákbég olyan jó szándékkal volt, hogy mindjárt a következő évben kibővíteni s hogy ne legyen magába, mellé egy másikat akart csináltatni.

¹⁾ Verancsics összes munkái III. k. (Monum. Hung. Histor. II. osztály. IV k.) 154. l.

²⁾ Verancsics összes munkái VIII. k. 115. l. Magyar Levelestár I. k. 376. l.

³⁾ Verancsics egri püspök 1558. szept. 19-én Bécsben tartózkodván ugyanott úgy volt értesülve, hogy a török egészen Gyula alatt, Varsányban vagyis a mai Gyula-Varsándon akar egy kastélyt csinálni, s ezt igyekszik Mágócsy meggátolni. (Összes munkái VII. k. 242. l.) Ez a hír a helynevet illetőleg téves volt. 1559. márcz. 7-én ugyanis azt írja Egerből, hogy ez évben a lippai bég kibővíteni akarja a Gyula mellett „nuper“ „minapában“ csinált kastélyt. (U. o. VII. k. 632. l.) A kastély tehát csakogyan felépült, de nem Varsányban, hanem Jánosházán, a mint ez bizonyos abból, hogy alig egy fél év mulva maga Verancsics is jánosházi kastélynak nevezi. (U. o. VII. k. 115. l.) Egy 1560-iki magyar levél szintén jánosházi kastélynak nevezi s azt mondja róla, hogy „annál közelb (török) vár nem volt Gewlahoz.“ Magyar levelestár. I. k. 376. l.

Miután ezen kastélyok elkészültek, megkezdődött Gyula körül a portyázás. 1556-ban a háborgó és lázongó hazafiak közt kitört viszályban Mágócsy Gáspár az Ábrámffyak csabai és a Székelyek mezőmegyeri kastélyait lerontatta.¹⁾ Ennek következtében Gyula vára egyedül állott szemben a török kastélyokkal. Az pedig kevés volt. A török vitézek bátran kószálhattak megyénkben, kivált annak nyugati részein. Éltek is alkalommal. A gyulai adórovók, tizedszedők nem mertek tőlök a falukra menni, hanem a bíróra bízták a tizedek beszédését. A bírónak kellett be is szállíttatni Gyulára s ott a tisztturaknak hit alatt átszolgáltatni.²⁾

De hát, hogy is történhetett volna másképp, mikor a törökök oly vakmerők voltak, hogy egész Gyula város kapui alá merészkedtek csapni. 1559. őszén hirtelen a város alatt termettek, körülbelül 20 gyulai katonát elfogtak és egy jó csomó marhát elhajtottak. A sikertől buzdíttatva rövid időn másodszor is szerencsét próbáltak. De ekkor már készen várták őket a gyulaiak. Visszaűzték őket és egész a jánosházi kastély sánczáig üldözvén, sokat levágtak és elfogtak.³⁾

Ily jelenetek újra és újra előfordultak volna, ha szerencsére 1560 nyarán a jánosházi kastély maguknak a törököknek vigyázatlanságából le nem ég s a törökök azt pusztán nem hagyják.⁴⁾ A töröknek e visszavonulása nem jelentett megállapodást, hanem inkább hasonlított a hullám visszavonulásához, mely rövid időn nagyobb erővel tér vissza.

Különben is egy tekintetben e visszavonulás már késő volt, mert azon két év alatt, míg a jánosházi kas-

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 163. l.

²⁾ Országos levéltár. Regesta decimarum.

³⁾ Verancsics összes munkái. VIII. k. 115. l.

⁴⁾ Magyar levelestár I. k. 376. l.

tély állott, *Békésmegye török hódoltsággá lett.* S ez az oka annak, hogy miért foglalkozunk mi oly bőven az 1559. körül eső évek állapotaival. Mert nézetünk szerint a török uralom Békésmegyében az 1559-ik évtől számítandó.

E nézetünk igazolására a következőket hozzuk föl.

Tudjuk jól, hogy a XVI. és XVII. században Magyarország azon részeit nevezték hódoltságnak vagy hódolt földnek, melyeknek lakói kétfelé adóztak t. i. mind a magyar, mind a török földesurnak fizettek adót. Ez állapot azzal vette kezdetét, hogy a török minden faluból vagy városból előidézett egy két embert s azoktól kikérdezte lakóhelyük nevét s a helység jövedelmét s azt az adókönyvbe, az ugynevezett defterbe, beírván a hűbéres szpáhiknak kiosztotta, vagy a császári kincstár javára fentartotta. Tehát a defterbe irt vagyis behódolt helyek vagy császári kincstáré lettek mint például megyénkben Szentandrás, mindjárt mellettünk Tur és Ványa, vagy pedig a hűbéres lovasok vagyis szpáhik közt zsold helyett kiosztattak. — Az ilyen hűbérek ismét kétfélék voltak; ha a helység jövedelme 5000-től 20000 oszporáig (mivel 67 oszpora tesz egy magyar forintot, e látszólag nagy érték magyar pénzben 75 frtról 300 frtig terjedt,) terjedt, azt nevezték „timár“-nak épen úgy mint a régi magyarok, ha a hely jövedelme a 20000 oszporát felülhaladta, azt nevezték „ziamet“-nek. — Azt a szpáhit, a ki timárt birt, nevezték timárlinak, a ki ziametet birt, nevezték zaimnak.

E hűbéreket a katonai méltóság fokozata szerint osztották ki. A török a megyéket nem ismerte el, hanem az országot szandzsákoknak nevezett katonai kerületekre osztotta. A szandzsák fejét nevezték szandzsákbégnek. Természetesen ez kapta a legnagyobb hűbért. Utána következtek az ő alkapitányai, a kiket a török alajbégnek, a magyar olajbégnek hítt, és az alajbégek

után a szpáhik őrmesterei a szubasik. — Az alajbégek és szubasik ziameteket birtak, tehát ők egyszersmind zaimok voltak. — A többi szpáhik a timárokat kapták.

Ezek előrebocsátása után térjünk Békésmegyére. — Hogy megyénk csakugyan 1559-ben iratott be a defterbe, és ez évben osztatott ki hűbérekül a török katonák közt, azt megint Verancsics Eger érseke hagyta emlékezetünkre. Ő ugyanis 1559. január 29-én ujságképen írja Miksa ifjabb királynak: „Különben itt nyiltan beszélik és a foglyok is megerősítik, hogy a Tiszántul azon egész vidéken a földeket és falukat a törökök fejedelmének nevében timároknak osztják szét és Bala-Szentniklóson (most Török —) Szolnokon, Lippán és a Gyula mellett csinált kastélyokban szaporittatnak a török őrségek, hogy eme timárok könnyebben birtokba vétessenek és megtartassanak.“¹⁾

Ez ugyan csak hir, de olyan hir, melynek alaposágához gyanu sem férhet. S azonkívül későbbi adatok is erősítik. Pl. Királyság két év múlva a gabona felét a töröknek szolgáltatja be.²⁾ Sőt a török uralomnak egy másik, szomorú jele is mutatkozik 1561-ben Veszé és Alabián lakosai a töröktől való félelem miatt elfutnak s falujokat pusztán hagyják.³⁾ Az is bizonyíték, hogy megyénk nagyobbbrésze, a mint látni fogjuk, az aradi szandzsákbég defterébe volt beírva. Mivel pedig az aradi szandzsákság 1566-ban megszűnt, illetőleg székhelye Gyula lett, világos, hogy a behódoltatásnak és beiratásnak még 1566. előtt kellett történnie, s erre az az év volt legalkalmasabb, melyben a jánosházi kastély állott, vagyis 1559.

Békésmegye is bejutott a defterbe, még pedig a

¹⁾ Verancsics összes munkái, VII. k. 326. l.

²⁾ Országos levéltár. Regesta decimarum.

³⁾ U. o.

Khalich vagy magyarosan Halul bég defterébe. Ez a Halul a fődefterdár volt Magyarországon; Budán a vezérpasa oldala mellett székelte és a szandzsákok lajstromát szerkesztette. A történetírás szerencséjére két megyénket érdeklő szandzsákság deftere fenmaradt, az aradié t. i. és a szolnokié.

Ha a defterek hibásírásu helyneveit végig betűzzük, azt látjuk, hogy *megyénkből az aradi szandzsáksághoz tartozott*: 1. Komlós, 2. Csabacsüd, 3. Kondoros, 4. Orosháza, 5. Mező-Sopron, 6. Endrőd, 7. Télhalom, 8. Gyula-Vári (Ghulaw . . .), 9. Ege, 10. Dècese, 11. Gerendás, 12. Kamuth, 13. Csaba, 14. Szöllős, 15. Apáti, 16. Szentandrás, 17. Csákóhegyes, 18. Eperjes, 19. Szentmiklós, 20. Szerhet, 21. Békés, 22. Edeles, 23. Tölgy (Thewk), 24. Királyság (Kyrálc), 25. Vesze.¹⁾

E helynevekből láthatjuk, hogy megyénknek a Kettős- és Hármaskörös balpartján eső része az aradi szandzsákba osztatott. Hiányzik ugyan számos falu e defterből pl. Szarvas, Káka, Halásztelek, Gyoma, Berény, Csorvás, Szenttornya stb., de ezt egyrészt a török pontosságnak kell tudni, másrészt lehet, hogy föl van véve a defterbe, de a neve úgy el van ferditve, hogy rá nem lehet ismerni, pl. nagyon lehet, hogy a defterben lévő Kakony Kákát, Zarka Szarvast, Orbaky Csorvást akarja jelenteni, de mindazáltal csakugy vaktában nem lehet rájuk fogni. A defter többi része az aradi és zárandmegyei helyneveket sorolja föl. Mivel pedig az aradi szandzsákság területe később a gyulai szandzsákság területévé lett, érdemesnek találjuk följegyezni, hogy e terület határát délről a Maros, északról a Körös (előbb a Fehér- s aztán a Kettős- és Hármaskörös)

¹⁾ Ötvös Ágoston szivességéből az egész deftert közétette Ráth Károly: Török-magyar viszonyok című értekezésében. Akadémiai értesítő. Szerkeszti: Csengery Antal III. k. 1862. 46. l.

folyók, keletről az aradmegyei Szabadhely falutól Zarándig huzott vonal, nyugatról a csanádmegyei Sajtin falutól Orosházán keresztül Öcsöd felé huzott vonal képezte. Ez volt tehát a gyulai szandzsákság területe.

A Kettős- és Sebes-Körös közt fekvő Vésztő, Nemeskerek stb. falukról semmit sem tudunk. Szerencsés, eldugott helyzetük megmentette őket attól, hogy Halul bég defterébe irassanak.

Megyénk északi, a Sebes-Körös jobbpartján eső része a szolnoki szandzsákságnak jutott. Szalay László közölte¹⁾ a szolnoki szandzsákságnak defterét s ebben azon megjegyzéssel, hogy „Békés tartományába“ fekszenek, a következő helynevek fordulnak elő: Cseff (ma Csiff pusztá), Pázmán, Sima, Gyezketh, (?) ez Körös-Ladánhoz való, Bánfalva (tán Bánréve?), Csudapala (Csudaballa), Morak (?) ez Békéshöz való, Körös-Ladány (Füzes-Gyarmat), Székfalu (Szeghalom), Ösvény, Ecset (Ecseg) Balkány, Torda.

E két defterből aztán kézzel foghatólag látjuk, hogy a török nem respectálta megyénket s annak határait. A mi pedig egyszer a defterbe volt írva, annak úgy kellett maradni és úgy is maradt. Majdnem másfél század múlva (1678) Tököly Tur körül táborozván, midőn Gyarmaton és Körös-Ladányban pihennek hadai, nincs semmi fennakadás, de midőn a hadak általmentek (Turról tekintve) a Körösön irt a gyulai bégnek, hogy „ne bánja, ha ott abrakolnak az Körös mellett való falukon, azon faluk Gyulához tartozván.“²⁾ Miből nyilván következik, hogy a behódoltatáskor eszközölt felosztás egész a török uralom végéig tartott.

¹⁾ Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI-ik században 200—203. l.

²⁾ Késmárki Tököly Imre naplója az 1876—78. évekből. Közli Torma Károly. 168. l.

E behódoltatás azonban nem akadályozta a törököt abban, hogy ne rabolja s pusztítsa a népet. Ez következik a török általános eljárásából, de meg egy szomorú példát is hozhatunk föl: 1563-ban piros Pünkösöd napján a török seregek Békésre rontottak s azt kirabolták.¹⁾

1559—1566-ig vagyis 7 évig a magyar király volt megyénk területének birtokosa, de a lakosság a töröknek is adózott. Midőn 1566-ban Gyula végvára elesett, a török lett ura a területnek, de azért megyénk továbbra is megmaradt hódoltságnak, mert a lakosság a régi földesuraknak és a magyar királynak továbbra is fizetett adót. A megye megszűnt, tisztviselői és főbb nemesei kivándoroltak, de ha mint hódoltságot tekintjük megyénket, az állapot csaknem ugyanaz maradt.

Ismeretes azonban, hogy a magyar történelem két-féle hódoltságot ismer, ugymint: magyarországit és erdélyit. A magyarországi hódoltság területén a magyar király adományozásai birtak érvénnyel, s a lakosság a magyar királynak teljesített némi szolgálatokat, vagy annak s az ő hiveinek fizetett adót. Mig az az erdélyi hódoltságban mindez az erdélyi fejedelmet illette.

Milyen hódoltság volt eleinte Békésmegye?

Fentebbi sorainkban, midőn azt mondtuk, hogy Gyula elestével a hódoltsági állapot ugyanaz maradt, már e kérdésre is megadtuk a választ. Mert valamint 1559-től 1566 ig csakis magyarországi hódoltság lehetett megyénk, akkép később is, legalább egyideig magyarországi és nem erdélyi hódoltság maradt. — *S valóban Békésmegye Eger vára elestéig körülbelül 1596-ig magyarországi hódoltság volt.*

E nézetünk látszólag ellenkezik jeles történetirónknak, Szilágyi Sándornak állításával, a ki épen a békés-

¹⁾ Pesty: Krassó megye története IV. k. 83. 1.

megyei rég. és miv. történelmi társulat ülésén felolvasott értekezésében¹⁾ azt vitatta s be is bizonyította, hogy Békésmegye erdélyi hódoltság volt.

De ha a „distingue tempora et concordabunt loca“ (különböztessük meg az időket s megegyeznek a helyek) elvet szemelött tartjuk, kitűnik, hogy az ellenmondás csak látszólagos. A jeles történetíró ez állítását a XVII. századra nézve mi is aláírjuk, akkor valóban Békésmegye erdélyi hódoltság volt, de hogy már a XVI. században az lett volna, azt az említett történetíró nyíltan nem mondotta. — S ha tekintetbe vesszük a következő adatokat, azt hiszem meg kell győződnünk arról, hogy Békésmegye a XVI. században még nem erdélyi, hanem magyarországi hódoltság volt.

Ilyen adatok 1) A XVI. századból nem ismerünk egy adománylevelet sem, mely az erdélyi fejedelemtől kiadatra Békésmegyére vonatkoznék. Régibb családi birtokok megerősítése előfordul, de ez nem elégséges bizonyíték. 2) A magyar király hivei pl. a margit szigeti, a török világban Nagyszombatban tartózkodó apácák, békésmegyei birtokai után bizonyos jövedelmet huznak²⁾ s azokat mint értékes birtokokat jókora pénzen adják és veszik³⁾, a mi csak azért történhetett, mert Békésmegye magyarországi hódoltság volt. 3) A volt gyulai uradalom birtokai Egerhez kapcsolattak s az egri katonák e birtokok után jövedelmet huztak⁴⁾, s midőn Kollonics Bertalan egri várkapitány Eperjест elzálogosítja, kötelezi magát, hogy a záloglevelet kifogja eszközölni még pedig a m. kir. kamarától és a szepesi kamarától⁵⁾ s nem az erdélyi fejedelemtől. 4) A magyar

¹⁾ Békésvármegyei r. és m. társulat évkönyve. VIII. k. 16. l.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 192. l.

³⁾ U. o. I. k. 193. 201. 202. 206. ll.

⁴⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 153. 157. ll.

⁵⁾ U. o. 158. l.

király békésmegyei birtokokat adományozott s a XVI. századba eső adományai nemcsak úgy a jövőre szóló jogfentartások voltak, hanem tetteleg is érvényesültek. Így pl. 1573-ban egy elnyomorodott magyar katona Vitéz János folyamodik Miksa királyhoz, hogy adja neki Békést, melyet némely egriek minden biztos jogalap nélkül birnak, hogy ezáltal „végső szegénységét fölsegélhesse és magát családjával napról-napra föntarthassa.“¹⁾ Ha már most Békés semmit sem fizetett volna az egrieknek, vagy Vitéz Jánosnak, ez bizony nem ért volna semmit sem a jog fentartással, minthogy abból nem élt meg. Még csattanósabb bizonyíték Gyúr és Berény esete. E két falut 1584-ben Rudolf király Kövesdy Bertalan-nak Balázsdeák Istvánnak és Sárközi Mihálynak adományozta. Ez adományozás erejénél fogva Kövesdy Bertalan és fia Pál Gyurt és Berényt csakugyan birtokba vette és használta s végre 1627-ben 400 frtéért özvegy Károlyi Mihálynénak eladta.²⁾ Mivel tehát a magyar király adománya a XVI-ik században nem jogilag, de tetteleg is érvényes volt, Békésmegye ez időben a magyarországi hódoltságához tartozott.

Mindez adatok, ismét megjegyezzük, csak a XVI. századra vonatkoznak, mert, hogy a XVII. században Békésmegye aztán erdélyi hódoltság lett, az kétségbevonhatatlan tény. Erre okot szolgáltatott egyrészt Eger eieste, minek következtében megyénk még távolabb esett a magyar királynak tetteleg birt területétől, másrészt pedig Boros-Jenő és Lippa s a többi kisebb várak visszavétele a pogányok kezéből, mely által az erdélyi fejedelem hatalma vidékünkön egyszerre túlsúlyra emelkedett, úgy hogy megyénk máshova nem is csatlakozhatott.

¹⁾ U. o. 153. l.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár. I. k. 234. l.

Eddig azonban csak megyénknek a magyar részekhez való viszonyáról szoltunk. Térjünk immár át a törökök viselt dolgaira, mert hisz 1566. óta ők megyénk lakosai, urai voltak, s tulajdonképen az ő művek volt a törökvilág Békésmegyében. De hát miféle tetteikről szóljunk? Tudományszeretetükről csak annyit tudunk, hogy a kik Mátyás király könyvtárát pinczébe hányták, itt nálunk sem törték fejüket a tudomány előmozdításán. Ipar és művészet haladásáról ott a hol ezen elv uralkodik, „hagyassék meg minden úgy, a mint régen volt,“ (az ékesszólásnak bányája, a bölcs kádi, hirdette és gyakorolta ez elvet, bocsáttassék meg neki) szó sem lehet. Hogy mikép vetették ki s mikép hajtották be az adót, milyen volt az igazságszolgáltatás, azt már mások elmondották, még pedig jobban, mint talán én elmondanám. — Nincs tehát más hátra, mint azokról beszélni, a mikben igazán jeleskedtek, hódoltatásaikról, erőszakoskodásaikról és háboruikról.

1566. őszén a fák leveleivel a kereszt és magyar zászló is lehullottak a gyulai tornyokról. — A délczeg magyar vitézek helyét hosszú ruhás keleti népség, marcsona jancsárok, könnyü, karcsu szpáhik foglalták el.

A töröknek első gondja volt Gyulán szandzsákságot szervezni, illetőleg az aradit ide áthelyezni. A gyulai szandzsákság neve ugyan jó későn, 1566. után valami 22 év múlva, fordul csak elő, de van egy adat, mely mutatja, hogy már jóval előbb szandzsákbég parancsolt Gyula várában. 1575-ben ugyanis Báthory István erdélyi fejedelem „kéri szeretettel a nagyvezért, vigye feljebb dolgát Recheff jenei bégnek az hatalmas császárnál, vigye Nagyságod az Gyulai bégségre, mutassa hozzá ezzel is nagyobb kegyelmességét.“¹⁾ Már pedig Boros-

¹⁾ Szalay László: A magyar történelemhez 192. l.

Jenőben szandzsákság volt,¹⁾ s ha már most a jenei bégségnél a gyulai még nagyobb (vagy talán jövedelmesebb) volt, Gyulán még inkább annak kellett lenni.

Az első gyulai szandzsákbégnek nevét nem tartották fenn emlékeink. Az bizonyos, hogy nem a gyulai vár ostromlója, Pertaf basa, volt, mint pl. Mogyoróssy állítja,²⁾ mert hisz először sokkal nagyobb méltóságban volt, hogy sem ezt a szandzsákságot elfogadta volna, másodszor mert Pertaf visszament Törökországba.³⁾ Ha az aradi szandzsákság mindjárt a vár megvétele után Gyulára tétetett át, akkor egy renegát, Mehemet nevű, azelőtt Kunovich Mihály, lett az első gyulai szandzsákbég, mert 1566-ban ez volt Aradon.⁴⁾ A szandzsákbégen kívül többször említettetik az ő helyettese, az alajbég, aztán az íródeák; törökül defterdán — a várórség egyrészét a jancsárok képezték, s ez időtájból 2 agájukat ismerjük.

Másik főgondja volt a töröknek hódoltatni, hogy a szpáhiknak timárokat vagyis hűbéreket osztogathasson. A mint Gyulára jött, mindjárt Biharmegyére vetette szemét, s az első rémület hatása alatt azt egész Nagyváradig, sőt Belényesig behódoltatta⁵⁾ vagyis a szpáhiknak való adófizetésre kötelezte. E behódoltatás úgy történt, hogy egy-két embert egy-egy faluból elfogtak, s azoktól kikérdezték falujuk nevét is, és azt beírták a defterbe.⁶⁾ Akkor már nem élt, vagy nem volt Magyarországon Halul bég, s helyette Moharrem Cselebi és Huzaim bégek vezették a deftert.⁷⁾ Ez utóbbi Moharrem

¹⁾ U. o. 287. l.

²⁾ Gyula hajdan és most. 75. l.

³⁾ Szamosközi István történeti maradványai I. k. 91. l.

⁴⁾ Mogyoróssy i. m. 205. l.

⁵⁾ A behódolt faluk lajstroma: Magyar történelmitár II. 213. l.

⁶⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 195. l.

⁷⁾ Szalay: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században 198. l.

és Huzaimtól készített defter nem részesült oly elismerésben, mint a Halul bégé. Ugyanis az erdélyi fejedelmek a kényszerüségtől rávive abba már belenyugodtak, hogy Békés, Csanád, Arad stb. megyék hódolt földek legyenek, de azt már nagyon nehezen tűrték, hogy a biharmegyei, Váradnak szinte torkába fekvő faluk is adózzanak a töröknek. Azért minden ügyekezetüket arra fordították, hogy a hódoltságot azon falukra és városokra szorítsák vissza, a melyek Halul bég defterébe vannak írva.

Igy nevezetesen Báthory István erdélyi fejedelem azon kedveltségnél fogva, melyben őt a török szultán és porta részesítette, 1573-ban Szelim szultántól egy rendeletet eszközölt ki, melyben a szultán meghagyja, hogy azon faluknak, melyek nincsenek Halul bég defterébe írva, semmi bántódásuk ne legyen.¹⁾ Később 1576-ban Báthory Kristóf, alkalmasint bátyjának Istvánnak, a ki akkor már lengyel király lett, azon elvét követve, hogy „sokszor eféle véghbelieknél hamaréb, könnyebben véghez vihet Ember eféle Dolgot“²⁾, két falut, Nagy-Radványt és Bikácsot, adományozott Musztafa budai pasának oly töltétel alatt, hogy eszközölje ki a pasa a császárnál, hogy a mely faluk Halul bég defterébe nem voltak beírva, de utóbb Huzaim bég és Moharrem Cselebi által beirattak, Váradhoz visszabocsáttassanak és Várad által szabadon birtokoltassanak.³⁾

Épen akkor, midőn e vesztegetésféle szerződés történt, háboru volt készülöben a Báthoryak és Miksa császár között, a lengyel trón miatt. E háboru Erdélyt is fenyegette. Minthogy pedig Erdély a török szultán védelme alatt állott, a porta mindjárt ajánlotta segít-

¹⁾ Szalay: A magyar történelemhez. 85. l.

²⁾ Bekésmegyei oklevéltár II. k. 185. l.

³⁾ Szalay. A magyar történelemhez. 313. l.

ségét, hogy Erdélyt oltalmazza. Musztafa pasa kapott az alkalmon, hogy más ügyben irván szerződésének is eleget tehet s azért 1576. december havában a következő levelet intézte a gyulai béghez¹⁾: „Szolgálatomnak utána. Azt adom tudtodra, most az Portáról nekem parancsoló leveleket hoztak, hogy az Erdélyországra, ha valami ellenség indulna, erősen megparancsolták, hogy megsegéljük, te pedig ott az szomszédságba közel vagy hozzája. Azért ezt az levelet az Váradi kapitán az mikor neked küldi, más levelet ne várj, hanem menten menj: valahová az szükség kívánja, és az hová ők mondják, az hatalmas császárnak parancsolatja szerint oda menj és segítséggel légy, az hatalmas császárhoz való hűséged megmutasd. Ugy tudjad. Más parancsoló levélbe még az vagyon, hogy Erdélyországhoz tartozó faluknak senkitől semmi bántása ne legyen. Te magad se bántsd, az alattadvalóknak is meghadd erősen, hogy azok se bántsák. Annélkül legyenek. Ugy tudjad meg. Isten éltesse.”

E levél első részében tett intézkedésre nem volt szükség, mert Miksa császár meghalt, a háboru abban maradt. A másik részben foglalt parancsolatnak sem volt semmi eredménye, mert mint nagy történetírónk, Szalay megjegyzi, Musztafa pasa nem volt képes eleget tenni szerződésének, mert Konstantinápolyban Moharrem Cselebi defterének csak oly erőt tulajdonítottak, mint a Halulbégenek. — Ott nem nézték azt, melyik defterben van, hanem csak azt nézték, hogy „ennek előtte az Ország Deákja, ki az falukat irta, akkor elosztotta az Bégeknek, kit Zaymoknak, kit Spahiáknak“²⁾ és a mi fő, császári illetőleg szultáni adományleveket adtak róluk

¹⁾ Minthogy e levél a békésmegyei oklevéltárban nincs közzétéve, egész terjedelmében közöljük. Lásd Szalaynál i. m. 317. l.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 198. l.

a szpáhiknak,¹⁾ azokat pedig vissza nem vonták Erdélynek és fejedelmének szép szemeiért. — És hogy ha az erdélyi fejedelem tudott panaszolkodni, a földes szpáhik is tudtak; futottak, minden legkisebb bajért Temesvárra a beglerbéghez, előmutatták leveleiket, s fenyegették a beglerbéget, hogy feladják a fényes portán, ha nekik igazságot nem tesz.²⁾ Sőt megtették azt is, hogy a hatalmukban levő szegény, magyar népeket kényszerítették, hogy levélben a magyar urak ellen panaszt tegyen a nagyvezérnél és portánál, hogy így a törökök legyenek a vádlók s a magyarok a vádlottak.³⁾ Ekkép aztán az erdélyi fejedelem soha sem érhetette el azt, hogy a hódoltság határát Halulbég deftere szerint tartsák meg.

Csak egyszer van nyoma annak, mintha a török sem követelne többet, mint a mi Halulbég defterébe van írva, t. i. Haszszán temesvári pasa levelében.⁴⁾ De ha fényes portán is ekkép éreztek volna, akkor, miért parancsolta meg Báthory Zsigmond ugyanazon 1590-ik szeptember 28-án Ravazdi György követének: „Az dolgok pedig, kikben ott (a fényes portán) kölletik törekedni főképpen kettő:⁴⁾ hogy Teffterre (defterre) az hódolt faluk dolga ne menjen?“⁵⁾ Csak is azért adott ilyen utasítást a fejedelem, mert tudta jól, hogy akkor ügye a portán veszve volna, mert ott nem tettek különbséget Halulbég és mások defterei közt. Azt, hogy általában semmi különbséget sem téve a defterek közt, azok szerint határozzák meg a határt, az erdélyiek el nem fogadhatták. E helyett inkább újabb összeírást, vagy békés kiegyenlítést óhajtottak volna az erdélyi fejedelmek. 1591-ben már ki is volt küldve a biztos, Za-

¹⁾ U. o. 207. l.

²⁾ U. o. 205. és 207. ll.

³⁾ Szalay: A magyar történelemhez. 59—62. 328. ll.

⁴⁾ Békésmegyei oklevéltár. II. k. 205. l.

⁵⁾ U. o. 203. l.

bay bég.¹⁾ 1519-ben pedig már egyezkedett is Bethlen Gábor a végbeliekkel,²⁾ de persze eredmény nélkül.

Ez eredménytelenségnek nagyon mélyen rejlő, a török birodalom szervezetében lévő oka volt. A török hadsereg támadó természetű volt; annak életeleme a pusztítás, kalandozás vala. 1646-ban egy török, „Zülfikár javasolja, hogy Szarvas paláncját újra építsék föl. S miért? „Hogy abban személyeket hagyván a pogányokra (a magyarokat érti) csatázhatik.“³⁾ Pedig az egész föld köröskörül immár török birtok volt. — A szpáhinak nagyon is életbevágó, anyagi érdeke volt, mely nem engedte, hogy határozott vonalt huzzanak a hódoltság és nem hódoltság között. Mert akkor egyszer mindenkorra vége szakad a behódoltatásnak, már pedig az ő jóléte annál nagyobb lett, mennél több falut hódoltatott be.

Harmadik főgondjuk volt a törököknek, hogy erősségek emelése által megyénk területét a maguk számára biztosítsák. Természetes, hogy első sorban Gyula várát erősítették. A hagyomány is fenntartotta, de most már történeti emlékeink is hirdetik, hogy a gyulai várát jó karba helyezték. Pl. 1584-ben mind a négy bégség, t. i. a gyulai, jenei, lippai és csanádi szandzsákságok hódolt népeivel fát és vesszőt hordattak és „Gyulának az várát építék meg.“⁴⁾ Azonkívül megyénknek két nevezetes pontján, Szarvason és Békésen két kisebb erősséget vagy úgynevezett paláncot emeltettek.

Hogy melyik évben építették a törökök a békési és szarvasi paláncokat, biztosan meg nem határozhatjuk. Mindenesetre téves Zülfikár török agának 1636-iki

¹⁾ U. o. II. 208—209. II.

²⁾ U. o. II. k. 236. I.

³⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 224. I.

⁴⁾ U. o. II. k. 183. I.

tudósítása, mely szerint a békési palánkot a szarvasival együtt az Ormer bég kezével építették volt meg. Mert Ormer 1595-ben volt gyulai bég; a szarvasi palánk pedig már 1589-ben állott,¹⁾ a békési pedig 1590-ben meg volt,²⁾ mert említettnek az odavaló török szpáhik vagy katonák, a kik csak is a palánkokban lakhattak. — Annyit nagy valószínűséggel mondhatunk, hogy a békési palánk, mindjárt a Gyula elfoglalását követő években épült. Mert tudjuk, hogy a törökök rendszeren valamelyik vár vagy palánk körül táboroztak, míg a sereg összegyűlt vagy a háboru megkezdődött, s ime 1576-ban, midőn Erdély és Miksa császár közt háboru volt készülöben, a porta erősen meghagyja a budai pasának, hogy Szolnokhoz, a temesvári beglerbégnak, hogy *Békéshez szálljon* népével.³⁾ — Ebből következtethetjük, hogy a békési palánk *már 1576-ban* meg volt.

Miután így egészen megfészkelte magát megyénkben a török, Biharmegye kezdte érezni azt, a mit egy nagy fia (Arany J.) török átoknak nevezett, a rosz szomszédságot. A gyulai szandzsákság tulajdonkép ellenséges területtel seholy sem érintkezett. Északon a szolnoki, nyugaton a szegedi és csanádi, délen a lippai szandzsákságokkal, keleten a jenei szandzsáksággal és Biharmegyével volt határos. Biharmegye akkor mint kapcsolt rész Erdélyhez tartozott, s minthogy Erdély a szultán védelme alatt álló adófizető tartomány volt, ellenséges földnek ezt sem nézhette. S hogy a gyulai, békési és szarvasi török vitézek mégis annyi erőszakoskodást, rablást követnek el, a mint látni fogjuk, Bihar területén, annak más oka nem volt, minthogy a török a keresztény néppel össze nem férhetett. A török szpahi

¹⁾ Akadémiai értesítő. III k (1862. évf.) 51. l.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 200 l..

³⁾ Szalay: A magyar történelemhez.

pusztított és hódoltatott; vagy egy faluval nagyobbodott a timárja (hűbére) vagy legalább zsákmányt (legtöbbszöri rabszolgának eladandó, vagy a rabságból drága pénzen kiváltandó embereket) szerzett. Hogy az ország s a faluk pusztulnak, néptelenednek, ahhoz neki semmi köze, mert hiszen timárját úgy sem hagyhatta örökségben fiára, az a kincstárra maradt, hogy milyen állapotban, az a kincstár dolga; a fiának pedig magának újból kellett valahol timárt szerezni.

Ha Báthory István erdélyi fejedelemnek a Mehemed nagyvezérhez 1574. júniusban írt levelében ezen rész: „Annakelőtte a szomszédságban ilyenek (erőszakoskodások, hódoltatások) nem estenek, nem tudom miokáért cselekedett (a gyulai bég) így.“¹⁾ nem phrasis, hanem a valóságnak megfelelő, akkor 1574-ig a megyénkbeli török nyugodtan viselte magát. Sőt, a mi kisebb rendetlenségek történtek, azokban inkább a török érezhette magát sértve. Így pl. 1572. előtt 9 jancsár Budáról Gyula felé indult; Szolnok és Gyula közt egy Túrtó nevű faluba, a mely a mai halásztelki pusztával csaknem szemben a Körös jobb partján feküdt, szállottak be.²⁾ A falu valamelyik Ártándyé volt. Egy éjjel Ártándy tiszttartója több szolgával a jancsárookra tört s őket foglyokká tévén urának várába, Nagy-Kerekibe küldötte. A dolognak nagy hire ment, s már azt is beszélték, hogy a jancsárokat Kassán 200 frtjával eladták. Maga a török szultán vette kezébe a jancsárok ügyét. 1573-ban levelet írt Szelim szultán Báthory István fejedelemnek és felvilágosítást kér. Báthory felel a levélre s ki-

¹⁾ Szalay. A magyar történelemhez. 176. l.

²⁾ A török szultán a falu nevét „Chatachor“-nak írja. Ez hibás kiírás. Szerencsére utbaigazít bennünket azon tudósítás, hogy a falu az Ártándyak birtoka volt. U. o. 88. l. Az Ártándyaknak Szolnok és Gyula közt csak egy falujuk volt, s annak neve: Turtó. (Bunyitay: A váradi püspökség története. III. k. 197. l.)

jelenti, hogy a foglyok eladatása nem való. Az eset még az ő fejedelemsége előtt történt, de ő Ártándy halála után a várat elfoglalta s a foglyokat Budára küldötte.¹⁾

Hasonló módon cselekedett Báthory 1573-ban. Ez évben ugyanis az országban szerte eláradt szabad hajduk, vagy martalóczok egyik csapata a gyulai török pattantyusokat (topcsikat) megtámadták és rabságba vitték. Utközben azonban a váradi kapitány emberei a latrokat utolérték és a pattantyusokat megszabadítván Gyulára visszaküldötték.²⁾

Vajha ily eljárásban részesültek volna a magyarok is a törökök részéről! De hogy mikép fizették vissza a kölcsönt, arra a következő dolgok adnak bőséges, talán kissé hosszúnak is mondható feleletet.

1574-ben a gyulai bég (neve ismeretlen) a mai Szalonta mellett eső Kölesér mezővárosba ment, s az ott való vámosnak fejét vétette. Azután pedig a Szalontától keletre eső Tulka és Jánosd falukból egynéhány embert elvitetett kétségkívül behódoltatás végett.³⁾

1583. közepén Bihar városát akarja hódoltatni a gyulai bég.⁴⁾

1583. nyarán a gyulai, szolnoki és jenei bégek Budáról, Pestről és a maguk székhelyeiről egy egész sereget gyűjtván össze. Bihar megyének északi-keleti részére törtek és ott nyolcz falut: Szalacsot, Gálos-Petrit, Kis-Tarcsát, Nagy-Tarcsát (most Ér-Tarcsa), Madarászt Selindet (Ér-Selind), Vasadot és Pusztá-Apátit megrabolták, marháikat elhajtották s azonkívül a lakosok közül 440 embert rabságba hurczoltak, nevezetesen egy gálos-petrii nemes embert, Felföldy Istvánt, nejével

¹⁾ V. ö. Szalay. A magyar történelemhez 116. 117. és 177. ll.

²⁾ U. o.

³⁾ Szalay: A magyar történelemhez. 176. l.

⁴⁾ Békésmegyei oklevéltár. II. k. 179.

és 12 szolgájával. A raboknak és marháknak egy jó része Gyulára jutott.¹⁾ Az erdélyi fejedelem hallva a nagy kártételt, futott mindjárt panaszával portára. S minthogy épen akkor 10000 tallérnyi ajándék is érkezett az erdélyi fejedelemtől a nagyvezér számára, készen voltak mindjárt a feddő és parancsoló levelek.¹⁾ A gyulai béghez is futott egy sebes futár a levéllel, hogy a bég csak vett lehellését se várja, hanem embert s marhát, a mi nála vagyon, a honnan vette, oda bocsássa, a mi másutt van megkerestesse és visszaadja, hozzá volt csatolva a rettenetes fenyegetés is, hogy ha még egyszer ilyen dolog a hatalmas császár fülébe esik, nem jószágával, hanem fejével lakol.²⁾ S mi volt az eredmény? Az erdélyi kormányzók ekkép írják meg a lengyel királynak (Báthorynak): „Sem az császár parancsolatjának, sem az mi törekvésünknek. Helye nem volt nálak (a bégeknek), *csak egyet is a szegény népben meg nem szabadítottanak*, hanem csak úgy végh nélkül külömb külömbféle effugiumokkal (mentetetődzésekkel) bocsátták vissza emberünket.³⁾ Az erdélyiek újra megkeresik a portát, most tisztök és fejök vesztése alatt hagyja meg a porta a bégeknek, hogy a rabokat vissza adják.⁴⁾ S az eredmény? Megint semmi. Türiék és szenvedjék el az erdélyiek.

1584. elején ugyanis egy, a mai korban csaknem érthetetlen eset zavarta a békés egyetértést. A gyulai bég a szandzsákságához tartozó Tamáshidánál (ma Tamásda) egy hidat csináltatott. Ūrügyöl azt adta erre, hogy a császár parancsolatjából kell neki azt az utonjáróknak és a kereskedőknek könnyebbségére megcsi-

¹⁾ U. o. 180. 1.

²⁾ U. o. II. k. 179. 180. 181. II,

³⁾ U. o. II. k. 182. 1.

⁴⁾ U. o. 182. 1.

nálni, s fölszólította a váradi kapitányt is segítség nyújtásra a hidnak megcsinálásában, mert az Váradnak is nagy szolgálatot tenne az élésnek és marhák könnyebb odaszállítása által. Látszólag ez mind igaz. De a török kezében a közlekedés könnyebbisége is fegyver volt, mert a földet csak hamarabb megrohanta és gyorsabban elpusztította volna, s azonkívül az erdélyiek attól féltek, hogy a török a tamáshidai, romjaiban ma is meglevő nagyszerű templom köré palánkot fog csinálni s így Biharmegye területén is megveti a lábát s e hid csak egy lépéssel közelebb segíti őket . . . Váradhoz.¹⁾ Azért minden áron arra törekedtek, hogy e hidat lerontsák. Sőt nemcsak ők, hanem a magyar királyhoz tartozó kállai vár vitézei is ellene voltak e hid építésnek, tudván, hogy ezáltal a török portyázások és dúlások szaporodni fognak. Azért egyszer hatvanan megrohanták a hidat, s egy részét elhányták, de egészen meg nem rongthatták, s az elhányt részt a törökök újra nagy hamsággal megcsinálták.²⁾ Az erdélyi fejedelem a portán emelt panaszt emez ujítás ellen. A török porta egy csauszt küldött ki a hidnak meglátására. Báthory István erre azt a praktikus tanácsot adta az erdélyi kormányzóknak, hogy legelőször a csauszt szükség arra venni, hogy az erdélyi fejedelem javára ítéljen és beszéljen, azután a gyulai béget, mert ezek ítéletén fordul meg a hidnak fönmaradása vagy elbontása. A meggyőződés illetén változtatásának eszköze természetesen az ajándék vala.³⁾ Mi lett a dolog vége nem találjuk megírva sehol, de mivel *ujítás volt*, meg az ajándék is jó helyre érkezett, azt következtethetjük, hogy Tamáshida megint hid nélkül maradt.

¹⁾ Békésvármegyei oklevéltár. II. k. 183. 1.

²⁾ Békésvármegyei oklevéltár II. k. 182—183. 11.

³⁾ U. o. 185. 1.

A hidépitő gyulai bég nem soká örülhetett művének. Már talán a következő hónapban állomást cserélt a szigetvári béggel, ő ment Szigetre, a szigeti jött Gyulára.¹⁾ — Ha ez a csere az erdélyiek műve volt, akkor elmondhatták, hogy eben gubát cseréltek. Az új gyulai bég alig érkezett meg már is összefogott a szolnoki Sasvár nevű béggel, és az erdélyi fejedelem tartományára törvén, ott négy falut feldult, megrabolt, sőt a lakosok közül is egynéhányat levágatott.²⁾ S azért Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem már 1584. szeptember 20-án erre utasítja a portára küldött követét: „Ő nagysága az fővezér (nagyvezér) ebbe mutassa meg jóakaratát, hogy az Véghbeli Bégeket, Sasvár Béget és az *gyulai Bégeth*, sőt ha lehetne az Budai Bassát is tenne Mászullá (török műszó, magyarul annyi mint hivatalvesztett), mert ezek miatt pusztul el az Hatalmas Császár (török szultán) földje, az mely neki adóját adgya.“³⁾ — Kisebb sérelmek sem hiányoztak a gyulai bég ellen, mert a gyulai törökök a biharmegyei tizedszedők szolgálait elvették, s azok közül Szemő Benedeket nyársba huzzák, Ugrai György erdélyrészi nemesnek egyik szolgáját a gyulai bég elvette és egy ürögdi szegény embert Cseh Gáspárt az szekér mellől elvitetve eladta.⁴⁾ Mindezen sérelmeket, de kivált a négy falu elrablását a fejedelem a portának elpanaszolta.

Hanem itt is teljesedett a lengyel király Báthory István ama mondása: „Az portán sem hirtelenkednek, az Véghbeliektől is megkérdik az Dolgot, inkább hajol pedig az Porta Török információjára (jelentésére), hogy nem az mienkre“ (erdélyiekére.)⁵⁾ — A porta egymás-

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 184. l.

²⁾ U. o. 188. l.

³⁾ U. o. 187. l.

⁴⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 187. l.

⁵⁾ U. o. 185. l.

után két csauszt küldött ki: először Kéván csauszt, hogy a dolog mibenlétét meglássa, s miután ő a kárt valónak találta, kiküldötte Musztafa csauszt, hogy az elvitt rabokat megadassa és a végbelieket az ilyen kártételektől eltiltsa. Musztafa csauszsal egy erdélyi küldöttség is Budára ment a rendelet foganatosításának sürgetése végett. A budai pasa erre azzal felelt, hogy az erdélyi küldöttség nyolcz főemberét elfogatta és őket hallal fenyegette.¹⁾

Ezen hallatlan, kebellázító eljárás ellen megint csak a szultánhoz folyamodik az erdélyi fejedelem. Kéri, hogy a budai basát büntesse meg és embereit, meg a szolnoki és gyulai bégektől elvitt rabokat adassa vissza.²⁾ A kérésnek aligha volt több eredménye, mint hogy az erdélyi küldöttség tagjait szabadon bocsátották, de a szalacsi rablás esetéből következtethetjük, hogy a falukból elhozott rabok kiadatása elhalasztatott. Azt nem lehetett kivinni. Maguk az erdélyi kormányzók bevallják tehetetlenségüket: „Magunkban kell tünnünk, — írják Báthory Istvánnak, — sem erőnktől, sem haragunktól, senki nem fél, csak az egy engedelmességgel és adománynyal, a mit nyerhetünk. Könyörgőkhöz nem illik a fenyegetés“.³⁾

De hát mért panaszkodnak és könyörögnek annyiszor és oly fáradhatatlanul, ha tudták, hogy ennek semmi vagy jóformán semmi eredménye sincs? Azért, mert a szükség kényszerítette őket rá, már pedig vízbefuló ember a szalmaszálhoz is kapkod, s aztán, mert szemök előtt tartották Báthory Istvánnak azon bölcs tanácsát: „Az Diligentiának (szorgalmatosságnak), ha

¹⁾ U. o. 188. l.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 188. l.

³⁾ U. o. II. k. 189—190. ll.

mindenkor nem is, de sokszor jó Exitussa (eredménye) vagyon, a negligentiának (hanyagságnak) soha nincs“.1)

S míg az erdélyiek így a panaszolkodásban szorgalmatoskodának, a török végbeliek azon ügyekeztek, hogy az erdélyiek ki ne fogyhassanak a panaszból. Az 1585-ik év meglehetősen csendesen mult el. Hanem 1586-ban a gyulai bég, Szinán, ez az első, a kinek nevét is ismerjük, megunta a csendet. Körös-Ladánba két bajomi embernek fejét vétette, a lovaikat, szerszámaikat elvettette. Ugyanigy cselekedett a gyulai bég hatalma alatt álló erdőhegyi török vajda; egy váradi tisztet Szentbenedeki Lászlót egy szolgájával együtt megölt s lovait és szerszámaikat mind elvitte. Mind ezt keveselve ugyan-ezévben az erdőhegyiek egy szolnoki Durak nevű ágával összefogva egész Tenke alá csaptak s ott Bélfenyér falut megrabolták; ölni csak egy embert öltek meg, de elvittek ötvenötöt s azon kívül a lakosok lovait és barmait.2)

S mivel mindezek az év vége felé történtek, a panasz is csak az év végére jutott Konstantinápolyba, s ennél fogva az 1587-iki év azzal köszöntött be, hogy a portáról jöttek a keményhangu, erős parancsolatok a basákra és bégekre, hogy az Erdélyhez tartozó falukat ne bántanák, megvoltak toldva azon biztatással is, hogy „nemcsak Zanchiakságukat elvesztik, ha másszor panasz jön reájuk, hanem a fejeket is.“3) Persze, hogy ennek sem volt semmi eredménye. — Csak annyit ért az, mint a vidékünkön ez idő tájt dúló döghalál és drágaság4) ellen a hatósági rendelet.

Az 1588-ik évben a gyulai bégről hallgat a kró-

1) Békésmegyei oklevéltár II. k. 178. l.

2) Békésmegyei oklevéltár. II. k. 190—191. ll.

3) U. o. 192—193. ll.

4) U. o. 192. l.

nika, csak alattvalói szerepelnek. Huszaim, a gyulai alajbég vagy alkapitány, a biharmegyei Harsány falut bírta ziametül. Noha magát a falut is csak erőszakkal vették rá a törökök a behódolásra, mégis Huszaim ezzel meg nem elégedve a falu malmát is, mely egy nemes emberé volt, el akarta foglalni, s mivel azt nem adták neki, haragjában a malmot elrontotta, a malomköveket a vízbe hányatta, a vasakat elvitette s így a malmot használhatatlanná tette.¹⁾ A gyulai jancsárok feje Tujgon aga pedig a biharmegyei nagyobb helyek behódoltatásán igyekezett. A törökök egykor Bihart, Belényest, Széplakot, Kisházát és Szentjánost is be irták a defterbe; ámde e községek nem egyeztek bele a „de nobis sine nobis“-féle eljárásba és bízva a szomszéd várak őrségébe, mindig megtagadták a töröknek az adót. A defterdár rendesen valamelyik hatalmasabb töröknek adta oda, hol temesvárinak, hol gyulainak. — Így jutott Tujgon agának. — Az aga fenyegette a helységeket, kivált Bihart, Belényest, Széplakot és Kisházát, de nem sok eredménnyel. Fegyverhez pedig nem nyulhatott, mert veszedelmes volt a kaland s ilyen nagyobb helyek feladulása béke idején könnyen fejvesztésbe került volna. De e fenyegetése is elég kárt tett, mert a nép kezdett kiköltözni, hogy sem folytonosrettegésben éljen.²⁾ Ugyanez időtájt az erdőhegyi törökök egy kimpányi oláh fiut, Gyorkó Mátyást, raboltak el.³⁾

Mig e sérelmekről az erdélyi udvarban a panaszlevelek, a fényes portán az erős parancsolatok elkészültek, addig a gyulai törökök folytatták a behódoltatásokat. Tujgon aga elment, az ő ziametjéül kijelelt helyeket egy temesvári török, Huzon Cselebi, kapta, ki nála

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár. II. k. 194. 199. II.

²⁾ U. o. 195. I.

³⁾ U. o. 195. I.

szerencsésebb volt, mert legalább az egyiket közülök, Kisházát behódoltatta.¹⁾ Tujgon helyét egy Saban nevű aga foglalta el, a ki azonban nem Gyulán, hanem Boros-Jenőben lakott, s onnan Bél és Tenke környékén 13 falut behódoltatott, egy Nyárszeg nevűt pedig fenyegetett.²⁾ — Huszaim a gyulai alajbég is Tenke körül próbált szerencsét és egy Kocsuba nevű falut kétszer megrohant, kirabolta, felégette, behódoltatta s a malmát is elpusztította.³⁾ Egy szarvasi szpáhi, Mezit, Hosszuaszót hódoltatta be, egy erdőhegyi szpáhi Murath, pedig a Berettyó partján fekvő Ujlakot: az erdőhegyi Kihan aga ezenkívül Nagy-Ürögdöt fenyegette.⁴⁾ Mindez az 1589—91. években történt.

Időközben a békési palánk vitézei is kezdenek szerepelni. 1590-ben mindjárt két nagyobb szerű kalandban vesznek részt. Mindjárt az év elején még január hóban a szolnoki és erdőhegyi törökökkel együtt a biharmegyei Gyapju falut rabolták meg; és csak férfiakban 47 rabot vittek az asszonyokon és gyermekeken kívül.⁵⁾ — 1590. szeptember 16-án pedig egész kis ütközet folyt az erdélyrészi katonák és egy a békési, gyulai, borosjenei és erdőhegyi törökökből összeállott csapat közt. — A dolog úgy történt, hogy akkoriban a nagy nyomor miatt a szabad hajduk mindinkább elszaporodtak. E mindenféle népből összeállott martalócz népség nem nézte azt, töröké vagy magyaré a föld, hanem mindenütt egyaránt rabolt, pusztított. Azonkívül, ha az erdélyi fejedelmek annyiszor említett dicsekvéseiben, hogy ők „az hatalmas császár (a szultán) földét a német ellen-

¹⁾ Ráth: Török-magyar viszonyok. Akadémiai értesítő. III. k. 1862. 51. l.

²⁾ U. o. 50. 51. ll.

³⁾ U. o. 51. l.

⁴⁾ U. o. 51. l.

⁵⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 200. 201. ll.

ségtől oltalmazták“ van valami, néha a magyar király vitézei is elvittek egy-egy jobbágyot, mert akkoriban annál több volt a jövedelem, mennél több volt a jobbágy. Ilyes portyázást tettek 1590. nyarán is a magyar király vitézei Zsáka körül és egynehány jobbágyot onnan elhurczoltak. Ezt hallván a váradi kapitányi, ennek megtorlására és a csavargó martalóczok megfenyítésére 50 lovast küldött Zsáka és Bajom várak tájékára. Ha a török előadásának hihetünk, akkor ezekhez csatlakozott Csukás Péter, a bajomi kapitány, a bajomi és zsákai várőrségnek egy részével, úgy hogy az erdélyrészi csapat 200 főre növekedett. Midőn szeptember 16-án a gyulai, boros-jenei, erdőhegyi és békési törökökből álló ezer főre menő csapat az erdélyrésziakkal összetalálkozott, ezeket már csak számbeli túlsúlyánál fogva is körülfogta, egy részüket levágta, másrészüket elfogta, úgy hogy hirmondó is alig szaladhatott el közülök.¹⁾

Ez eset természetesen nagy feltűnést keltett. Az erdélyi fejedelem már 8 nap mulva utasítja a portán levő követét, hogy az esetet jelentse föl és adja elő a dolog valódi állását a basának úgy, a mint a fejedelem megírta,²⁾ szeptember 28-án pedig főkövetét utasítja, hogy a temesvári basának helyéből való kivettetésére törekedjék, mert ez az oka minden végbeli pusztításoknak és rablásoknak.³⁾ Maga a temesvári basa is megijedt, s a mit talán egy basa sem tett, most kezdi magát mentegezni. Levelet irt Báthori Zsigmondnak, s abban minden bajt és hibát Csukás Péter bajomi kapi-

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár II. 202—204. ll. A törököknek illetén eljárásáról már 1576-ban panaszkodik az erdélyi fejedelem, hogy t. i. a helyett, hogy segitenék a rablókat üldöző erdélyieket, még inkább rajok csapnak és levágják őket. Szalay: A magyar történelemhez. 328. l.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 202—203. l.

³⁾ U. o. 203. l.

tányra fog. Ugy adja elő a dolgot, hogy a törökök is a csavargó martalócok üldözésére mentek, és a mint visszafelé jöttek, Csukás Péter valami 200 lovas és gyalog vitézzel megtámadta őket, olyanképen, hogy a kik a török hadból hátramaradoztak puskásokkal lövette. Ezt hallván a törökhad fejei az erdélyrésziek ellen fordultak, s mikor szembejutottak, kérdezték az erdélyrésziektől: Hova valók vagytok? Erdélyiek vagytok-e? De azok nem adtak feleletet, s erre aztán kezdődött az erdélyiekre szerencsétlen összecsapás. A jámbor agák és muzulmánok csak akkor tudták meg, hogy barátjaikat vágták le, mikor Gyulára érkeztek; itt a gyulai városi nép megismerte a foglyokat s úgy világosította föl a török vitézeket, hogy biz' ezek ki váradi, ki zsákai, ki bajomi katona.¹⁾ Legalább így irta ezt meg ékes török betűkkel „a kitünő nagyok oszlopa“ Szinán temesvári pasa. S annyira érdeklődött levelének hatása iránt, hogy azt is beleirta a fejedelemnek: „Török irással irasd meg, (a választ), hogy én magam láthassam és érthessem meg.“²⁾

Az erdélyi fejedelem sietett a temesvári basa érdeklődését kielégíteni, ékes szavakkal elnondja, hogy a pasát balul értesítették.³⁾ Ezenkívül nemsokára kapott Szinán egy másik levelet is, mely őt a temesvári beglerbégstől megfosztja, jó, ha a selyemzsinór nem volt a levél mellé téve, 1590. végén decz. 14-én már Temesvárott van az új beglerbég Hasszán. Innen ír az erdélyi fejedelemnek s ajánlja jó szomszédságát.⁴⁾ — Hanem persze már az ajánlólevélben is említve van az, a mi békés szomszédságot lehetetlenné tette: a hódolt faluk

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 204. l.

²⁾ U. o. 204. l.

³⁾ U. o. 205. l.

⁴⁾ U. o. 205. l.

dolga. A pasa panaszkodik, hogy az erdélyiek elveszik a szpáhiktól a nekik defter szerint kiosztott falukat és a nemesek, meg tisztartók nem veszik ki kezüket azon falukból, melyeket az hatalmas császár elosztatott rabjainak (a szpáhiknak.)¹⁾ Az erdélyi fejedelem pedig azon panaszkodik, hogy a végbeli törökök az oly falukat akarják kapdozni, melyek tisztán az ő határában vannak. Előre is figyelmezteti a pasát, hogy ,ha mindenben az Végbeliek szavának, panaszának helyt ad Nagyságod, félünk rajta, hogy Nagyságod gyakorta meg ne busuljon miattok.²⁾ Ugy is lett; már két hónap mulva, 1591. februárban a jóbarátság fölbomlott: a többek közt azért is, mert egy gyulai Muzli nevű szpáhi tett panaszt a pasánál, hogy két, a gyulai szandzsáksághoz tartozó faluból, egyiknek neve Filu, (?) a másiké Kralmorat, (?) nem kaphat semmi jövedelmet, mert bár levele van róla, de Filut Toldy István és Bethlen Farkas, Kralmoratot Bacsa Ferencz birják erővel és nem bocsátják a szpáhi kezébe.³⁾

Fölbomolván a jóbarátság, az 1591-ki év egész rendesen (!!) folyt le. A tömösvári pasa engedelmevel egy gyulai török, Aly deák, magához vevén a békési katonákat a Toldy Miklós születéséről híres, s a mai Less tájékán eső Nagyfalura ütött, s onnan 22 embert rabul vitt s azonkívül sok pénzt, barmot stb. elvitt. A rabokat ugyan a váradiak közbenjárására nemsokára visszaadták, de tökéletes kárpótlás aligha következett be.⁴⁾ Nemsokára a gyulai törökök tettek egy kis őszi kalandozást, a Tenkétől északra eső Vasand falura rontottak és szintén embereket s barmokat rablottak.⁵⁾

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár. II. k. 205. 206. II.

²⁾ U. o. 206—207. II.

³⁾ U. o. 208. I.

⁴⁾ Békésvármegyei oklevéltár II. k. 210. I.

⁵⁾ U. o. 211. I.

Azonkívül a régtől kérdéses helyeket u. m. Bihart, Belényest, Szentjánost, most megint egy gyulai főtiszt, Omer aga, kapta; ő tehát folytatta a fenyegetést, üzengetést, hogy hódoljanak be, az erdélyi fejedelem pedig folytatta a panaszolkodást, hogy az ő birodalmát ne hódoltassák, rabolják és ne bántsák.¹⁾

Ha már most végig tekint az ember ama sok nyomorgattatáson, duláson, rabláson, égettetésen, melyeket a török szultán hatalma és védelme alatt álló erdélyi fejedelemség területe csak az egy gyulai szandzsákság részéről szenvedett, szinte bámul az ember azon nagy türelmen, melylyel e roppant és állandó sérelmeket az akkoriak elviselték. — Sok keserű és szomorú tapasztalat kényszerítette őket erre és nagy politikai bölcsesség nyilvánul Báthory Istvánnak eme, az erdélyi kormányzóknak adott tanácsában: „Kegyelmetek a kártételről a Portát commemoraltassa (emlékeztesse) és exageráltassa (sűrűn és nagyitva adassa elő) az szegénység nyomoruságát, kitül, ha meg nem szűnnek, az egész föld meghfutamik, a Szegénység más portra (telekre) mégyen, kibül az Németh földé épül, az hatalmas Császáré (szultáné) pusztul; ezzel és egyébféle rátiókkal (okokkal) ha használ Kegyelmetek jó, ha pedig nem, nints szinte most mit tennünk; engednünk köll az necessitasnak (kényszerűségnek), várjunk az Istentül és az időtül. Mi azt jól tudjuk, hogy egy keresztyén Fejedelemnek akár melynek sem jó maga erejével Török császárba kapnyi.“²⁾

De másrészt azt sem lehet politikai eszélytelenségnek mondani, ha midőn a Báthory Istvánnal várt és jelezett idő elérkezett, az erdélyi fejedelem ezen türhe-

¹⁾ U. o. 211. l.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 179. l.

tetlen állapoton nyílt háboru viselése által segíteni ügyekezett. A vagy nem mindegy volt-e jóformán, ha háboruban vagy háboru nélkül pusztul el az ország?! A török részéről a pusztítás így is meg volt, a nélkül, hogy az erdélyrésziek azt megakadályozhatták vagy vissza torolhatták volna. Azért épen nem lehet csodálkozni azon, ha az ifju Báthory Zsigmond, a ki már kifogyott a szavakból a kifogyhatatlan panaszok előadásában, egész lelkesedéssel ragadta meg az alkalmat, hogy országát, népét e számtalan nyomoruságtól és háborunál is rosszabb állapottól megmentse. Ez alkalom az 1593-ban a magyar király és török szultán közt kitört háboru volt. Báthory 1594-ben maga is a magyar királyhoz csatlakozott és háborut indított. S az eredmény neki s nem a fontolgató és semleges pártnak adott igazat. Mert Boros-Jenő és Lippa elfoglalása által, ha nem is megyénket, de legalább Biharmegyét megmentette a magyarság számára, s lehet, hogy e nyílt háboru nélkül talán megyénk keleti része is, Bács, Temes vagy Torontál sorsára jut, a hol t. i. a török uralom után egy magyar községet sem lehetett találni.

A nyíltan kitört háboruban a megyénkbeli törökök meglehetősen élénk részt vettek. 1593-ban Mehemet volt a gyulai bég. Minthogy Erdély felől akkor még nem volt veszély, Mehemet vitézeivel a budai pasa seregéhez csatlakozott. Október havában az ostromlott Székes-Fehérvár felszabadítására sietett a pasa. A keresztény seregek azonban eléje mentek és Pákozdnál megütköztek vele. A heves és a törökökre nézve balul végződött csatában Mehemet, gyulai bég, kezének négy ujját veszítette és lábán lövést kapott.¹⁾ Sebeiből kigyógyulván a következő év elején megint a budai pasával együtt tá-

¹⁾ Mogyoróssy: Gyula hajdan és most. 75. l.

borozott, de ápril 28-án a turai (Pest megye) csatában elesett.¹⁾

Mig Mehemet bég Buda tájékán harczolt az ozmán-ság ügyéért, megyénkben a török leginkább a szarvasi palánkot féltette s azért a budai pasa 1594. január 4-én fölkérte az akkor még föl nem lépett Báthory Zsigmond erdélyi fejedelmet, hogy vigyáztasson rá és oltalmazza meg az ellenségtől.²⁾ Kevéssel előbb (1593. decz. 10. táján) a temesvári beglerbég szintén Szarvason táborzott,³⁾ hogy az ő hatalma alatt levő területet megvédelmezze.⁴⁾

Az uj gyulai bégnek, a ki körülbelül 1594. júliusra ért ide, már nem volt szabad oly messze elkalandozni várától, mint Mehemetnek. Lenn Temesvár körül fellázdak a ráczok, véres harczok vivattak, s maga az erdélyi fejedelem segítséget küldött a ráczoknak, 1594. augusztusban pedig kimondotta a háborut a török ellen. Közelebb volt az ellenség. Mindamellett az 1594-iki év minden nagyobb ütközet nélkül mult el. De annál inkább fellobban a harcznak lángja 1595-ben. Erdély jeles hadvezére Borbély György először is Bokesát és Varsóczot (ma Bogsán és Versecz) foglalta el. Ezért megharagudván a törökök, a gyulai, jenei, csanádi és lippai vitézekből nagy csapatot alakítottak és 1595 augusztus 1-én Hunyadmegyébe Jófő (ma Dobra) városra törtek és azt s körülötte 7 falut elpusztították.⁵⁾

Hanem visszakapták a kölcsönt busásan. Az erdélyi hadak először is Tótváradot pusztították el, azután a facsádi (ma Facsét) palánkot vették be.⁶⁾ A temesvári

¹⁾ Istvánffy : Historia Regni Hungariae. XXVIII. k.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 213. l.

³⁾ U. o. 212. l.

⁴⁾ Baranyai Decsi János magyar históriája. Magyar történeti emlékek II. oszt. írók. XVII. k. 84. l.

⁵⁾ Baranyai Decsi János i. m. 183. l.

⁶⁾ U. o. 184. és 188. ll.

pasa összegyűjtven a beglerbégsége alatt álló bégeket, — s ezek közt volt a gyulai is számos vitézeivel, az erdélyiek ellen indult. Augusztus 13-án ugyancsak Facsádnál ütközetre került a dolog. A keresztények dicső győzelmet vívtak ki, 2000 török, s azok közt maga a temesvári pasa, továbbá a csanádi és gyulai bég is, — sajnos, neve nincs kitéve sehol — elestek.¹⁾ Ettől kezdve a Marosmentén egész diadalmenetet tartott Borbély György az erdélyiek vezére. Eperjest, Solymost a törökök odahagyták.²⁾ Borbély pedig Lippát vette ostrom alá. A szorongatott lippaiak a gyulai törökökhöz folyamodtak, hogy őket megsegítsék, mert különben feladják a várat. A gyulaiak erre azt válaszolják, hogy bégjök és igen sokan közülök elesvén segítséget nem nyújthatnak. A gyulai törökök válaszáat vivő embert az erdélyi vitézek elfogták, s még nagyobb szorgalommal folytatták az ostromot, minek eredménye rövid időn Lippa átadása lőn.³⁾ Ennek hallatára a törökök a kisebb erősegeket, Világosvárt, Pankotát, Aradot önként odahagyták és a szomszéd erősségekbe menekültek.⁴⁾ Bizonyára Gyula vára őrsége is szaporodott az így elfutott törökökből. Azonkívül időközben megérkezett az új szandzsákbég is, a kinek neve Cserkesz Omer bég volt.⁵⁾ Ennek első gondja volt a szarvasi és békési palánkokat lerontani. Le is rontatta azokat, és elhányatta a sánczokat, nehogy másoknak védelmet nyujtsanak, a békési palánknak ágyuit Gyulára hozatta,⁶⁾ s az őrséget is iderendelte, hogy így egész erejét összepontosítván a gyulai várat megvédelmezhesse.

¹⁾ Bethlen : Historia de rebus Transsylvanicis III. k. 585. l.

²⁾ Baranyai Decsi János i. m. 189. l.

³⁾ Bethlen i. m. III. k. 587—588. II.

⁴⁾ Baranyai Decsi János i. m. 192. l.

⁵⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 224. l.

⁶⁾ U. o. 224. l.

Eközben Borbély György és Király György Boros-Jenőt vívták meg,¹⁾ úgy, hogy már most a Körös-Marosközén egyedül Gyula vára volt a törökök kezében. — Borbély György szándéka volt Gyula várát is kiostromolni,²⁾ s bár valószínű volt a szándékát, de mivel a jenei várból csak október 22-én vonultak ki a törökök, az idő már késő volt, meg talán serege is csekély volt a gyulai szerfölött jó fekvésű, télen szinte megközelíthetetlen vár ostromára.

Mint előbb a lippaiak, épúgy most a jenei törökök a gyulaiakba veték bizodalmukat, hogy a szenvedett kudarcot kiköszörüljék. Azért rábeszélték a gyulai és temesvári törököket, hogy a mint őket Temesvár felé kísérik, Pálulésénél (ma Paulis) támadják meg az őket vezető hajdukat. Ámde tervük kitudódott és meglakoltak.³⁾

Mintán Borbély György terve a gyulai vár ostromát illetőleg abba maradt, megyénk területe meg kimélve maradt a háboru iszonyaitól. De rövid idő múlva az ellenségénél is rosszabb töröksegítség lepte el megyénket. Ez volt a tatárok serege. Az új év (1596) küszöbén egyszerre megjelentek a tatárok. S hogy itt mit műveltek, azt ily módon írta meg Decsi János: „A tatárok, hogy rettegett megérkezésükkel mind az erdélyieket, mind a magyarokat megrémítenék, a Körös és Maros közé zárt vidéket a béke ürügye alatt hirtelen elpusztították és a töröknek hódolt lakosokat részint levágván, részint rablánczra vervén azon egész tartományt *főhelyével Békéssel együtt* kegyetlenül (crudeliter in modum) felöltötték.”⁴⁾ E dúlás után a zsákmánynyal terhelt tatárok

¹⁾ Baranyai i. m. 224—229 ll.

²⁾ Baranyai Décsi János i. m. 191. l.

³⁾ U. o. 228. l.

⁴⁾ Baranyai Decsi János i. m. 252. l.

1596. tavaszán a temesvári pasához indultak, s vele együtt részt vettek Lipppa sikertelen ostromlásában.

Nemcsak a keresztényeket, hanem a megyénkbeli törököket is csapás érte ez esztendőben. Egy jancsár a törököktől megszökvén, Váradra ment s ott keresztény-nyé lett. E lépése után hűségét és vitézségét akarta megmutatni. E végből válogatott lovasokkal Szeged felé ment portyázni. Utközben 700 gyulai lovassal találkozott össze. A keletkezett viadalban a keresztények győztek, 500 törököt levágtak s gazdag prédával tértek vissza.¹⁾

A következő években még mindig folyt a háboru, de a gyulai törökök harczeitől semmit sem jegyzett föl a történet. Működésük csak arra szorítkozott, hogy a velök farkasszemet néző keresztény várkastélyt, Sarkadot, kétszer elfoglalták és kétszer elvesztették.²⁾ Ezenkívül elég dolgot adott nekik a többi török váraktól 12—14 mérföldre eső gyulai erősség megoltalmazása. Sajnos, csakis ezt a szoros értelemben vett erősséget, magát a várat, voltak képesek megvédeni, de már az alatta fekvő várost nem. A vár védelme alá huzódtak ez időtájt az összes kereskedők és tehetős emberek, minthogy a háborus viszonyok sehol másutt biztonságot nem nyújtottak. De viszont a kereskedők emez összezsugorodása egy kis városban gazdag zsákmánynyal kecsegtetett, s okot adott a város megtámadására és megrablására.

Az első vállalatot a város ellen s annak sikerét a sárospataki kronika jegyzé föl, ezen szavakkal: „1600-ban junius 16-án az hajduk Gyula városát meghágák s felverék s megégeték, nagy gazdag nyereséget hozának.“³⁾

A hajduknak bizonyára véletlen meglepetéssel sikerült a palánkokkal és sánczokkal erősített városba be-

¹⁾ U. o. 285. l.

²⁾ Mogyoróssy i. m. 77. l.

³⁾ Magyar Történelmi tár II. k.

hatolni. Négy esztendő múlva nem meglepetéssel, hanem csellel érték el ugyanezt az akkori lippai várkormányzó Dampierre Henrik és egy hajducsapat vezére Lippay Balázs. Ezek egyetértve előbb Bethlen Gábor csapatát ugrasztották szét Temesvár környékén, azután pedig ugyanazon év (1604) nyarán Gyula felé jöttek és ügyesen alkalmazott csellel a török sereg jó részét kicsalták a városból. A mint a török kijött az egész kereszténycsapat rárohant s a megfutamodó törökök után a városba jutott és a vár őreinek szemeláttára a várost a kereszténysereg kirabolta és fölgyújtotta, és 10 török zászlót, sok lovat és rabot nyervén, visszatért Lippára.¹⁾

Ez zárja be a török világ első időszakát megyénk történetében. Megyénk két legjelesebb helyének Gyulának és Békésnek füstölgő romjai jelölik a XVI. század végét! Milyen lesz a XVII. század?!

Dr. Karácsonyi János.

¹⁾ Istvánffy u. m. XXXIII. könyv. Mogyoróssy i. m. 207 l.

GYÖRY VILMOS.

III.

Győry Vilmos emlékezete.

Felolvastatott a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egyletnek
B.-Gyulán, 1885. november 15-én tartott közgyűlésén.

I.

Az ifjuságnak azon korában ismerkedtem meg vele, mikor vérünk legmelegebb, képzeletünk legizgatottabb, reményeink legvérmesebbek. Iskolatársak voltunk Pesten és Berlinben; azután az egyházi és iskolai ügyek szolgálata, a magyar irodalom művelése ismét együvé hozott bennünket. Képzeletünk légvárainak magasságából le-szállottunk a valóság rideg földére; vérünk csendesebben lüktetett, de reményeink, törekvéseink tovább is meg-maradtak.

Voltak eszményeink, melyek lelkesítettek; melyek-nek megvilágosításán dolgozni édes öntudat, magasztos feladat volt.

A történelmi események fejleményei úgy hozták magokkal, hogy a protestans egyház szabadságának vé-delme, a patensi küzdelmek okozati összefüggésbe ju-tottak állami alkotmányunk visszaszerzésével. Nagy fér-fiakat láttunk közvetlen közelünkben fellépni az abszolút hatalom ellen. Láttuk önzetlen lelkesedésüket, kitartó munkájukat, rendithetlen bátorságukat valódi veszély idején. És láttuk diadalaikat is. Akik egyházuk védelme miatt hivatalt és szabadságot vesztek, azokat örömrí-adallal vittük a börtönből egyenesen a legfőbb egyházi méltóságra; fáklyás zenével tiszteltük meg őket szuro-

nyok és puskatüz alatt. Ah ezek nagy napok voltak! Felekezetünk háta megett az egész nemzet állott; mert tudta, hogy az osztrák absolut hatalom megtörése után az alkotmányos szabadság napja fog felderülni egész hazánkra. Akkor több kellett a hazafisághoz, mint most. Nem üres lárma és konczleső hunyászkodás, hanem veszélylyel járó küzdelem hozta a férfiak homlokára a kiérdemelt babért. Valódi eszmények uralták a kedélyeket, és nemes önzetlen dicsőség szomja mozgatta a hazafiakat.

Győry Vilmos, mint fiatal ember, mint akadémiai és egyetemi tanuló látta és felfogta e kor uralkodó eszméit, s azóta egész életén át ezen eszmék szolgálatában küzdött — s mondhatom, hogy azoknak tulságos szeretete vitte őt a sötét, korai sirba.

Egyház és haza volt két vezércsillaga; e két eszmének dicsőítése és szolgálata képezte munkásságának központját, a nélkül, hogy azzal valaha kérkedett volna. Bámulatosan eleven ész, párosulva a legszeretetre méltóbb kedélylyel tették őt az alsó és legfelsőbb körök kedvenczév. A kik közelről ismerték, s látták fáradhatatlan szorgalmát, aczélakarátát, sokoldalu tevékenységét, nem tudták maguknak megmagyarázni, hol veszi ezen sokfelé elfoglalt férfiú az időt arra, hogy mindazt megtegye, a mit tesz. Az az örökké vitor és mosolygó kedélyhangulat, mely őt jellemzé, a melyet csak a becsülettel végzett kötelesség érzete adhat meg; az a fáradhatatlan test, arcának üdesége, járásának elelvensége és ruganyossága mindenkit arra jogositott, hogy száz esztendőtt jósoljon neki az élet küzdelmeire.

És ime férfikorának legszebb szakában, alig 47 éves korában szakítá őt ki a halál körünkből, és nekem jutott azon szomorú kötelesség, hogy emlékét e társulatban, melynek kezdettől fogva tagja volt, felujítsam.

Valóban nehéz feladat nekem, a közélet prózai

pályáján vergődő napszámosnak, szólani Győry Vilmosról, az egykor orosházi és budapesti ág. hitv. ev. lelkésről, az ékesen beszélő szónokról, az édes szavu költőről s nyájas elbeszélőről, a kitűnő műfordítóról, a magyar tudományos akadémia, a Kisfaludi és Petőfi szépirodalmi társulatok egyik legmunkásabb tagjáról!

De mégis szólanom kell. Egyfelől a kötelesség parancsol, másfelől pedig jogom is van hozzá, azon őszinte barátságnál fogva, mely engemet 28 éven át hozzája kapcsolt.

II.

T. hallgatóim között kétségen kívül sokan fognak emlékezni itt Gyulán a szegény Győry családra, mely néhány évig a megyei kórház épületében lakott. Az apa, Győry Endre egyike volt a legjobb apáknak, kit csak az édes anya önfeláldozó szeretete mulhatott felül jószágával. Mikor Vilmos fia 1838. január 7-én született, akkor ő a győri felsőbb leányiskola tanítója volt. Később a szülék Pestre költöztek, hogy szép reményekre jogosító fiuknak mennél jobb nevelést adhassanak. — Majd Gyulára vonultak vissza a legnagyobb szegénységgel küzdve, míg Vilmos az orosházi nagy gyülekezet papjává levén, magához vette őket. Mind a kettő ő tőle, a lehető leggyöngédebb fiutól vitetett ki az örök nyugalom helyére.

Mikor még Pesten laktak, már-már elhatározták, hogy a fiut — szegénységük miatt — kereskedői pályára adják. A hatodik gymnáziumi osztályból ki akarták venni, midőn Argay János tanár felkeresvén őket, rávette, hogy a legnagyobb megerőltetés mellett is tanníttassák a kitűnő tehetségű fiut. A hetedik és nyolczadik gymnaziális osztályokat — mivel akkor a pesti ág. hitv. ev. főgymnáziumban még e két osztály nem

volt felállítva — a hazafias piaristáknál végezte. Legkedvesebb tanára volt a jó lelkű Horváth Czirill, aki a bölcsészettel és irodalommal foglalkozván, legkitünőbb tanítványait az írás művészetére figyelmeztetvén, tényleg bevezette az irodalomba. Ilyenek voltak többek között: Dalmady Győző, Szokoly Viktor, Ágai Adolf — és Győry Vilmos.

Ezen időben jelent meg Győry Vilmosnak első irodalmi munkája a „Délibáb“-ban, mi által iskolatársainak figyelmét és becsülését egyszerre magára vonta. Jókai Mór figyelmeztette a közönséget a kiváló tehetségű íróra. Ágai Adolfnak is ekkor jelent meg első kísérlete; és a két ifju író azon naptól fogva kebelbeli barátta vált. Barátságukat csak a sir szakította meg; azaz, hogy az sem, mert Ágai csak nem régen emlékezett meg Vilmos barátjáról a Kisfaludi társaságban oly meleg hangon, mely közvetlenségénél fogva a jelenvoltakat mélyen meghatotta.

A gymnáziumi tanulmányok befejezése és az érettségi vizsgálat letevése után következett a pályaválasztás nehéz munkája. Eleinte a jogi pályára lépett; legjobb barátai mind az egyetemre siettek; ő is azt hitte, hogy a jogi pályán fogja megtalálni boldogságát. Azonban csakhamar meggyőződött arról, hogy nem született prókátornak. Az első félév elteltével habozni kezdett. Majd végleg szakítván a jogi pályával a kevésbé fényes, de annál magasztosabb papi pályára szánta magát. Előbb azonban nevelői állást vállalt Dessewffy Ottó uri házában Vanyarczon, hol másfél évet töltött. Nem szükség mondanom, hogy a jeles protestans család Győryt saját tagjául tekintette, és a Dessewffy leányok mindenkor büszkeséggel emlegették, hogy az ő tanítójuk Győry Vilmos volt.

A mig Vilmos nevelősködött, addig Pesten egy új

és pedig *egyesült* protestans theologia intézet állittatott fel. A két derék pesti prot. papnak, t. i. Török Pálnak és Székács Józsefnek sikerült legyőzni az akadályokat: ledönteni azon válaszfalakat, melyeket a felekezeti féltékenykedés emelt a két testvér evangyelmi egyház között. Bámulatos kitartással gyűjtöttek alapot, irtak felvilágosító és lelkesítő czikkeket, keresték össze a tanerőket és tanítványokat. Egyszer csak azzal lepték meg a hazai ev. közönséget, hogy a pesti egyesült prot. főiskola, melynek létrehozásán még a negyvenes években oly sok jeles férfiú hiában fáradozott, megvan. Az ige nagy nehezen testté lőn. Az új intézet tanáraiul az akkor élő legjelesebb protestans tanférfiak és írók vállalkoztak. Ott volt *Ballagi Mór*, a magyar és héber nyelvek nagy mestere, mint az ó-testamentom magyarázója és a dogmatika tanára, ott volt *Hunfalvy Pál*, *Gyulai Pál*, *Csengery Antal*, *Pólya József*, *Gönczy Pál*, *Haberern Jonathan*, *Bihari Imre* és az intézet két főoszlopa: *Török Pál* és *Székács József*.

Ilyen tanárok keze alá került Győry Vilmos 1856-ban. Itt új tanuló társai között ismét több jeles baráttra tett szert, akik vele minden téren versenyeztek. Ott volt Thaly Kálmán, mint hazafias költemények írója és historikus, ott volt Tolnay Lajos, a jeles elbeszélő, ott volt Horváth Sándor és többen, akik már némi névvel bírtak, és mi alsóbb osztályuak nagy tisztelettel és büszkeséggel néztünk reájuk, igyekezzvén barátságuk révén a dicsőség fényében is részesülni. Győry Vilmos igazi lelkesedéssel fogott tanulmányaihoz. Szegénységénél fogva, mint jó magam is, magántanítással volt kénytelen foglalkozni, hogy fentarthassa magát, sőt hogy szegény szülőit is segíyezhesse. De a mellett soha sem mulasztotta el saját óráit a theologiai intézeten. A nyelvekhez is rendkívüli tehetsége lévén, ő volt a legjobb latin,

legjobb görög, legjobb zsidó. A mellett saját szorgalmából sajátította el a német, francia és angol nyelvet. Mindig bámulattal néztem azt a könnyűséget, melylyel ő a latin, görög és zsidó szöveget egyszerre és folyékonyan fordítja nemcsak magyarra, hanem németre, sőt francziára is. Ezzel imponált a berlini egyetemen lévő német atyafiaknak is. És ha megemlítem, hogy szakszerű tanulmányai mellett folyvást irodalommal is foglalkozott, hogy önképzésre fektetvén a sulyt, még a művészetek gyakorlására is maradt ideje, hogy nemcsak ügyesen festett olajba, hanem művészileg fuvolált is, — akkor némi fogalmat nyujtok tisztelt olvasóimnak az ő szorgalmáról és arról a közkedveltségről, melyben Győry már tanuló korában részesült.

Befejezván a négy éves theologiai kurzust, külföldön szerette volna befejezni tanulói pályáját. De nem volt arra való költsége. Amit tollával keresett, azt hűségesen szüleinek adta, hogy elvonultságukban feltarthassák magokat; — akkor laktak Gyulán. Azonban egy jó alkalom kínálkozott arra, hogy költség nélkül is bejárhassa Európa művelt államait és egyetemeit.

Az utolsó temesi grófnak, az akkor nem rég elhalálozott Tihanyi Ferencznek nagy műveltségű özvegye felkérte Győryt, hogy nevelői, illetőleg felügyelői minőségben az ő költségén menjen ki Ferencz fiával Berlinbe. Legyen mentora, vezetője, lelkesítője az egyetemen. Vele ment Konkolyi Tege Miklós is. Soha boldogabb ifjút nem láttam, mint Győry Vilmos volt akkor, mikor bizonyossá lett, hogy a külföldre mehet. Félévig együtt voltunk, ugyszólván együtt laktunk vele én és Benka Gyula, a szarvasi főgymnáziumnak mostani nagyérdemű igazgatója. — Alkalmam volt tapasztalni óriási szorgalmát, tanítványára fordított nagy figyelmét; látni aggodalmait, és örömeit, hallani terveit és reményeit;

figyelemmel kísérni lépteit és egyetemi összeköttetéseit. Mondhatom, hogy nálánál kedveltebb magyar nem volt a német fővárosban.

Nem szabad felednünk, hogy azon időtájban nagy-szerű politikai változás ment végbe Németországban. A mostani Vilmos császár lett Poroszország királyává bátyjának halála után. A poroszok Ausztria ellen voltak tüzelve, azt kiszorították a német Bundból, s helyébe a porosz királyság lett Németország központjává. Ekkor kezdte meg Bismarck Németország egyesítésének nagy munkáját. Bizonyos hazafias lelkesedés volt tapasztalható egész Németországban, mely aztán az osztrákok elleni kifakadásokban is nyilvánult, és minthogy épen akkor a magyaroknak is bőséges okaik voltak az osztrák kormány ellen tüntetni, nagyon könnyen kimagyarázható azon szivélyes előzékenység és őszinte rokonszenv, melylyel a magyarokat Berlinben fogadták. Bárhol jöttünk össze a német atyafiakkal, mindenütt politizáltunk; ők is, mi is szidtuk a zsarnok osztrákot, a ki alkotmányt csak az olasz és német vereségek után volt hajlandó engedni a magyaroknak. — Egyikünk se tudta a németeket úgy feltüzelni, mint Győry Vilmos, az ő kedves modorával és szellemes toasztjaival. Ő mindenütt szívesen látott vendég volt. Tanítványa teljes szabadságot igényelvén és a főrangú németek társaságában élven, ritkán volt vele. Ez a mennyire bántotta mint mentort, annyira hasznára lett mint tanulónak. Mert minden szabad idejét tanulmányainak és sokféle barátainak szentelhette. Voltak neki rajtunk kívül, német, lengyel, angol, francia, olasz, amerikai, sőt muszka barátai is. Valamennyi közt legszellemesebb s ennél fogva Győry előtt a legkedvesebb is volt egy Kolli nevű muszka fiu. Győryt rendkívül érdekelték a muszka viszonyok, természetesen magyar szempontból.

Tanárai közül leginkább azokat szerette, akiknek eleven előadása volt. Az öreg *Twesten*, aki az etikát adta elő, bőbeszédű, selypes unalmas beszéde nem tudta őt lekötni. A historikus *Raumer*, ki a középkort magyarázta, elvesztette becsülését, mert az első órán a középkori magyarokról elfogult gyűlölettel beszélt. *Pipernek* egyházi archeológiája és zsoltárok magyarázata tetszett neki. *Michélet* a hegelista philosophus lelkesítőleg hatott reá; *Trendelenburg* száraz előadása, *Nidner* egyháztörténete unalmas volt előtte. Ellenben *Droysen* történelmi fejtegetései és *Schottnak* Kalevala magyarázatai elragadták őt. Ez utóbbi különösen azért volt kedves tanárunk, mert mint finnista, a magyar nyelvből is értett valamit; s a feletti örömében, hogy bennünk magyarokban végre talált hallgatókra, oly lelkesen magyarázott, hogy vele együtt mind hárman vertük a padot elragadtatásunkban.

Félévi együttlétünk után, miközben Győry beutazta Német- és Franciaországot, sőt Angliának egy részét is, szétoszlottunk. Ő Budapestre jött a nagynevű Székács-hoz segédlelkésznek; én Szarvasra tanárnak; Benka még egy évig ott maradt a német földön. Életünkben nagy fordulat állott be; kezdődött az élet komolyabb szaka, a hivatalos kötelességek teljesítése.

Jól mondta Ágai a Kisfaludy-Társaság gyűlésén, hogy ha valaha volt rá érdemes a növendék, hogy mestere székét elfoglalja; — fiu, hogy apja körébe lépjen: Győry volt az, kit a nagy Székács mellé segédül, annak elhunytá után pedig lelkészül választott meg a pesti evangélikus magyar gyülekezet.

Győry pappá készült és pappá lett. De ő e pályán sem volt közönséges ember. Az orosházi népet kell megkérdezni, milyen papja volt neki Győry Vilmos. Tudni való, hogy az orosházi gyülekezet a legnagyobb evan-

gelikus magyar gyülekezet e hazában; mint ilyen, méltán képezte a legjelesebb papok ambícióját, hogy annak papságát elnyerhessék. Jöttek is próbára kitűnő lelkészek; tetszetek is szónoklataik nagyon. De mikor a pesti káplán jelent meg a szószéken; mikor mint egy kis Pál apostol kezdé hirdetni az igét, mikor szónoki hatalmával elbűvölte a népnek minden rétegét, s elhangzott az utolsó Amen: akkor elfeledtek minden más papjelöltet, és megválasztották őt nagy lelkesedéssel rendes lelkészükké*) Torkos Károly mellé, a kit szintén kitűnő, sőt eddig páratlan szónoknak tartottak.

1862. máj. 25-én volt a választás, előleges próbaszónoklat után. Győry a legtökéletesebb ajándékról (Jakab I. 16—21.) az Isten ígéről beszélt . . . Szép tárgy — mondja a jelentést tevő Horváth János — természetes rendezés, teljes kimerítés, szigorú logika, keresetlen gyönyörű tiszta nyelv, — vallásos kenet, költői bátor lélek, művészi előadás, — egy kis Pál apostol. Győryt jó hír előzte meg, beszédét Orosháza hallgatta feszült figyelemmel, bámulta ritka élvezettel . . . pedig megjegyzendő, hogy egyházuk kitűnő szónokhoz van szokva. (Egyh. és isk. l. 1862. 716. lap.)

Jelen voltam azon páratlan ünnepélyen, melyet Orosháza ujonnan választott lelkészének beiktatása alkalmával október havában rendezett. Magát a szuperintendenst, Orosháza szülöttét és egyik főbüszkeségét dr. Székács Józsefet hívták le beiktatóul, akinek Győry ekkor nemcsak segédje, hanem félig meddig már veje is volt, jegyese lévén emelkedett szellemű szép leánya Székács Etelka.

Lejött a békési ág. hitv. evang. esperességnek, majd a bányai kerületnek jeles felügyelője, b. Podmaniczky

*) Érdekes jelentés olvasható Győry szónoklatairól és megválasztásáról az akkori Egyházi és isk. lapban.

Frigyes is. Az egész város talpon volt. Festői látvány tárult szemeink elé, mikor a kedves vendégek alföldi magyar legényekből alkotott nyalka banderiummal, egetverő örömrivalgás között Torkos Károly paplaka elé érkeztek. Lelkes üdvözlő beszéddel fogadta őket az ékesen szóló házi ur; majd estve kettős fáklyásmenet rendeztetett tiszteletökre, hódolatul azon nagy érdemekért, melyeket a haza és egyház körül szereztek magoknak.

Vasárnap reggel, vagyis a beiktatás napján, a közelről és távolról összegyűlt hivek nagy serege töltötte meg a templomot. Székács, az ezüsthaju főpásztor méltóságteljes alakja az oltár elé lépett. Vele szemközt állt a beiktandó, fekete göndörhaju ifju pap szerény alakja. Siri csendben nyitlak meg a főpásztor ajkai. És az alkalom érdekes volta úgy, mint a szónoklat remekségének hatalma úgy hatott lelkeinkre, mint valami felsőbb erőnek nyilvánulása. Meg voltunk hatva mindnyájan az által, amit az oltár előtt az „ország papjától“ és az által, amit a szószékről Orosháza uj papjától hallottunk.

„Midőn főpásztorunk — ugymond Horváth János — az előtte álló ifju lelkésznek azon kötelességek főbb vonásait, melyek az Isten emberére várakoznak, rajzolta; midőn megmagyarázta, hogy milyen lélekkel kereszteljen, mikép nevelje a szerencsés egyház kelő örömét, mikép enyhítse a gyermekét veszített anya fájdalmát, mikép áraszson lelket, vallást, erkölcsöt a konfirmációval, mikép áldja meg a szívek szeretését esketéskor, mikép örködjék a családos élet békéje, nyugalma felett, mikép ostromozza, mikép javítsa annak botlásait, mikép öntsön reményt és megnyugvást a beteg szívébe, mikép támogassa a szükölködőt, mikép emelje önbizalomra a sors sujtotta hivet, mikép rázza fel üdvözítő működésre az elszunnyadt lelkiismeretet: oly jelenetet élveztünk, mely az erkölcsi igazságok mindenhatóságára, az érzés emel-

kedettségére, a vallásosság mélységére nézve azon apostoli korba vitt bennünket vissza, melyben a kereszténység a mostaninál jóval közelebb állott az éghez. Az a mély meggyőződés, az az ihletett világosság, az a lángoló érzés, azok a tárgy fensége által megszentelt s mintegy kiélesített szavak, melyek majd mint lágy szellők lengedeztek, majd mint szélvész ragadtak, majd mint hatalmas égdörgés megráztak, majd mint villanyosság átjártak: az összetömött hivek ezrei közt alig hagytak szemet szárazon, bizonyosan nem szívet megindulatlan. Midőn a déli harang kongása közt templomunkat elhagyók, két érzésben nyilván mindnyájan találkozáink: egyik, hogy az így felavatott papnak nem lehet Isten emberévé nem lennie, — másik, hogy az így felszentelt papnak nem lehet az emlékezetből kihálnia.*)

Nem is halt ki soha.

Orosházának az előtt is jeles papjai voltak; de soha oly összeillő és kitünő lelki atyái nem voltak, mint most. Mikor a testalkatra is egyforma, zömök és szellemes két papjukat, Győryt és Torkost együtt látták, vagy csak emlegették is, mindig büszkék voltak rájuk az orosházi hivek. Győrynek finom, fővárosias modora eleinte feltűnt a népnek; sokan nem is akarták hinni, hogy az a szivesség, az a nyájasság, melylyel hiveit elhalmozta, őszinte legyen. Idő kellett hozzá, míg meggyőződtek az őszinteség mély és igazvoltáról, amikor aztán rajongó szeretettel vették körül, kivált az asszonyok. „De szépen beszél ez a mi tiszteletes urunk, — mondák — a beszéd úgy folyik ajkáról, mint a méz; még a legistentelenebb ember is szívesen hallgatja.“ Nincs is az a szép és találó hasonlat, melyet az orosháziak papjokra nem alkalmaztak volna. „Olyan a lelkem — mondák

*) Egyh. és Isk. I. 1862. évf. 1876. 7. I.

naivul az idősb parasztasszonyok, — mint a király, nem lehet neki ellent mondani.“ „Olyan mint az angyal, szárnyakon repül magosan, mégis tudja, mi van az emberek szívében.“ Mikor egyszer azt kérdeztem egy orosházi embertől: meg vannak-e elégedve az új papjokkal? ez azt felelte: „A mi Győry tiszteletes urunk olyan, mint a jó bor; ha sokáig élvezi az ember, elbódul tőle s mindenre késznek érzi magát, de aztán gyakran megkívánja.“

Ezek és hasonló népies kifejezések, melyek iránt Győrynek erős érzéke volt, jobban jellemzik az ő szónoklatát, mint azt én tehetném. Beszédei eszmékben gazdagok, formára nézve mintaszerűek voltak. Jeles tisztársai között senki sem tudott oly ügyesen alkalmazkodni hallgatóságának értelmi és erkölcsi fokához, mint Győry. Orosházán a köznép észjárását tanulmányozván, oly tárgyakat és felosztásokat, oly szónoki alakzatokat használt, melyek a nép figyelmét valóban lebilincseltek. Budapesten a műveltebb közönség igényeihez alkalmazkodván az evangelium igazságait a legmagasabb költői nyelv alakjában kedvelteté meg. Amit kevés szónok ért, hogy t. i. az értelem által felfogott igazság a szív meleg érzelme által megszentelve hasson az akaratra, azt Győry mesterileg tudta előidézni. Lelkesedésre és nemes cselekvésre bírni hivat; visszatartani a csábítás ördögeitől az ártatlanokat; bűnbánatra és jó utra visszatéríteni a tévelygő bűnösöket; ez volt az ő legszentebb törekvése. És ha elérte célját, ha megnyert egy-egy rossz embert, ha sikerült a szívét megnyitnia, örült mint a gyermek, ha ajándékot kap szülőitől. Csak egy példát hozok fel erre.

Karácsony előestéjén történt, hogy Budapesten a kerepesi-uti börtönben a raboknak prédikált. Szép családjá, eleven gyermekei otthon várták a kis Jézus aján-

dékait; köztük néhány jó barát, akik boldog ünnepet jöttek kívánni az aranyszáju papnak.

A mint visszatérve szobájába lépett és üdvözlé barátait, összekulcsolt kezekkel mondá: „Ó istenem; csak dicső ez az én mesterségem! Megrikatni az átkodott gonosztevőt, megrendíteni a kemény szívet, — látni, hogy borultak oda elébem azok a megrögzött vén gazemberek, forró könyhullatással áztatván palástom szégyét: ez a legédesebb elégtétel, ami az embert érheti.“

És neki sokszor volt ilyen fenséges elégtétele. Sokszor örömkönyeket sirt ő hiveivel, akiket megáldott, különösen az ugynevezett konfirmáció alkalmával, melyet ő a családok legnagyobb ünnepévé tudott átvarázsolni. Látni kellett őt ilyenkor tanítványai között az ő boldogságot sugárzó arczával, áldást osztó kezével és ihletett, vigasztaló és lelkesítő beszédével! Van Tégnernek egy költeménye, mely épen a konfirmáció ünnepét rajzolja mesteri vonásokban. Ezt olvasva ott látjuk Győryt lelki szemeinkkel, amint a vallás eszméit csepegteti az ártatlan gyermeki szívébe. Minden gyermeknek életviszonyaihoz alkalmazott gyönyörű versecskét készített és adott át ilyenkor, mely vezércsillagul volt szolgálandó az élet nehéz utain! Valóságos apostolnak tünt fel ilyenkor. „Hiveinek bizalmas barátja, szerencsétlenségükben testvéri osztályosa, ki nemcsak erkölcsi, de szellemi életük irányítását is gondjai közé sorozta, s mivelődésük ügyét lelkén hordozta. Örömben kedves jó barát, vidám társaságban szikrázó elméjü mulattató; ünnepélyes lakománál páratlan toasztozó. Ott, ahol a gyász beköszöntött, a szelid vigasztalás apostola vala; ki valódi részvéttel szívében, a vallás malasztjával ajakán hinni, bizni, az élet terheit zugolódás nélkül viselni tanította a kétségbe esőt.“

A papi hivatalnak apróbb teendői, sokféle funkciói igénybe veszik egy ember egész erejét. A temetés és kereszttelésen kívül ott a konfirmációi oktatás, anyakönyvek vezetése, házasfelek békítése, iskolák és betegek látogatása, kivonatok kiadása, stb. stb. melyeket Győry az esp. kerületi jegyzőség mellett egymaga vitt a legnagyobb pontossággal, — és azonkívül Budapesten árvaházakban előkelő családok könyörgésére hetenkint harmincz tanítási órát is vállalt!

És mikor így, fáradtan, kimerülten a napi munkától hazatért, alig töltött kedveseinek derült körében néhány órát, máris visszavonult dolgozó szobájába, hogy az akadémia, a Kisfaludi és Petőfi-társaságok által reá hárított irodalmi munkát végezze.

Mert a papság mellett a magyar irodalom mivélése volt legkedvesebb foglalkozása. Nézzük röviden ezt is.

III.

Már fentebb említém, hogy Győry Vilmos még gymnázialis tanuló korában kezdett az irodalommal foglalkozni. Első föllépését határozott siker koronázta. — Tanulótársai és a közönség örömmel üdvözölték a „*Khán kegyencze*“ czimű első novelláját, mely a Jókai által szerkesztett „*Déliabáb*“-ban jelent meg. Nemes irány és ragyogó irány jellemezték ezen, és utóbb a „*Vasárnapi Ujságban*“ megjelent egyéb dolgozatait. 1858-ban pályázott az ifju Balassa által egy ifjusági iratra kitűzött 20 aranyos pályadíjra; s azt a „*Balassa János*“ czimű elbeszélésével ő nyerte meg. Méltán figyelmet gerjesztett e könyv az ifjusági iratokban akkor még igen szegény irodalmunkban, — s midőn egyfelől jól esett neki a több kiadást ért munkája által elért erkölcsi sikere és irodalmi dicsőség, ugyanakkor anyagilag is segítve

lett rajta — mint oly tanulón, ki szüleinek segítségére nem igen támaszkodhatott.

A novellairás terén ő áll legközelebb Jókaihoz. Felfogás, irmodor, nemes izlés és választékosság tekintetében senkisémmel tudta úgy követni a legnagyobb regényíró, mint Győry. Az ő elbeszéléseiben nincs erkölcsstelen sikamlós tárgy és pikáns nyelvezet, hanem van a legnemesebb szenvedély működéséből és a viszonyok ügyes összeállításából származó érdekfeszítő és tanulságos művészi előadás. Egyiránt élvezettel olvashatja a tapasztalt szülő és az ártatlan leány, amit pedig kevés íróról lehet elmondani. Olvassa el bárki a „Fővárosi Lapok“-ban és másutt megjelent gyönyörű novelláit és költeményeit, s igazat fog adni állításomnak. „*A mi Clarissenak gyógyulást szerzett*“ című elbeszéléssel, mely a hatvanas években jelent meg, a kiválóbb modern elbeszélők sorába emelkedett. Méltán csatlakozik ehhez „*Egy igaz polgár élete*“ című elbeszélés, mely 1869-ben jelent meg egy önálló kötetben és „*Egy apostol az újabb korban,*“ mely 1873-ból való.

Győry minden elbeszélésével éppen úgy akart hatni olvasóira, mint papi beszédeivel hallgatóira. A valódi nemesítő civilizáció terjesztésének eszméje lebegett szemei előtt a legkisebb költemény vagy elbeszélés készítésekor is. Az ő sokféle munkássága mind erre ez egy közös jellemre vihető vissza. Eredményt akart elérni, s hogy ez sikerüljön, a gyermekek jó olvasmányára is oly súlyt fektetett, mint akár Shakespeare drámáira.

Sokszor biztatott engem, álljunk össze a gyermekirodalom terjesztésére; adjunk ki gyermeklapot, írjunk oly szívnemesítő és jellemképző elbeszéléseket, a minők a német, francia és angol irodalomban léteznek. Oly lelkesen tudta ő azt nagyszerű vállalatnak festeni előttem, hogy szinte ráadtam a fejemet az új vállalat ke-

resztülvitelére, hozattam is néhány Spamer-féle képes művet lefordítás végett; de a politikai étellel járó izgalmak és a képviselőségtől elválaszthatlan „mindeneség“ megakadályozott ígéretem teljesítésében. Én sok teendőmre mutatva visszaléptem; ő még több teendőjét hangsúlyozva hozzá látott azon kevésbé művelt tér műveléséhez is.

A gyermekek és jó gyermekekkel megáldott szülők tudják, mi volt „Győry bácsi“ az ártatlan kis seregnek. Minden napra kis versecskét, s minden vershez kis képecskét adott a jó bácsi. A Légrády testvérek kiadásában egész sora a jó ifjusági iratoknak jelent meg az angol Katagreen kedves rajzaival diszitve. Csak néhányat emlitek fel belőlök. Ilyen a *„Mesekönyv az ifjuság számára.“* 1875. *„Szép képekben kis világ.“* *„Virágok bimbócskáknak.“* *„Legujabb Robinson.“* stb.

Minden tulzás nélkül mondhatjuk, hogy Győry ifjusági dolgozatai a gyermek-kedély tiszta világát szebben tüntetik fel, mint a világirodalom bármely hasonló irányu terméke. A nagyobb ifjuság számára fonta 1875-ben azt a *„Koszorút,“* mely a magyar versköltészet utóbbi századainak virágaiból lett összeállítva, az illető írók rövid életirataival. Abban telt legfőbb öröme, hogy az ő kis ifju közönsége megértette és könyveit megszerette.

A legkitünőbb irodalmi termékek kiválasztására kevés magyar író volt oly nagy mértékben képesítve, mint ő, a ki jóformán Európa minden művelt nyelvét beszélte és értette. Birta a latin, görög, héber, francia, olasz, angol, német, spanyol, portugál és svéd nyelveket. Örömmel közölte az e nyelvekből fordított műveit elébb csak meghitt barátaival, majd a nagy közönséggel. Ragyogó arcczal és belső érzelmet visszaadó hangsúlyozással szavalgatta előttünk a spanyol és svéd balladákat „eredeti nyelven“ és az örök igazságot kifejező

szavakat igyekezett mindig érthetővé tenni oly nyelvekkel való összehasonlítás által, melyekről tudta, hogy előttünk is ösmereteseek. Aztán elragadtatva mondá: istenem, de nagyszerű az emberi elme, a mely ilyet képes teremteni!

Műfordításai egy-egy kis könyvtárt s valódi irodalmi kincset képeznek. Ha semmi egyebet nem tett volna, már e remek fordítások is halhatatlanná tennék nevét. Műfordításait nemcsak az eredetihez ragaszkodó hűség és költői nyelv, hanem az idegen légkörben mozgó írók teljes megértése teszi becsessé; bizonyságául annak, hogy költőt csak költő képes jól fordítani. És Győrynek e mellett még azon dicsősége is kiemelendő, hogy nemes izlésénél és jó érzékénél fogva csak igazán jeles költők remekeinek átültetésével foglalkozott.

Még ifju házas korában, a családi boldogság első verőfényes napjaiban, Orosházán fordította le Tégner gyönyörű művét a „Frithjof-mondát,” melylyel 1867-ben a Kisfaludy társaság pályadíját elnyerte. A következő évben e társaság megválasztotta tagjának és ő kedvencz svéd költőinek, Franzen, Tégner és Runeberg ismertetésével foglalta el székét. Azóta évről évre uj meg uj fordításokkal ajándékozta meg irodalmunkat.

Tőle birjuk Tégner „Axel” czimű költői elbeszélést és Runeberg „Nadisdáját.” A svéd költemények fordítmányából egy egész kötetet adott ki „*Svéd anthologia*” czimmel.

De nem csak a svéd költészettel foglalkozott ő, hanem a spanyol költészet is elbájolta. Gyönyörködött az éjszak és dél népeinek, költőinek különböző gondolkozás módjában. Éjszak ködös, homályos vidéke elandalító hatással van a lélekre; innét a svéd költészet borongó jellemvonása. Mig ellenben a déli spanyol és portugál vidék élénk, derült világa az ottani költészet-

nek is hasonló jelleget kölcsönöz. Csak az, a ki a természet tüneményei és a lélek hangulata közötti összefüggés mélységét képes kipuhatolni, tud igazán élvezetet találni az egymástól fölrájjilag és szellemileg is távol eső népek irodalmában.

Győry behatolt erős szellemével a svéd és spanyol szellemi óriások lelkébe. A Kisfaludy-társaság ezt látva, megbizta őt a spanyol remekek lefordításával. Így nyertük tőle a legjelesebb spanyol színműveket; *Moreto* „Közönyt közönnyel“, *Calderon* „Állhatatos fejedelem“ és „Az élet álom“ című klasszikus darabjait. Így nyertük *Cervantes* világhírű művét: „Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha kalandjait.“

Midőn 1872-ben az akadémia is tagjai közé sorozta, ott is „Spanyol románczok“ ismertetésével foglalta el székét. A mellett napvilágot láttak a „Granadai románczok“, Runeberg „Karácsony estéje“ és Tégnernek „Az urvacsorai növendékek idyllje“, melyről fentebb a papi jellemvonások vázolásánál is megemlékeztünk. Azt lehet mondani, hogy nélküle még igen sokáig terra incognita lett volna a svéd és spanyol költészet nagy közönségünk előtt.

Nem kerülték el figyelmét a francia és angol irodalom remekei sem. Ő fordította le angolból Shakespeare „Szerelmes vándorát“ és 33 sonettjét. Molierral foglalkozva már nekem is kitűzte a lefordítandó darabot. De én, az egyszerű napszámos, örültem, hogy közvetítője lehetek az ő szellemének, ha egy-egy cikket kaphattam tőle a békésmegyei mivelődéstörténelmi évkönyv számára. Bizonyára egyik legszebb gyöngyét képezi évkönyvünknek az a két értekezés, melyet Győry irt bele „A nők műveltségéről társadalmunk alsó osztályában“ és „Báró Eötvös József szent-tornyai magánya“ cím alatt.

Utolsó időben még két új tért ölelt fel az eddigiekhez. Irt a *szinpadnak* és az *egyháznak*. Thalia papjai által is akart hatni a valódi pap, kit az életben ugyanis gyakran összetévesztettek a színészekkel.¹⁾

Az alföldi, jelesül pedig az orosházi nép adta neki az anyagot azon néhány népszinmű megírásához, mely a fővárosi népszínházban sikerrel adatott. Igaz, hogy még theológus korában adták elő a legelső szinműki-sérletét a nemzeti szinpadon, gondolom „Gyula szerelme“ czim alatt, s mi barátai, a karzaton ugyancsak élénk tapsolásban adtunk kifejezést tetszésünknek és büszkeségünknek a felett, hogy a mi kollegánk írta a darabot. Mindazáltal mivel csak a férfi kor termékeit lehet a szinműirodalom magasabb mértékével mérnünk, az irodalom történetei valószínűleg csak is a „*Nótás Kata*“, „*Öreg béres*“, „*Jeles kompánia*“ czimű szinművekről fognak megemlékezni. Ezeknek előadása nagy közönséget hozott össze mindig, a mi biztos mértéke a darabok jelességének, kivált ha meggondoljuk, hogy semmiféle oly látványos pikanteria nincs bennök, melyhez a fővárosi közönség szokva van. Győry, mint pap, a szinpadon is oktató. Egyszerű cselekmény alakjában tüntette fel a nép életét csendes házi és tanyai foglalkozásával, szokásaival, erkölceivel és szenvedélyeivel. A

¹⁾ Egyszer a vasuton együtt utazott Benedek József színésszel. A közönség Benedeket papnak, Győrit pedig sima borotvált arczáért és göndör hajáért színésznek nézte. Amazt nagy tisztelettel megsüvegelték, emezt pedig kérdezték, hogy melyik szintársulatnál van szerződötve. Persze, hogy volt nevetés, mikor az ő jóízű humorával előadta, hogy ő voltaképen nem színész, hanem pap!

Mikor nejjével Orosházáról Budapestre költözött, sokan szinte Thalia papjának gondolták. Belép egy boltba, hogy sapkát vegyen.

— Nemde kérem, színész az ur? kérdé a kalapos. Aztán állandóan tetszik itt szerződötve lenni, vagy csak vendégszereplésre jött?

— Ugy gondolom, felelé ő mosolyogva, állandóan szerződöttek.

A kalapos aztán még tollat is tűzött a sípkához, a feletti örömben, hogy művész kundschaftja volt.

szinre hozott kedves alakok eredeti észjárása, tősgyökeres keresetlen magyarsága oly kellemesen hat a kedélyre, mint mikor hosszú vándorlás után, sok idegen vagy tájbeszéd után egyszerre a hazai nyelv megcsendülését halljuk. — Ha volt is oly hallgató, a ki nem volt kielégítve, az csakis olyan lehetett, a ki a nép életét nem ösmeri, és a ki azokat a finom nyelvárnyalatokat és vonatkozásokat, melyek Győry nyelvezetének eredeti szint kölcsönöztek, meg nem értette. Jellemző, hogy a nép szellemébe hatolt színészek és színésznők, minők például Tihanyi, Horvát, Blaháné, szenvedélyes jó kedvvel játszották Győry darabjait, aki családjával egy páholyban megvonulva sugárzó arczczal fogadta a közönség tapsait.

Nem egyszer hallottam papi kollegáitól azt a megjegyzést: kár Győrynek komédiásokkal foglalkoznia; inkább az *egyházi* irodalom művelésére fordíthatná szép tehetségét! Természetesen ezek olyanok voltak, akik meg sem kísérelték azt az elhagyott irodalmi tért művelni.

Győry azonban e téren is szép eredményt képes felmutatni. A novella és versíró, a jeles műfordító, színműíró, és gyermekíró, időt tudott találni arra is, hogy egyháza tagjainak is irodalmi emléket hagyjon maga után. Kiadott egy „*Emlékkönyvet*“ a konfirmációhoz készülő hajadonok számára, átdolgozta az angol bibliai társulat megbízásából. „*Az új testamentum történeti könyveit*“ kiadta a Luther-féle „*Kátét*“ oly népszerű és könnyen felfogható magyarsággal, hogy ezért különösen a tanuló ifjuság nagy hálával tartozik neki. Megjelent néhány predikációja és számtalan egyházi költeménye és éneke. Ezeken kívül egy nagy munkán csüggött, melynek elmaradása egymagában is elég élénken bizonyítja a pótolhatlan veszteséget, melyet halála egyházának is

okozott. Az „ó-testamentomot“ akarta lefordítani az eredeti héber nyelvből. Erre senki sem volt annyira képesítve, mint ő, a ki már tanuló korában tökéletesen birta a zsidó nyelvet, s bírálta meg alaposan Kámory Sámuelnek ilyenmü dolgozatait. Szégyennek tartotta, hogy a protestánsok még mindig a századok előtti nyelvezettel bíró Károlyi Gáspár-féle fordítást használják. Ezt a szégyent ő akarta letörölni felekezete arczáról; s kétségtelenül le is mosta volna, ha az Isten kedvez egészségének. Nagy hajlama volt az „Egyháztörténelem“-hez, de az azzal járó forráskutatáshoz hiányzott nála a fizikai idő. E téren engem biztatott és lelkesített, valahányszor egyházunk ügyeire került a beszéd. — Pedig gyakran került, mert ő e téren is elégedetlen volt önmagával. Mikor végig nézett azon kollegáin, akiknek irodalmi kísérlete abból állott, hogy társaikat lerántani, egyházukat panszlavistikus vádakkal befeketíteni igyekeztek, mindig fájdalmasan sóhajtott fel: „Istenem! ezek az emberek nem találnak magoknak méltó tárgyat egyházuk történelmében, nem tudják, milyen óriási műveletlen tér vár munkás kézre, nem értik magasztos hivatásukat. A helyett, hogy az ég felé néznének, a piszkos szenvedély posványába merülnek; a helyett hogy a szeretet evangyeliomának szellemét hirdetnék, terjesztik a gyűlöletet; a helyett hogy emelnék egyházuk fényét, öntudatlan gyermekeként rontják le azt is, amit a multban apáink szereztek!“

Ilyen gondolkozásu férfiú volt Győry, mint egyházi író. Minden téren csak a szépet, csak az igazat, csak a jót várta és kívánta.

És milyen volt, *mint ember*?

*

*

*

IV.

Kevés emberről lehet elmondani, hogy nincs ellensége, kivált ha nyilvános pályán működik. Győry azon kevesek közé tartozott, neki legfeljebb irigyei lehettek, de nem ellenségei. Szép tehetségeit, kitünő lelki tulajdonait sokan irigyelték, mert nem bírták felülmulni. Ellenségei nem lehettek azért, mert kitérő természeténél fogva senkinek utjában nem állt. Ő mindenki iránt jó volt.

Mint jó barát hű és önfeláldozó; mint családapa gondos és fáradhatatlan. Baráti körben kifogyhatatlan jó kedvével és szikrázó ötleteivel központja volt a társaságnak. Ilyenkor úgy tűnt fel, mintha semmi komoly dologgal nem foglalkoznék; mintha örökké pihenne és mulatna. Ha falusi barátai vagy rokonai látogatták meg, egészen a naiv falusi észjárás színvonalán maradt és furcsának találta a nagyvárosi társaságot és zajos életet. Ha főuri társaságban volt, a legeredetibb vidéki és népies históriákkal gyönyörködtette a jelenlevőket; de természetesen úgy, hogy távol minden gunytól, a legmagasabb erkölcsi tanuságokat vonhatott ki beszédjéből mindenki.

De legfesztelenebb volt iskolatársai és íróbarátjai között. Itt csakugyan úgy volt, amint Ágai mondja, hogy soha vigabb napokat nem élvezett, mint mikor Győryvel azokat a feledhetetlen estéket töltötte boldog családi körében. Tanuja és részese voltam ezen szép estéknek. Valóban úgy volt, hogy ott „ingujra vetkezett a kedély, és kigombolkozott a tartózkodás.” „Ami hóbert meggyülemlik az emberben egy hét alatt — mondja Ágai — a mi tréfát, élczet ki bir váltani az elméknek egymáshoz való surlódása; a mi kényelmes szójáték kifakad a titoktartó intimusság gombafejlesztő melegben;

az mind ide-oda cikázott, surrant az asztal egyik végétől a másikhoz. Emlékek, alkalmiságok tarka egymásutánban, rendszer nélkül, de annál több hatással, mint valami darázsraj zsongott a szobában. Csak olyankor volt csend, a mikor kezébe ragadta a pohárt Győry, ki-nek, mint a tolláról, ajkairól is gyöngyszem gyanánt pergett az ékes beszéd. Mindig volt neki miről és kire; mindig akadt egy pointje, amit vigjátékiró barátai lelketlen tékozlásnak neveztek.“

A békési ág. hitv. ev. esperesség gyűlései alkalmával tartatni szokott közebédek sem az előtt, sem azóta nem voltak oly kedélyesek, mint Győry idejében. Csak annak lehet fogalma arról a játszi meleg kedélyről és villanyos szellemről, mely Győrytől kisugárzott, aki őt hallotta rögtönzött versekben enyelegni. Az a közvetlenség és csinálatlan mesterség mindenkit megbűvölt. Valóban ő oly lélek volt, a ki csak jó kedvet tudott környezetében terjesztetni. Szomorúságot soha senkinek nem okozott, csak akkor, mikor meghalt; mikor ajkai elnémultak, életvidor szemei örökre elzáródtak!

Ő a boldogságot a maga tisztaságában élvezé; de tudott is boldogítani.

Családi életét soha egy felhő sem borítá, csak mikor első szülött fiát temeté Orosházán. Kiválóan gondos, szeretetre méltó kedves neje és sikerült gyermekei páratlan családfőt birtak benne, a ki a gyöngédséget és a szeretetet atyai szigorral tudta egyesíteni.

Egy-egy sokat mondó szempillantás elég volt, hogy a gyermek tudja, mit óhajt az apa. És hogy tudta gyermekeit játszva oktatni! Hogy tudott szép meséket és elbeszéléseket rögtönözni, melyekből a tanulságot maga a gyermek is letudta magának vonni! Két fia, Loránd és Elemér s három leánya maradt: Margit, Ilona és Sarolta. Ezeknek jóléte, jövője foglalkoztatta legin-

kább lelkét. Vagyont nem hagyhatott, tehát kiváló nevelést kívánt nekik nyújtani, s nejének legalább biztos otthont szerezni. Gödöllőn egy kis nyári lakot vett, hová tavasszal kiköltözött családjával, de úgy hogy minden másodnap bejött a városba, egyházi hivatalos teendőjének végzésére.

Áldott neje sokszor figyelmeztette őt, kimélje magát, és ne vállaljon oly sok teendőt minden felől. Nem egyszer engem is közbenjáróul, illetőleg segítségül hitt arra, hogy beszéljem rá, fogadjon magának segédet legalább a mechanikusabb teendők végzésére. De ő sokáig ellenezte a segédet. Mit mondanának, ugymond, hiveim, ha ily fiatal létemre segédre szorulok? Végre belátta, hogy a nagy munka megtöri erejét, és szót fogadott, — de már késő volt. Az a *sziv*, mely oly nemes eszmékért dobogott, beteggé lett. Családja iránti szerető gondja, fiai és apai szeretete, eszményi kötelességérzete, írói ambíciója és az a nemes törekvés, hogy mindent tökéletesen tegyen, volt betegségének forrása és halálának oka. Oly erények, melyek korunkban ritkulni kezdenek, pusztították lassan életerejét. Az orvosok fenyves levegőt és fürdőt ajánlottak neki. A mult évi nyarat Ágai-val Marienbadban töltötte. Az egykor vig czimborák, olykor-olykor felidézgetve a multnak tréfás jeleneit, melancholikus hangulatban járták be az erdős vidéket. Minden fa, minden virág, minden madár költői hangulatba hozta. Az esti csend mélyen meghatotta, és mikor a kis madarak elaludtak az erdőn, bánatos mosollyal mondá önmagára czélozva: „Warte nur, balde ruhest du auch.“

Azonban szemei, csakhamar villogni kezdtek, mihelyt családja jutott eszébe. Az pedig gyakran történt. A hányszor lakására ért este, mindannyiszor megállt egy ajtó előtt, melynek küszöbénél egy pár nagy bakancs mellett egy pár piczi kis cipő is állott. Az apai

szeretet képzelete ilyenkor az ő kis Saroltájához röpitette, akihez egy gyermek, de valódi költészettel teljes levelet irt e kis czipőről.

Mikor Marienbadból hazajött, ereje szemlátomást hanyatlott. Utolsó egyházi funkcióját dr. Bókay János, a kitűnő gyermekorvos temetésén végezte. Akik láttak megváltozott arczonásait, és hallották elgyengült szavát, előre megjósolták halálát. Ágyba feküdt. Barátainak látogatását örömmel fogadta és baját keresztényi türelemmel viselte. Mikor Szász Károly ujév táján meglátogatta, megemlékezett a lefolyt ünnepekről. Ezek voltak, ugymond, legrosszabb napjaim. Mint vártam máskor a karácsonyt, a családok ez örömnapját, a kereszténység e nagy ünnepét; mint örültem az ó- és uj esztendőnek, melyeken gyülekezetemmel együtt imádkozhattam az Urhoz! — mint irigyeltelek, kedves barátom, hogy ezt te ép erővel tehetted! . . . mig én párnámra borulva, feleségem áldott kezét könnyeimmel öntözve fájdalmas nyögéssel imádkozhattam csak a szabadtás istenéhez.“

A szabadtás istene nem sokáig késett, eljött, és feloldotta f. évi ápril 14-én kinjaitól. A vesztesség általános érzete nagy gyászoló közönséget vonzott koporsójához, mely bőven megérdemlett koszorúkkal volt borítva. Jól mondák nekrologusai, hogy Győryben három ember szállt egyszerre a sirba; s mindeniknek vesztése pótolhatatlan lett volna egyenkint is. Oly kézből esett ki az írói toll, mely azt sokféle téren igen buzgóan és nagy sikerrel forgatta. — Oly elme szünt meg gondolkozni, mely telve volt ismerettel és szellemmel. Oly sziv hidegült meg, mely forrón hevült családjáért, barátaiért, egyházáért és hazájáért.

Ha visszatekintünk Győrynek szép, nemes, tiszta életére, mely szeretetből, munkából s kötelességteljesítésből állott; ha meggondoljuk, hogy e tevékeny élet

fája, melyről még oly sok és édes gyümölcsöt várhatunk volna, oly korán dült ki, valóban hajlandók lennénk zugolódni az isten végzése ellen, ha ő maga előre meg nem vigasztalt volna hattyúdalával, melyben ezeket írja :

Kiket szerettünk, s kik szerettek itten,
Örökre a sirhant nem zárja le ;
Mert életünknek atyja, a nagy isten,
Nem holtak, ámde élők istene.

Bár a halál itt válni kész is minket,
Meglátjuk újra drága kedvesinket ;
S kikért szemünkben gyászköny rengedez,
Lelkünk lelkükkel egyesítve lesz.

Valóban paphoz méltó szép szavak!

Mondjon rájuk Ament egyesületünk is, mely legbuzgóbb tagjainak egyikét veszíté el benne.

Zsilinszky Mihály.

IV.

Békésmegye nemzetségei.

Békésmegye a XV., XVI-ik században a kis nemesek hazája volt. Főura, országhászlósa csak egy volt a gyulai uradalom birtokosa; de az is csak félig az övé, mert a gyulai uradalom másik fele már Zarándmegyében feküdt. Ellenben Ajtós, Ölyved, Csatár, Bélmegyer, Nemes-Kereki, Endrőd, Halásztelek mind megannyi kis nemesi fészkek valának. Jobbágy alig akad bennök, sőt nincs is, a miért az adórovó arra se méltatja őket, hogy fölvegye a conscriptióba (összeírás). Hogy ne maradjunk csak a szónál, felemlitjük, hogy p. o. 1461-ben 58 nemes birt Halásztelkén, Nemes-Kerekiben 6, Csatáron szintén 6, Endrődön pedig ugyanilyen időtájban nem is 6 nemes ember, hanem 6 nemes család ütött tanyát.

Ab initio autem non fuit sic. Kezdetben nem így volt. Azok a kis nemesi családok sokszor csak kiágazási egy-egy hatalmas törzsnek, a melyek a folytonos megosztlás következtében szaporodtak meg ennyire. De a mennyire növekedtek számban, annyira fogytak hatalomban s tekintélyben. Annyi bizonyos azonban, hogy ha ismerjük az ágakat, még érdekesebb volna ismerni a törzseket. A törzsek pedig a nemzetségek valának.

Előbb azt kell tudnunk, mik azok a nemzetségek?

Hazai krónikáink mondják, hogy a magyar nemzet, midőn e hont elfoglalá, hét nagy törzsre és 108 nemzetségre vala felosztva. Ezzel egybehangzólag XII. — XIII.

és XIV. századbeli okleveleink sűrűn emlegetik a „genus“-okat vagyis nemzetségeket, annál is inkább, mert vezetéknevek hiányában ez volt egyik legalkalmasabb mód az egyes személyek megkülönböztetésére. Ha az oklevelek „genus“-ait, nemzetségeit jól összeszámitanánk talán több is volna már a 108-nál. Ennek oka az, hogy az országba beköltözött nevezetes férfiak sokszor szintén egy-egy nemzetségnek lettek ősatyjai, pl. a Hunt, Pázmánok, a Héderváryak ősei, stb. Ki lehetne válogatni közülök a magyarokat könnyű szerrel, de nem tartozik hozzánk.

De még nem feleltünk azon kérdésre, mik azok a nemzetségek?

Igy nevezzük a X—XIV. században virágzott, de egy törzsfőtől származó nagy családoknak összességét. Egy összességnek mondjuk őket, mert bár hány családból állottak is, mégis egy szoros egésszé képeztek. Három dolog volt, a mi őket így összekötötte, 1) a vérségi kötelék, 2) a közös, megosztatlan birtok, 3) a közös, nemzetségi monostor. Egy-egy nemzetségnek hatalmáról, kiterjedéséről és nagyságáról fogalmunk lesz, ha tudjuk, hogy p. o. a Csanádnemzetségnek 1256-ban 29 felnőtt, férfi tagja és 108 birtoka volt szétszórva: Csanád, Arad, Temes, Szerém, Vas, Győr, Mosony megyékben és tul a Száván a macsói bánságban. A Szenté-Mágócs nemzetségnek pedig 1291-ben 24 élő férfi tagja említettik s azok közt egy nádor, egy püspök s egy prépost. A XIII. században és a XIV. század elején jórészt e nemzetségek intézték hazánk sorsát, a mint ezt mindenki, a ki hazánk történetét s az Aba, Csák, Ákos, Borsa, Rátót stb. nemzetségek szereplését ismeri.

A XIII. század vége felé a nemzetségek kezdtek bomladozni; előbb két, három ágra, aztán külön, külön családokra oszoltak szét. Egy-egy nemzetségből néha

5—6 család ágazott ki pl. a Gutkeled nemből: a Báthoryak, Kisvárdyak, Zeleméryek, Doby, Dorogiak, Szokolyak, Kusalyi, Jakcsok és a megyénket közlelől érdeklő Maróthyak. Hatalmuk, nevezetességük utolsó felcsillanása volt, hogy legjelesebb családaink belőlők származnak. Aztán letűnnek a történelem színteréről, hogy helyt adjanak a családoknak.

Magyarország kellő közepén Békésmegye nem képezhetett kivételt. Neki is meg voltak a maga nemzetségei. Melyek voltak azok?

Kérdezzük meg régi okleveleinket. Vagy hagyjuk ezt. Ugy is tudjuk, hogy régi okleveleink alig vannak s azok közt is épen az hiányzik, mely egyenesen megyénk régi nemzetségeiről s az abból leszármazó családokról szól. Forduljunk más felé.

Van egy-két ismertetőjel, mely mind a nemzetségek fészkrét, mind az abból származó családokat tudtunkra adja. Ilyen ismertetőjelek:

1) A nemzetségi monostor.

2) A nemzetségek azon szokása, mely szerint vagy a nemzetségnek vagy a nemzetség jelesebb tagjainak nevét egyes birtokaikra ruházták. — Megyénk helynevei lesznek tehát az utmutató kalauzok, a hol a történeti oklevelek cserben hagynak bennünket.

3) A nemzetségek azon szokása, hogy a nemzetség törzsfőjének nevét rendszeren a nemzetség egyik vagy másik tagja viseli, a mire elég példát nyújtanak az Ákos, Csanád, Osl stb. nemzetségek.

Negyedik volna még a heraldikai bizonyíték a címerek, pecsétekről levonva, de erről Békésmegyében, a hol nincs egy régi templom, vagy a gyulai várat kivéve nincs egy régi épület, a hol még a legjelesebb családnak, az Ábrahámffyaknak, czimerét sem ismerjük, szó sem lehet.

Ezek után lássunk a munkához.

Békésmegye nemzetségei közt első a

I) Csolt nemzetség. Hogy ilyen nemzetség létezett, azt egy 1233-iki oklevél kétségbevonhatatlanná teszi.¹⁾ Ez oklevéltár szerint 6 Csolt nembeli, nevezetesen: Vata fia Vata, Gyula fia Imre, Csépán fiai István és Gothárd és Márton fiai Dénes és Márton eladják egyik birtokukat Vatacsolnakát Esztergommegyében. — Az övök volt a mai Szilágy-Somlyó, akkori nevén Vata-Somlyója is egész 1251-ig, ekkor Vata fia Vata és Dénes fia Pósa az ő birtokrészeit eladják Loránd nádornak és Móricz nyitrai főispánnak. E két Csolt nembeli is arra Esztergom tájékán lakhatott, mert az eladást a székes-fehévári káptalan előtt jelentik be.²⁾ — Ezekből értesülünk nemcsak a Csolt nemzetségről, hanem annak nagy elterjedéséről is. Hogy e nemzetség birtokai oly távol estek egymástól, hogy egyik Esztergom, másik Krasznamegyében fekszik, abban nincs semmi feltűnő. Az Aba nemzetségnek fenn Sárosban, Abaujban, és lenn Zarándban, Valkóban voltak birtokai.

Legfőképen az érdekel bennünket, a békésmegyei Csolt nemzetség?

Hogy e nemzetség egyes tagjai már a XIII. században megyénkben birtokosok voltak, azt két adat igazolja. „Mindnyájatoknak tudtul adjuk — írja a váradi káptalan, — hogy az Úr megtestesülésének 1221-ik évében, midőn András király kiadta, hogy a várnépek földet megkerestetnének, a békési várnépek Méhes faluból t. i. Otmar, Iván, Berta, Tamás és mások megtámadták Csolt fia Csoltot³⁾ mondván, hogy a várnak Szilas nevű

¹⁾ Wenzel: Árpádkori uj okmánytár VI. k. 530. l.

²⁾ Hazai okmánytár VI. k. 60. l.

³⁾ A váradi regestrum ránk maradt hibás kiadásában „Solt filium Solt“ van írva, de hogy ezt Csoltnak kell olvasnunk, bizonyítja egy a váradi re-

földjét a réttel és eresztvénnyel¹⁾ s a Fás nevű mo-
csárnak felével együtt erőszakosan elfoglalta. Ezen ügyet
Tibor, Gyula, Sándor és Illés főispánok (Illés volt a bé-
kési) a király képében megvizsgálván a perlekedőket
Tarcsa faluból való Kalanda fia Pál ügyvivő által Váradra
küldötték a tüzes vas ítéletére, a hol az előbb nevezett
Iván az ő és társai nevében vivén a vasat, égettnék
találtatott.“²⁾

Ime egy középkori per rövid lefolyása. Méhes és
Fás két határos falu volt akkoriban s mint gyakran
megesik, a rossz szomszédság pert idézett elő. Fásnak
birtokosai, a két Csolt, méltán helyet foglalhatnak a
Csolt nemzetség fáján, mert a II-ik ismertetőjel szerint
a nemzetség nevét csak annak egyes tagjai szokták
viselni.

74 év múlva a megye másik részén Békéstől nyu-
gatra sokkal szelidebb és békésebb jelenet folyik le.
Sédtői Csák András Muruly (a mai Murvahely) birtokát
elakarta adni rokonának, Sándor jenei várnagynak. De
előbb az ó-budai káptalan küldötte, Tamás kanonok és
Bencz Lőrincz, a király embere összehívják a szomszéd-
okat, a megyei nemeseket, megjárják minden oldalról
a határt s ott megkérdezik, valljon mindez Csák And-
rásé-e. Csak midőn ezek a meghatározott földet Csák
Andrásénak mondták, adta el azt a régi birtokos Sán-
dor urnak. A szomszéd határosok között ott voltak Csolt
és Imre, Vata fiai, is.³⁾ Sőt a murulyi templomtól egy

gestrum 42-ik oklevelében olvasható várjobbágy neve, mely ottan „Sab“-nak
van írva, holott Csáb-nak kellene ott lenni, a mint azt nemcsak a váradi
registrum 347-ik oklevele, hanem számos ma is létező Csab vagy Csáb hely-
nevünk igazolja.

¹⁾ Régi magyar szó = virgultum, ma fűzesnek mondanók.

²⁾ Váradi registrum 361. oklevél.

³⁾ Wenzel: Árpádkori új okmánytár. XII. k. 574. l. „Choult videli-
cet et Emerico filius Vata.“

nyillövésnyire eső Poklostelek nevű földnek eladatása ellen tiltakoztak is, mert azt sajátjuknak állították.¹⁾

E két békésmegyei birtokos a második ismertetőjel szerint szintén a Csolt nemzetséghez tartozik s mivel itt már atyjuk is meg van nevezve, a következő 3 izig terjedő nemzedékrendet lehet a Csoltokról összeállítani:

Vata	
Vata	
1233—1251	
Csolt	Imre
1295	1295

Döntő bizonyosság azonban arra, hogy a Csolt nemzetség békésmegyei, a nemzetségi monostor. A Csolt nemzetségnek temetkező helye, egyik szellemi összekötő kapcsa Csoltmonostora megyénkben feküdt Vésztőtől nyugatra, a ma mágori domboknak nevezett halmokon. S e bizonyosság után a Csoltokat megyénk legrégibb lakóinak s a honfoglalás után talán első letelepedőknek kell tartanunk.

Érdekes kérdés már most az, későbbi családaink közül, melyik vette eredetét a Csolt nemzetségből. Erre nézve azt kell tudnunk, hogy a nemzetségi ősbirtokok s nem az újonnan szerzettek, csak nagy nehezen, vagy épen nem juthattak idegen kézre. Először azért nem, mert a birtok közös, megosztatlan vala. Később, midőn a birtokokat megosztani kezdték, ki volt kötve, hogy ha valamelyik eladná egyik-másik birtokát, azt első sorban saját nemzetségbeliének kellett eladnia, idegennek csak a nemzetségbeliek beleegyezésével adhatta el. Női ágra kivált a XIV. század elején alig-alig kerülhetett nemzetségi birtok, mert mint Lajos király 1364-

¹⁾ U. o. 575. l.

ben egy Ábrahámffy ügyében mondja: „országunk jóváhagyott szokásánál fogva a leányi negyedrészt a nemesek és birtokosok közül senki sem adhatja ki birtokokban királyi beleegyezés nélkül, hanem csak pénzbeli kielégítést nyújthat.“¹⁾ — Ennélfogva azt a családot, amelynek kezén találjuk később a nemzetségi birtokokat, biztosan azon nemzetségből származottnak mondhatjuk.

Ezen elv szemmeltartása mellett könnyen kitalálhatjuk, hogy az Ábrahámffy család a Csolt nemzetségből származott. Mert a XIV-ik században az Ábrahámffy család kezén találjuk nemcsak Fást és Murulynak Poklostelek nevű részét,²⁾ melyeket fentebb mint Csolt nemzetségi birtokokat mutattunk be, hanem magát Csolt monostorát is.³⁾ Egyelőre nem vezethetjük le a családot a Csoltoktól, de azt hisszük nem sokára az is lehetséges lesz. Erre azonban mindenekelőtt az szükséges, hogy ismerjük az Ábrahámffyak őseit.

Egy újabban kiadott oklevél a későbbi Ábrahámffy család legrégibb tagjának az 1350—64 táján élő Gerlai II. János nagy atyját I. Dénest említi.⁴⁾ Minthogy egy 1383-iki oklevélben Gerlai Ábrahám fiai, Gerlai II. Jánosnak fiát „patruelis“-nek „unokatestvérük“-nek nevezik,⁵⁾ világos, hogy ők is ettől az első Dénestől szár-

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 13. l.

²⁾ U. o. I. k. 32. l.

³⁾ U. o. I. k. 33. l.

⁴⁾ U. o. II. k. 12. l.

⁵⁾ U. o. I. k. 31 l. Eddig Mártonos nevű családtagot tartottuk az Ábrahámffy család ősenek. De mivel az 1357-iki oklevél határozottan I. Dénest mondja Gerlai II. János nagyatyjának és nem Mártonost, ez a vélemény tarthatatlan. Tekintve azt, hogy az ősi birtokoknak csak egy negyedrésze illette e Mártonost (Békésmegyei oklevéltár I. k. 22 l.) és azt, hogy e Mártonos fia, Csolmonostori Gellért, egészen egykoru Gerlai Ábrahámval és Gerlai II. Jánossal (Bunyitay: A váradi püspökség története II. k. 376 l.), inkább azt kell hinnünk, hogy e Mártonos egy testvér Gerlai Ábrahám atyjával II. Dénessel és még I. Jánossal és I. Tamással. Így épen kijön a négyes szám. E szerint az Ábrahámffyak családfája így kezdődne:

maznak. Ez I. Dénesnek életkora, ha csak 30 évet veszünk is egy emberöltőre már XIII. századba, a Csolt nemzetség virágzásának korába nyulik vissza.

Hogy a nemzetségi kötelék az Ábrahámffy család őseinél sokáig érvényben volt, bizonyítja a következő eset. A nemzetség egyik tagja Gellért, ki Csoltmonostori nevet vett föl,¹⁾ meghalt mielőtt a leánytestvéreket megillető negyedét lefizette volna. A két leány, egyik Harangi Pálné, a másik Kemecsei Demeterné, a többi rokonokon követelte az őket atyjuk birtokaiból megillető negyedét, bizonyára azért, mert atyjuk birtoka a nemzetségek szokása és törvénye szerint ezekre szállott. A pört az országbíró előtt megnyerték. Simon deák be is iktatta őket a Mártonost illető birtokok negyedrésszébe vagyis az összes birtokok tizenhatod részébe. Mivel azonban a birtok nem kerülhetett női ágra, a rokonoknak e 16-od részt pénzben ki kellett váltaniok. Erre I. Gerlai Ábrahám vállalkozott 1350-ben 60 márkát pénzben 40 márkát pedig fási, saját birtokával fizetett le Harangi Miklósnak, Harangi Pál fiának s az időközben elhalt két Mártonos leány örökösének.²⁾

Ez utolsó jele az egykori Csolt nemzetségnek.

II. Borsa nemzetség. Általánosan tudva van, hogy a legrégibb letelepedés-helyeket a folyók s vizek men-

I. Dénes			
II. Dénes	I. János	Mártonos	I. Tamás
I. Ábrahám	Katalin II. János N. N.	Gellért N. N. N. N.	III. János, I. Miklós, II. Ábrahám, Abych és III. Dénes
1341-1350 mh.	1357-64. 1350-64 leány.	1341 Harangi Pálné, Keme- cseiné.	1350.

1383 előtt. Ettől származnak a későbbi Ábrahámffyak.

¹⁾ Bunyitay: A váradi püspökség története II. k. 376 l.

²⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 20—23 ll.

tén kell keresnünk. A Csolt nemzetség fészket is a folyó mentén és pedig a Sebes-Körös balpartján leltük meg. Ne hagyjuk el a folyók közét, de lépünk át gondolatban a Sebes-Körös jobb partjára. Elmondhatjuk egész bátorsággal, hogy itt sem járunk idegen földön. A régibb századokban kivált a XIII. és XIV-ben Békésmegyének fele a Sebes-Körös jobb oldalán feküdt. Nemcsak a Sebes-Körös és a régi Berettyó (mely csak egy fél század előtt is még Füzes-Gyarmat és Nagy-Bajom közt öntözgette szükség nélkül a Sárrétet) köze tartozott egészen Békésmegyéhez, hanem a régi Berettyón tul lépve egész Püspök-Ladányig kicsapott határa, úgy hogy itt nem is Bihar-, hanem Szabolcsmegyével küzdött az elsőségért. Ha a Berettyón tul eső rész most is megyénk határaiba foglaltatnék vagy legalább történelmi tekintetben magunkénak vindikálnók, mindjárt két nagy nemzetséget említhetnénk föl, melyek ott a Berettyó jobb partján ütöttek tanyát: a Zoárd nemzetséget, mely Szerepen építette föl családi monostorát és a Sart-Ivánvesze nemzetséget, mely Nagy-Bajomot birta.

De elégedjünk meg mai határainkkal. Itt is elég földeríteni — ismertetni valónk akadt. A Sebes-Körös és a régi Berettyó közének is megvoltak a maga jeles nemzetségei és pedig először is a Borsa nemzetség.

Hazánk történetének lapjain ismeretes név ez. Egy sorba állitható az Abákkal, Csákokkal, Gút-Keledekkel. Három Borsa nembeli tette azt ily nevezetessé. Kún László korában a Borsa nemből származó Tamásnak hat fia volt, kiket okleveleink rendesen csak Tamás fiainak szoktak nevezni. A hat közül a 3 első hazánk legnagyobb méltóságára emelkedett. Loránt erdélyi vajda lett. István királyi főpohárnok, Jakab, közönséges nevén Kopasz pedig előbb főlovászmester, azután Róbert Károly idejében nádor. Kún Lászlónak nagyon kedves emberei

voltak. Tőle kapták a szomszéd Biharmegyében Körös-szeg, Adorján és Sólyomkő várakat nagy uradalmaikkal együtt. Roppant hatalomra szert téve pártot ütöttek az utolsó Árpád, III. Endre ellen, s Martell Károly trónkövetelőt pártolták. A király sereggel jött ellenök s Adorján várában ostrom alá vette őket. Hosszu, véres ostrom után be vette a várat. Loránt vajda életét vesztette. De III. Endre halála után, kivált midőn Martell Károly fia Róbert Károly magyar királylyá lett, a többi testvérek szerencse-csillaga új feltámadását ünnepelték. Kopasz nádor lett s nagy kegyben állott a királynál. — Ez is rövid ideig tartott. Kopasz 1316-ban Csák Mátéval és az Ákos nembeliekkel szövetekezett. Róbert Károlytól elpártolt s a halicsi fejedelmet akarta trónra ültetni. Biharmegye újra véres harczok színhelye lett. Károly király is ostrom alá vette Adorján várát. Kopasz nádor életét és minden jószágát vesztette. A 3 vár uradalmaival együtt a koronára szállott. A Borsa nemzetség szerencse-csillaga örökre letűnt.

Mindez, a mit most elmondottunk, csak azon föltétel alatt illet minket, ha csakugyan való az, hogy a Borsa nemzetség békésmegyei. Ennek igazolására annál nagyobb szükség van, mert kétségtelen, hogy e nemzetség korán átszármazott Biharmegyébe is, így pl. a történeti valószínűség az ugrai monostor alapítóinak a Borsa nemzetség tagjait tünteti.¹⁾

Hogy Békésmegyében is ismerték a Borsákat, azt következtetni lehet az 1284-iki részletes nagy-váradígyűlés adataiból. E gyűlésre 7 tiszántuli vármegyét hívott meg Kún László. A 7 közt ott volt Békésmegye is. E gyűlésen aztán megyénk nemesei is bizonyították,

¹⁾ Bunyitay i. m. II. k. 423 l.

hogy Kanyi Tamás a Borsa nemzetség összes birtokait elpusztította és a Borsáknak 300 márkányi kárt okoztak.¹⁾

Nemcsak ismerték megyénkben a Borsákat, hanem annak több tagja itt is lakott. Ezt bizonyítja történeti nagy kincsünknek a váradi regestrumnak 247-ik oklevele, mely így szól: „Járán (Jarum) faluból való Zakariás, János fia, minden örökös nélkül halván el, neje férjhez ment Mikóhoz, Miklós fiához. Ezen Mikó és nejének testvére, Pál, Sándor váradi püspök előtt perbe fogták a nevezett Jánost és testvérét, Jeromos papot az előbb mondott asszony nászhozományáért. A püspök István főesperesre és jószágigazgatójára bizta az ügyet helyes elintézés végett. Az alperesek a bíró előtt megjelenvén, azt felelték, hogy ők a nászhozományt tökéletesen kifizették az ő megyéjükből való, (de *provincia ipsorum*) jóra való tanuk előtt. Midőn a fölperesek ezt tagadták, János és Jeromos utasították, hogy tanukat állítsák elő. A tanuk előállittatván a mondott, fölhatalmazott bíró az ügyet magának Jánosnak és Jeromosnak és azonkívül a tiz tanunak tudniillik: Lád csolti apátnak, Károly faluból való Hescsének a *Borsa nemzetségbeli Apának, Mikának, Jánosnak, Domokosnak és Baladnak*, a Zsárd nemzetségbeli Lénárdnak, Benjámin szeghalmi papnak és a Sinaragd nemzetségbeli Pál főispánnak esküjére bizta. Midőn ezek mindnyájan szent László király sirjához járultak, hogy megesküdjenek, a már sokszor mondott fölperesek nem merték őket megesketni, tudniillik ellenfeleiket mint igazakat elismervén, jó emberek közébejöttével azoktól békét eszközöltek a per ügyvivőjének Benjámin nadányi alesperesnek jelenlétében.“

E nevezetes oklevél tartalmát végig olvasva először is kiemelendőnek tartjuk azt, hogy más megyéből való az alperesek, a mint ez kitűnik abból, hogy az al-

¹⁾ Wenzel: Árpádkori. Uj okmánytár XII. k. 251 l.

peresek a saját megyéjükből (provincia az akkori szó-lásmód szerint annyit jelentett, mint megye) való ta-nukra hivatkoznak. Hová valók voltak a fölperes Mikó és Pál, nem mondja az oklevél, de bizonyosan Bihar-megyébe, mert a váradi püspök előtt pörülnek. De hogy az alperesek howá valók voltak; azt a 3 tanu és az ügyvivő lakása elárulják. Egyik tanu lakott Csolton, a másik Károlyon (ma Kis-Károly pusztá, Szeghalomtól nyugatra), a harmadik Szeghalmon, az ügyvivő Nadány-ban (Körös-Ladány régi neve). E négy helynév ujjal mutat az alperesek megyéjére: *Békésmegyére*.

Az alperesek megyéjéből vagyis Békésmegyéből származott tehát az az öt Borsa nemzetségbeli is, a kit ez oklevél említ: Apa,¹⁾ Mika, János, Domokos és Balad. Ebből tehát kétséget kizárólag kitűnik, megyénkben már a XIII. század elején virágzott a Borsa nemzetség. Adjuk ehhez még a döntő bizonyosságot!

Említettük, hogy a nemzetségek nevüket rá szok-ták ruházni a család egyes tagjaira és a nemzetség fész-kére vagy egyes birtokaikra. Ha már most Bihar és Békés tájékán Borsa helynevet keresünk, ezt is Békés-megyében találjuk. Füzes-Gyarmat határában ma is ismerik a Borsa laponyagot, mely a hajdani Borsa falu emlékezetét napjainkig fentartotta.

Ez volt, megyénknek e legészakibb részén állott a Borsa-nemzetség fészke. Tagadhatatlan azonban az, hogy e nemzetség korán átszármazott a szomszéd Biharba is. Ott egyik ága nagyra nőtt, hatalomra, dicsőségre tett szert! De a villám a magasabb tárgyakat szokta saj-tani. A nagyranőtt ág letört, megsemmisült! De a törzs-

¹⁾ Mivel a regestrum a magyar neveket is a latin grammatika szerint hajlitja; Apát is „Ape“-nak írja, de ez nem egyéb, mint „Apa“ magyar szónak latinositott genitivusa, birtokese.

nek többi kisebb ágait ősi fészükben nem érte a rombolás. Azok megmaradtak, sőt egyik ma is él.

Melyik az? Megfelelünk rá, ha kimutatjuk, régi családaink közül melyik származott a Borsa nemzetségből?

Ezt nagyon könnyű kimutatni. Ha régi családaink közt széttekintünk, úgy találjuk, hogy először is Borsa falu, mely kétségkívül a Borsáké volt, a XV. században a Nadányi család birtoka.¹⁾ Továbbá másodszor a Nadányiak családfáján egy XIII. század végén élő tag Borsa nevet visel,²⁾ mi több, magát Nadányt is 1346-ban *Borsa* fia, István birja.³⁾ E két adat aztán egész bizonyossá tesz bennünket, hogy a ma is virágzó Nadányi család a Borsa nemzetségből származott.

Ez meg lévén állapítva, azt is megjegyzendőnek tartjuk, hogy a Nadányi családnak őse nem az idegen hangzású „Oper“, ez csak hibás másolata a régiesen „Opa“-nak irt Apa névnek. Következik ez abból, hogy a Nadányiak egyik ős birtokát a mai Pusztá-Kovácsit (Biharm.) hajdan Apa-Kovácsinak nevezték⁴⁾ és még 1479-ben is egy Opamolna (= Apamalma) nevű pusztá tartozott e Kovácsihoz.⁵⁾ E nevet pedig e birtokok azért viselik, mert egykori birtokosukat Apá-nak hívták és nem Opernek. Minthogy pedig a Nadányiak emez őse 1230—1250. közt élt s váradi regestrum is épen ez időtájban említi a Borsa nemzetségbeli Apát, ez Apa nem lehet más, mint a Borsa nemzetségből származó Nadányi családnak őse.

III. Smaragd nemzetség. Ilyen nemzetség létezett

¹⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 95. l.

²⁾ Nagy Iván: Magyarország családai VIII. k. 67. l.

³⁾ Békésmegyei oklevéltár II. k. 10. l.

⁴⁾ Bunyitay i. m. III. k. 254. l.

⁵⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 96. l.

és békésmegyei volt, ez bizonyos. Köszönjük e tudósítást a váradi regestrum szószerint idézett 247-ik oklevélnek, mely a 10 békésmegyei tanu közt említi a Smaragd nemzetségbeli Pál főispánt. A nemzetségnek fészke a Sebes-Körös és Berettyó köze volt, mert megyénknek ama részén, mely a Berettyón tul esett, a Zoard és Sart-Ivánvesze nemzetségek ütöttek tanyát. E nemzetségről még csak azt tudjuk, hogy belőle származott az a Smaragd nevű főpap, aki 1257. előtt IV. Béla király alkanczellárja és székesfehérvári prépost, aztán pedig 1257—65-ig kalocsai érsek volt, de 1265. júliusban szolgálai kegyetlenül meggyilkolták. Egy régi verses krónika „a papság virágának, a törvények jeles doktorának“ nevezi.¹⁾

Tehát csak egy főispán és egy főpap emlékezetét mentették meg emlékeink az enyészettől. E kettő is a nemzetség előkelőségét és jelességét mutatja. Mily érdekes volna róla többet is tudni! Legalább annyit, melyik régi családunk hajtott ki ez ősi törzsből?! — De egyelőre határt kell szabnunk tudásvagyunknak. A Simay és Haranghy családok régisége fölnyulik egész a nemzetségek virágzásának idejébe, de arra már nincs adat, hogy melyik nemzetségből eredtek.

De lépünk immár a Körösöknek balpartjára. Előre tudhajtuk, hogy itt e tájon kevesebb lesz fáradozásunk eredménye. A fátlan, folyó nélkül szűkölködő síkság alkalmas lehetett a nagy ménesek, gulyák legeltetésére, de nem arra, hogy azon korban, midőn a nemzetségek virágoztak, embereknek letelepedéshelyet nyújtson. — Az első települők a Körös mellé huzódtak. Itt falu falut ért, de arra Orosháza felé a Körös menetét elhagyva régen sem sokkal több falu volt mint most. E tájt a

¹⁾ Pray: Specimen Hierarchiae Hung. II. k. 63. 1.

király foglalta le magának, itt kaptak helyet a király népei, a királyné udvarnokai és a várnépek.¹⁾ Szénás, Veresegyház, Dégse, Kondoros, Gyúr, Berény később mind a gyulai uradalomhoz tartozott, pedig arról tudjuk, hogy egy részt várjóságokból és nem nemzetségi javakból alakult.²⁾

De a mint megyénk határa Csanád és Csongrád megyék felé közeledik, ott a délnyugati csúcsán, utbagazító torony tűnik fel. E tájon telepedett meg a

IV. Szenté-Mágócs nemzetség egyrésze.

Megyénk délnyugati csúcsán egy az Alföldön elég tekintélyes mélyedés, az ugy nevezett Hajdu-völgy húzódik végig, melyben egykor a Mágócs ere nagy bátorsággal tolydogált. E völgy és ér mellett fekszik megyénk egy sebesen népesedő faluja Szenttornya. Elég különös név. Miért nem inkább Szenttorony? Ennek okát is a multban kell keresnünk.

Hajdan nem Szenttornya volt e hely neve, hanem Szenté-Tornya. Egy Szenté nevű magyar nemes épített itt egy kis erősséget, melynek magvát az öreg torony képezte, s azt a maga nevérol nevezvén el lett a hely neve Szenté-Tornya. Így nevezi minden oklevelünk pl. 1471-ben³⁾, 1560-ban⁴⁾, 1646-ban⁵⁾. Különben e tájon nem állott magában, ott volt mindjárt mellette: Donát-tornya, lentebb Arad felé Baktornya (ma csak Torna), Mátyustornya.

Szenté-Tornyától nyugatra most Csongrád megyében pusztá, de hajdan Csanád megyében feküdt falu Mágócs nevet visel. Ennek régi neve bizonyosan Mágócssegyháza vagy Mágócsfalva volt. S így e helynév is, mint Szenté-

¹⁾ Uj Magyar Muzeum III. évf. 445 l.

²⁾ A békésm. rég. és m. tört. társulat évkönyve 1882. 113. l.

³⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 88—89. ll.

⁴⁾ U. o. I. k. 174. l.

⁵⁾ U. o. I. k. 239. l.

tornya egy régi magyar személynevet őrzött meg számunkra. A két személy nevet összetéve épen kijön a Szenté-Mágócs nemzetség neve. A második ismertetőjel szerint ez a két helynév a Szenté-Mágócs nemzetség e helyen való lakásának elvitázhatlan jele.

Jól tudjuk, hogy a Szenté-Mágócs nemnek ősfészke Dunántul volt Tolna-Baranya megyékben, itt állott ugyanis Mágócs monostora. De ez oly nagy nemzetség, melynek mint említők 1291-ben 24 élő férfi tagja volt, korán új ágakat hajtott és más megyékben is elterjedt. Így jött annak egy pár tagja megyénkbe is, nem csak egyszerű birtokosnak, hanem mint a két helynév, ma is hirdeti, állandó lakosnak. Az isteni gondviselés úgy akarta, hogy azon tájék 500 év múlva újra Tolna megyéből kapjon lakosokat. Az orosháziak ugyanis a tolna-megyei Zombárról szakadtak ide.

Ezek azon nemzetségek, melyeket magunkénak mondhatunk, mert e megye volt hazájuk, ősfészkük. — Vannak még ezen kívül olyan nemzetségek, melyek megyénk területén kisebb-nagyobb mértékben birtokosok voltak, de nem itt laktak. Jónak látjuk azonban ezeknek felsorolását is.

Birtokos volt megyénkben a Csák nemzetség. Ennek egyik tagja Csák Miklós 1230. előtt kapta Várit, Várajtot és Szerhetet¹⁾ (ma Szeregyház, Gyula határában) de rövid időn újra elvesztette.²⁾ Később, jóval a tatárjárás után egy másik Csák, András, Murulyt (ma Murvahely) birta, de 1295-ben eladta rokonának Sándor jennei várnagynak.³⁾ Az eladásról szóló oklevél 1424-ben egy békésmegyei kis nemes család kezében a Dánfoki

¹⁾ Hazai okmánytár VI. k. 25. l.

²⁾ U. o. I. 16—18. ll. 1237-ben írt végrendeletében már nem rendelkezik rólok.

³⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 10—13. l. U. o. I. k. 10. l.

Bekffyékében volt, s ezek Murulyt örök birtokuknak mondják,¹⁾ de mind ebből még nem lehet következtetni, hogy Bekffyek a Csák nemzetségből sarjadtak, valamint abból sem, hogy a Csákyak ősei néha Bekffyeknek írják magukat.²⁾ Mert épen az a bökkenő, hogy a Csákyak maguk sem származtak a Csák nemből s 1400 körül vették fel a Csáky nevet egyik birtokukról a temesmegyei Csák-ról (most Csákova).

A Tekule nemzetségből származó *Úz család birta* Szentandrást.³⁾ A mellette eső Fehéregyházát 1297-ben az Ákos nemzetségből származó Ákos mester kapta.⁴⁾ Hasonlókép az Ákos nembeliek birták Bánrévét, de ez sem volt örökös birtokuk, mert a falu másik részét csak 1314-ben vették István nevű főispántól.⁵⁾ E birtokokat sem sokáig birták. Fehéregyháza például már 1328 előtt újra a király kezén volt. Ez év táján Károly király egy Zobriwoy nógrádmegyei birtokukért cserébe adta Fehéregyházát Kristóf fia Marczellnek és Szécsényi Istvánnak.⁶⁾ Végre a Füzes-Gyarmat mellett eső Pázmány (ma pusztá, hajdan falu) nevéről ítélve, a Pázmány nemzetség is birtokos volt megyénkben. De ezek is korán túladtak e birtokukon. 1422-ben Pázmán János úgy szerez magának birtokot Pázmányban, hogy zálogba veszi másoknak birtokrészeit.⁷⁾

Ezekben igyekeztem kimutatni, miféle nemzetségek telepedtek le megyénk területén a honfoglalás után. A Csolt, Borsa, Smaragd, Szent-Mágócs nemzetségek első

¹⁾ U. o. I. k. 52. l.

²⁾ Nagy Iván i. m. II. k. 71. l.

³⁾ Hazai oklevéltár 305—311. ll.

⁴⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 14. l.

⁵⁾ Anjoukori okmánytár I. k. 341. l.

⁶⁾ Hazai oklevéltár 305. l.

⁷⁾ Békésmegyei oklevéltár I. k. 51. l.

tagjai voltak azok, kik a tejjel mézzel folyó magyar Kanaán e táján tanyát ütöttek s azt a művelődés, kereszténységnek és a magyar nemzetnek számára lefoglalták. Egy ezred év viszontagságai sem űzhették el a magyart azon helyekről, a hol e nemzetségek a turult és később a keresztet kitűzték. Adja Isten, hogy a második ezred év is itt találja a magyart boldogan virágozva.

Dr. Karácsonyi János.

V.

Novák Antal életéhez.

A harminczas és negyvenes évek történetében Békésvármegye kiváló szerepet játszott, mert kiváló tehetségű férfiak működtek benne.

Ezek között Novák Antal egyénisége, kiváló szellemi képessége és vas szorgalma oly befolyást gyakorolt, melynek nyomai sok tekintetben még ma is érezhetők. Jegyzői tolla éppen úgy, mint alispáni intézkedései elárulják nagyobb szabásu tevékenységét. Aztán mint országgyűlési követ is becsületet szerzett vármegyének. 1830-ban, mint a Vidovics uralma alatt elzibbadt megyében keletkezett szabadelvű pártnak jelöltje nagy diadallal választatott meg országgyűlési követté b. Rudnyánszky Mihálylyal együtt. Két év mulva ismét ő lett megválasztva Szombathelyi Antallal, — mert csak ő képviselhette méltóan azon eszméket, melyek a megye utasításában főképpen az ő kezdeményezése, s B. Wenckheim Béla és Tomcsányi József akkori tiszteletbeli aljegyzők közreműködésével befoglaltattak.

Idősebb polgártársainknak még ma is élénk emlékezetében van Békésvármegyének azon határozata, mely szerint az 1830-ban félbeszakadt országgyűlés által meg nem szavazott adók behajtását, illetőleg a királyi pénztárba való beszolgáltatását megtagadta. Ezen határozatától a vármegye csak a kormány beavatkozása után állott el; de míg el nem állott, az elfoglalt álláspont védelmezői, s ezek közt első sorban Novák Antal, nagy

feltűnést okoztak az országban. Mikor 1834-ben a megye felírt a kormányhoz, hogy az elejtett urbéri V. és VIII. t.-cikk visszaállításának s midőn ez ügyben országgyűlési követeinek támogattatása céljából körlevelet bocsátott a törvényhatóságokhoz: a kormány Szirmay Adám személyében királyi biztost küldött ki a „lázitó“ vármegye megfékezésére. Szirmay vizsgálatot rendelt el azok ellen, akik a felírat szerkesztésében részt vettek.

Ezek között volt első sorban Novák Antal. A megyében kifejlődött ezen viszonyok és a családi körülmények arra kényszerítették őt, hogy követi mandatumát letegye. Junius hó 19-kén tartott megyei közgyűlésen bejelentette lemondó szándékát. A multa nézve megköszönvén az iránta nyilvánult bizodalmat, a jövőre nézve felmentetni kéri magát ezen állásától.

Lemondó levele így hangzik:

Tekintetes Nemes Vármegye! Polgártársainak bizodalját birni a legnagyobb szerencse, — meglegedésökre érdeemesülni a legnagyobb jutalom! Ha az elsőnek soha meg nem hálálható elnyerése folytában Országgyűlési követségembeni eljárásom reám nézve eme másikat is szülheti, — ugy még annak elgondolása is, hogy nem vala ez áldozat nélkül elérhető bennem csak boldogító, és mindenre, mi a Haza, s jelesül e megye közjavára czéloz, — ujabb ösztönt adó érzetté váland. De miután a jelenvalólag már tizenennyolcz holnapokra kiterjedt Országgyűlésének, hozzá vethetőleg alkalmasint még több évekig előre látható eltartása nagyobb áldozatot kíván, mintsem hogy házi körülállásaimra figyelmezve én a Tek. Karok s Rendek Országgyűlési képviselőjük a legelszántabb buzgóságom mellett is a Dieta végéig megmaradhassak: engedjék meg a Tek. Karok és Rendek, hogy a követi diszes pályáról lelépve

hon maradhassak s illető tiszt körömbé visszatérhessek. — Elérzékenyülve teszem ezen lépést, mint polgár, — de a szivnek parancsoló szavát, mely a férfihöz és atyához szól, idején megérteni szinte kötelesség. Mélységes tisztelettel esedezem tehát a követségtől kegyes feloldoztatásomért, a bennem helyheztetett bizalomért pedig alázatos köszönetemet tészem, és egyszersmind önként előre kijelentem, hogy eddigi sáfárkodásomról az országgyűlésen a mennyire t. i. a dolgok jelenleges álláspontjaig lehet és szükséges számot adni fogok és tudok is. — Hódoló tisztelettel maradok kegyes malasztaiába ajánlva, a Tekintetes karok és rendeknek alázatos szolgálója. Novák Antal, s. k. főjegyző. Költ Gyulán, 1834. június 18-án.

A vármegye rendei sajnálattal fogadták szeretett követjüknek ezen szándékát, s egyuttal felkérték az alispánt, hogy őt „a megye nevében követi pályájának továbbra is leendő folytatására birni igyekezze.”

Az alispánnak fáradozása eredménytelen lévén; másnap egy küldöttség által szállították fel a rendek a követség megtartására és a gyűlésen való megjelenésre; — eleve is biztosítván őt arról, hogy a rendek a követi számadás kötelezettsége alól felmentették.

Egy kis idő múlva a küldöttség az ünnepelt követel együtt megjelenvén, az erre felhangzott éljenzés lecsillapodása után kinyilatkoztatá: „hogy ő mint követ kötelességénél egyebet nem tett, mely mindig abból állott, hogy tántorithatlan egyenességgel s eltökéllett szándékkal utasításának eleget tegyen, s a megyének, azt czimerező dicső szellemét divatoztassa s országossá tegye. És hogy követségbeli illetén eljárása a Karoknak és Rendeknek meglegedésökre s kedvökre van, annak minden érdemét meghaladó tanúsága az, hogy a Karok és Rendek őtet már tegnap az első alispán által

a követség további folytatása iránt felszólították, ma pedig különös küldöttség által is kegyeskedtek ebbeli kívánságokat nékie tudtára adatni, sőt magok közé felhívni, előre a viselt követségbeli számadás minden terhe alól mentnek nyilatkoztatni. Jóllehet ilyen küldők követének lenni dicsőség, s noha a Karoknak és Rendeknek csak sejdithető kívánságát is parancsolat gyanánt szokta tisztelni: — mindazáltal házi környülményeit szemügyből nem bocsájthatván s azokra nézve többé magát az országgyűlésére való visszamenetelre nem ajánlhatván, vérző szívvvel kénytelen magáról elhárítani azon bizodalmat, melynek kimutatása minden érdemit s legmerészebb reményeit is felülmulta — azzal fejezvén be előadását, hogy a hol a hazafiui köteletségében eljár egygyes polgár ily jutalomra tarthat számot, mint a milyen ime nékie jutott osztályrészül, ott a haza közügye legnyertesebb. — A mint van ösztön, van jutalom.“

Még egyszer megostromolták. Felhozták azt a körülményt, hogy a követi változás a jelen organizáló dietán, melyen a késő jövőre is kiterjedő törvények hozatala czéloztatik, káros lehet az egész országra. Már pedig Novák bir mindazon képességgel, mely őt ily munkára kiváló módon minősítik.

Azonban ez is hatástalan maradt, és így a vármege kénytelen volt a lemondást elfogadni, s új követ választásáról gondoskodni.

Semmi sem tünteti fel szebb színben azt a tényt, hogy ő mint követ, mily általános kedvencze volt a szabadelvű ellenzéknek, mint azon búcsúirat, melyet eltávoztása alkalmával követtársai szerkesztettek Pozsonyban. A búcsúlevelet aláírt férfiak egytől-egyig olyanok, akik hazánk sorsára kiváló befolyást gyakoroltak.

Novák Kamill törvényszéki elnök szivességének köszönhetem azt a kiváló szerencsét, hogy e becses erek-

lyét, mint Novák Antal életének egyik legszebb emléket, megyénk művelt közönségével megismertethetem.

A búcsúlevél, mely Kölcsey remek tollára vall, eképen hangzik:

Tisztelt barátunk!

Kinosabb érzés a veszteség érzésénél nincs. Mi, kik egy nagy és nehezen elérhető czélt tűztünk ki magunknak; kik ezen célhoz jutástól függesztők fel boldogságunkat: fájdalommal telünk el, valahányszor társaink kevés száma közül egy hűséges kilép; s erőnk fogytával küzdésünk sikere felől mindinkább kételkednünk s veszteségünket mindinkább bizonyosnak hinnünk kell. Harczot vivni az előítéletekkel, mik ezen ország embezeit fogva tartják, s a haza felvirágozásának eszközeit elővetetni nem engedik; szembeszállani a gonoszszággal, mely e nemzet haladását fortélyosan akadályoztatja; avult s a korszellemmel ellenkező szokásainkat oly törvényekkel váltani fel, melyek az országos szorgalom, hitel s miveltség forrásait felnyissák; kiragadni e népet az oligarchia vaskezeiből, s a monopoliumok siralmas zsarnoksága helyett alkotványi, törvényes helyzetbe tenni minden polgárt, hogy kötelességét teljesíteni minden tartozzék, s hogy senkinek jogai büntetlen el ne tapossassanak: ezek s ilyenek valának a miket országgyűlési pályánkon egyesült erővel elérni elejétől fogva törekedénk. Nem vagyunk nagy számban, nem annyin, hogy szándékunk teljesedését bizonyosnak állithatnók; sőt jól látjuk: miképen csak a magvetőhez hasonlítunk, ki reményben él, s szerencsére bizni kénytelen, ha az, magvát a jövő számára meg akarja-e érlelni? Te is tisztelt barátunk, ki hiven csatoltad magadat hozzánk, kiben vigasztalást és segédet jó és rossz pillanatban találtunk körülményeidtől kényszerítve biztos társaságunkból ki-

szakadtál. Sorsod hozta magával; ám legyen! Mi nem tehetünk mást, mint most midőn e sorokban baráti bucsunkat bémutatjuk, kérünk tégedet, hogy hazád és barátaid emlékezetét kössd össze szivedben; s midőn ott-honi körödben a hazáért elveink értelmében folyton munkálkodol, szentelj nekünk is pillantatokat, kik szived tisztasága, s lelked józansága, s hazaszereteted, s barátságod hivsége által örökre hozzád lánczolva Téged baráti emlékezetben sirunkig megtartunk. Isten veled!

Költ Pozsonyban, Julius 15d. 1834.

Kölcsey Ferencz s. k., szatmármegyei követ,

Deák Ferencz s. k. zalai követ,

Tarnóczy Kázmér s. k. barsi követ,

Beóthy Ödön s. k. bihari követ,

Dubraviczky Simon s. k. Pest vmegyei követ,

Jármy Imre s. k. szaboltsi követ,

Török Gábor s. k. Arad vmegyei követ,

Vásárhelyi János s. k. csanádi követ,

Eötvös Tamás s. k. bereghi követ,

Bezerédy István s. k. tolnai követ,

Borsiczky István s. k. trencsini követ,

Pázmándy Dienes s. k. Komárom megye követje,

Palóczy László s. k. Borsod vmegye követje,

Dessewffy Antal s. k. temesi követ,

Hertelendy Károly s. k. zalai követ,

Prónay János s. k. Nográd vgyei követ,

Návay László s. k. csanádi követ,

Klauzál Gábor s. k. csongrádi követ,

Nagy Pál s. k. Sopron v. k.,

Ifj. Bernát Sigmond s. k. Ung vmegye követje,

Fekete Ferencz s. k. Posony vmegyei követ,

Bárczay József s. k. tornai követ,

Szentpáli László s. k. ugochai követ.

Hogy e búcsulevél, melynek eredetije Novák Kamill urnál eredetben megsemmíthető, valóban eredeti, arról tanubizonyságot tesz Deák Ferencz következő nyilatkozata:

„Novák Antal követtársam, s leghivebb barátom volt, emléke mindég szent leend előttem. Midőn ő az országgyűlést elhagyta, ezen iratban búcsúztunk el tőle. Az aláírt nevek jelen létemben irattak e lapra, s teljes biztonsággal mondhatom, hogy az ott látható aláírások, az enyim úgy mint a többieké valóságosak és hitelesek. Vajha a Mindenható oly korán el ne szakasztotta volna őtet tőlünk s a szegény Hazától, melynek leghűvebb fia volt mindenkor. Békét hamvainak, áldás emlékére!

Pesten, Ápril 8-án 1866.

Deák Ferencz s. k.“

Minthogy ezen érdekes nyilatkozat által Deák Ferencznek barátságos indulata nemcsak Novák Antal, hanem általában az egész akkori Békésvármegye iránya iránt nyilvánul, szabadjon ennek kapcsában közölnöm Deáknak azon országgyűlési beszédét, melyet az 1835-ben a fentebb érintett ügyben az országgyűlés alsó házában tartott.

Ugyanis:

A K. K. és R. R. 1835. október 31-én tartott ülésükben tanácskoztak a főrendek viszonzüzenetéről a békésmegyei sérelem tárgyában. Békésmegye ugyanis követeknek adott abbeli utasításának támogatására, hogy az elejtett urbéri v. V. és VIII. t.-cikkek megalkotását sürgezzék, körlevelet bocsátott a törvényhatóságokhoz, melyről Deák Ferencz a szeptember 14-én tartott kerületi ülésben azt mondotta, hogy ha az is lázítást foglal magában, akkor csak rakják a K. K. és R. R. egyenkint és összesen béklyóba karjukat, mert aligha csak egy is van közöttük, ki egy vagy más tárgyban valaha ne szólott volna oly szabadon vagy szabadabban is. E kör-

levél következtében királyi leirat érkezett a megyéhez, mely, mint Deák Ferencz ugyanazon kerületi ülésben kimutatta, négy rendbeli sérelmet foglal magában: 1) hogy királyi biztos küldetett ki a főispáni törvényes hatóság mellőzésével, 2) hogy a megyei határozat miatt egyes tagok léteznek vizsgálat alatt, 3) hogy lázításnak neveztetik a kir. resolútió által el nem fogadott V. és VIII. t.-cikkelyek pártolására intézett felszólítás és 4) hogy a megyék levelezési joga már nemcsak kétségbe véték, hanem épen felsőbb ordinátióktól függőnek nyilvánítatik.

A K. K. és R. R. e tárgyban készült felirati javaslatára a főrendek azt felelték, hogy a szóban levő körlevél a meg nem elégedésnek, a bizalmatlanságnak, a nyughatatlanságnak lázító magvait igyekeztven elszórni, ennek szerzői iránt vizsgálatot rendelni a felségnek nem igaza, hanem kötelessége volt. Sérelem tehát nem forogván fenn, felszólítják a K. K. és R. R.-ket, álljanak el annál inkább a felirattól, mivel Békésmegye főispánja alkotmányos tiszte szerint az országos tanácskozások által el lévén foglalva, egy más kir. biztosnak kiküldése az 1805-ik t.-cikkelylyel sem ellenkeznék.

Deák Ferencz: A K. K. és R. R. gyülekezetében felolvasott körlevelet lázítónak s a nyugtalanság és bizodalmatlanság magvait hintegetőnek ugyan nem találja, de úgy látja, hogy nem jövődölési erővel bír. Azt mondják ugyanis benne Békésmegye rendei, hogy létezett-e az urbéri V. és VIII. cikkelyek elejtésére nézve az olygarchiának térítő propagandája? s kik és miként hatottak törvénytelen mellékes befolyással törvényhozásunkra? Azt elhatározottan csak azért sem akarnák állítani, hogy találva magát senki sem érezze. De biz a főrendek üzenetéből úgy látszik, hogy valaki magát találva érezte. A végzés, melynek törvényhozás utján illető

helyütt megváltoztatására Békésvármegye az ország törvényhatóságait felszólította, ezen táblának is végzése, úgy valamint a főrendekének, s itt magát mégis találva senki sem érezte; de igenis a főrendeknél s ők igen iparkodnak magukról a bizodalmatlanság súlyát elhárítani. De a bizodalom kényszerítést nem fogadhat el; meg kell azt érdemelni, s annak önként magától kell teremni, mint az égi harmatnak. Ha valahol itt áll az: „non fit hoc verbis Marce.“ Tetteket mutassanak a főrendek, ha bizodalmat akarnak nyerni, ha capacitálni akarják a nemzetet, hogy bizodalmatlanságot nem érdemlettek. Reményli a szónok, fel fogja még a K. K. és R. R. bölcsessége a nem elvetett, csak a junctimra bizakodásban elhalasztott V. és VIII. cikkelyeket a diétán ébresztetni. Ott lesz az alkalom, hogy Békésmegyének bizodalmatlanságát tetteleg megczáfolják a főrendek. Fogjanak velünk kezét, iparkodjanak összevetett vállal a haza méltó kívánatait sikeríteni; de pusztá szavakkal azt a bizodalmatlanságot annál kevésbbé lehet, mert az ily szólitgatások az emberi elmét hasonlitgatásra ingerlik, s ha üzenetük olvasója megemlékezik, kik által és mi miatt estek el e diétán nemzetünknek legforróbb kívánatai, oly resultátumok őrlődnek ki, melyeket pusztá szavakkal eldisputálni akarni nevetséges igyekezet. Beszéde folytában több egyebek után a főispán itteni jelenléte szükségét taglaltatván, csudálkozék, hogy felejtkezhettek el a főrendek mindazon számos szerencsétlen példákról, melyekben a főispánok diéta alatt sokszor önindulatjokból, sokszor a politika, az adminisztráció örve alatt, sokszor kormányparancs következtében Pozsonyból el-eltávoztak. Azt mondják a főrendek, hogy a békésmegyei főispán megyéjébe le nem mehetett, mert a főispánokra a diétán törvényes kötelességük szerint is szükség van. Hát Bars vármegye főispánjára nem volt

szükség, midőn elment Barsba erőnek-erejével követet választani, a mikor, mint a következő megmutatta, követválasztásra szükség épen nem vala? vagy azon más főispánokra, kik le-leszaladnak restaurálgatni, s az isten tudja milyen gyűléseken praesidealgatni, a hol bizony nem igen vitézték ki magoknak a R. R. tetszését, nem volt itt szükség? Mindezek nélkül a diéta ellehetett, tanácskozhatott, végezhetett, de mikor Békést commissioval akarták megajándékozni, már a békésmegyei főispán nélkül a diéta annyira el nem lehetett, hogy kézszebbek valának, csak hogy ő valamikép el ne távozzék, mást, t. i. más főispánt leküldeni, a ki nem is diétai foglalatossága, hanem csak a vérségi összeköttetése miatt vállalta el a derék megbízást. A szónok ezeket, s miket az előtte szóllók mondtak, minden, s most legalább helyt épen nem fogható, kimélgetés nélkül a főrendeknek tudtul adni kívánja nekik magyaráztatni, hogy a statusok által pártolt sérelem abban áll, a mire ők egy szót sem felelnek. Azt is szeretné nekik kerekén megmondani, hogy sohasem képzelgessék biz ők magukat a haza és a megyék ellenében a közrend egyedüli oszlopainak, mert ez ugyan nevetséges képzelgetés, s hogy iparkodjanak inkább velünk egyesülve a nemzet kívánságait előmozdítani, és így az irántok tán már létező bizodalmatlanság megszüntetik, de szóval, ellenkező tetteik ellenében, bizodalmat bizony ez életben soha sem nyernek.

Közli: Zsilinszky Mihály.

Regesták

Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyvelből.

1715–1795. eszt.

(Folytatás.*)

Lázadások.

I. A Pero-féle lázadás.

1735. eszt. Máj. 9. írja a megye az aradi várparancsnoknak, hogy a lázadók üldözésére kiküldött (rácz) katonaság nagyon rakonczátlankodik; nem nézi, hogy valaki ártatlan-e vagy sem? több pásztort a pusztákon vérig vert, úgy hogy azok nyájaikat elhagyva, megszöktek. Csabát és Békést kifosztotta. Csabán a falu házában talált pénzt mind elvitte, két hordó bort megivott. Kéri ennél fogva a várparancsnokot, hogy ennek elejét vegye.

Az alispán tudatja a m. kir. helyt. tanácscsal, hogy midőn a ráczság Gyula körül kezdett csoportosulni, ő Tomcsányi Jánost, mint a ki nyelvöket érti, küldte ki hozzájuk, hogy mondja meg nekik, hogy a lázadók az erdőhegyi és székudvari erdőkben táboroznak. A ráczok erre elvonultak Gyula alól s Erdőhegy alatt a lázadókat szétverték s ötszáznál többet megöltek.

Máj. 13. Közli a helyt. tanács a főczinkosok neveit, kik következők:

Pero, nemzetiségire nézve rácz, a lázadók feje.

Sebestyén János, lovas kapitányuk, szent-andrási lakos.

Pap Gáspár gyalog kapitányuk, dobozi lakos.

*) Lásd a mult évi Évk.

Vértessy Mihály, sz.-andrási bíró.

A békési bíró, ki a lázadókat élelemmel ellátta.

Sarkadról: Tokaj Ferencz és Nagy Mihály zászló-tartók, továbbá Damjan Miklós, Szücs István, Szücs András, Tóth György.

Bajkor Dániel, sarkadi lakos és a lázadók őrmestere.

Varga János, fekete-gyarmati lakos.

Deák István iskolatanító, a lázadók lelmi biztosa, ki a lázadók közt egyszersmind az isteni tiszteletet is vezette.

Végre: Varga János, Sajgó János, Hegeny Márton, Sete György.

A megye rendeli, hogy Modrinics János megyei esküdtnék, ki a lázadás kiütésekor a szomszéd megyékbe fáradott, hogy azokat segélyre szólítsa fel. 9 napra 9 frt kifizettessék a megye pénztárából.

Jul. 27. rendeli a megye, hogy miután még itt-ott a legközelebbi lázadás részesei mint rablók rejtőznek, ezeknek összefogdosására egy hadnagy vezérlete alatt 12 legény fogadtassék, kik azonban valamennyien rom. katolikus vallásuak legyenek.

1736. Közli a helyt. tanács a megyével a lázadásban részt vett és elítélt egyének névsorát, egyszersmind pedig azoknak névsorát is, kik az amnestia kihirdetése után vagy visszatértek falukba, vagy nem.

A visszatértek következők:

Szentandrásiaiak: Hegedüs János, Faragó András, Köteles András, Kardos János, Örvendi István, Fekete György, Hangyás András, Csala Mihály, Szalay István, Sörü György, Gulyás János, Nagy János, Kenyeres Mihály, Kenyeres György.

Békésiek: Juhász Mihály, Könczy István, László János, Szücs Mihály, Seres János, Szabó Ferencz, Horváth István, Tóth Adalbert, Szalay János, Turzó János,

Hajdu Márton, Rocsay István, Koczkás András, Kis Pál, Rácz Mihály szolgája, Mocsik Mihály, Pikó Demeter, Erdődi István, Zsákay János, Abrahámi János.

Csabaiaiak : Pszotka János, Riman György, Franyó Mátyás, Behan György.

Gyarmatiak : Kis János, Szabó István, Nagy János, Szabó György, Nagy János, Zsiros György, Patay György, Erdélyi Gáspár.

Szeghalmiak : Zádory János, Barta Mihály, Szentesy György, Sipos János.

Tarcsaiak : Koszorus János, Böszörményi István.

Berényiek : Földesy N., Törő János.

Vésztőiek : Dudás Ferenc, Turbucz István, Balog János, Tóth István, Nagylovas Mihály, Varga Péter, Szabó Pál, Lovas István, Csülek Ferencz, Nagy Mihály, Kaszás Mihály.

Váriak : Varga János, Hajdu István, Csókás Mátyás, Gondos István szolgája.

Ladányiak : Manassy István, Szabó György, Szeke-
res Ferencz, Szabó István, Finta András, Szabó János.

Gyomaiaiak : Apra Pál, Miskei János, Nagy István, Molnár Mihály.

Fásiak : Futtig János, Nagy Mihály, másik Nagy Mihály, Bényei Gergely, Csekő István, Szűrös István, Tunár István, Ladányi Sámuel.

Doboziak : Hajdu György, Kovács Mihály, Varga Mihály, Nagy István, Pap Mátyás.

Öcsödi : Czuber György.

Ellenben az amnestia kihirdetése után sem tértek vissza :

Sznnntandrásiaiak : Sebestyén János, Vértessy Mihály, Szilassy István, Barta István, Bodnár Márton, Szél Ferencz, Nagy Mihály, Vénasszony János, Sigri János, Kovács Péter, Kovács János, Imre István, Szuhay Tamás,

Török Ferencz, Kormos János, Székely István, Böndü András, Pozor N., (kóborló) Vass György, Simándi János, Szabó Péter, Nagy Tamás, Gáll Tamás.

Békésiek : Hajdu István, Gyaracs György, Dezső János, Csökmői János, Csötenai István, Hegyi István, Gyurka István, Almási János, Szántó György szolgája, Szántó István, Szabó Péter szolgája, Szücs István, Kis Ferencz, Rácz János, Kepenyés János szolgája, Fesető János, Fénykovács Mihály, Kaszás András, Fazekas István, Keszi Demeter szolgája, Kis Jakab, Balog János, Szücs Mihály, Ábrahám György, Falató Pál, Leszi Mihály, Sárvári István, Nagy Mihály.

Csabaiaiak : Begyó Pál, Lepény Pál, Sztrehovszky Lukács, Horvát János, Gulyás János, Szovai Ferencz.

Gyarmatiak : Fekete János, Kerékjártó István, Balog Mihály, Szabó János, Földesi György, Pusztai János, Litkai Péter, Szathmári András, Katona György, Zsádányi György, Bacsai András, Takács András.

Szeghalmiak : Nagy András, Nemes Mihály, Király Mihály, Sziggyártó András, Mucsi István, Bujdosó András, Nyitrai Gáspár, Szegedkényi István, Nagy András János, Baranya György, Horvát Ilia János.

Tarcsaiak : Ladányi János, Nagy György, Juhos János, Bodó Miklós, Jenei István, Nagy István, Pap Sámuel, Nagy Miklós, Hajdu Mihály, Kiss Márton, Csavargó István.

Berényiek : Kocsa János, Szekeres Ferencz, Varga András, Varga Mihály, Bihari András, Bujdosó Mihály, Görög Miklós.

Vésztőiek : Nagylovas András, Csidre Mihály, Szilágyi Mihály, Juhász István, Oláh Ferencz, Fazekas Pál.

Váriak : Buzás Péter, Nagy Imre, Nyilas István, Hajdu György, Szőke Mihály, Oláh János, Gergely János.

Ladányiak: Baksa György, Oláh András, Szőke János, Vak Mihály.

Gyomaiak: Tóth János, Szilágyi István, Csikos István, Pap István, Nyalka János.

Fásiak: Sóvári György, Ladányi János, Erdei György, Fekete György, Lakatos András, Hidgyed István, Faragó András, Kondács János, Kállay János, Tóth Mihály, Csordás Mihály.

Doboziak: Bornemissza István, Fesető Péter, Tóth György, Pap István, Tóth István, Asztalos András, Kiss Mihály, Posta Mihály, Szakmári János, Szakmári Mihály, Pap Gáspár.

Öcsödiek: Péter János, Horvát András, Léway György, Mészáros Péter, Boldisár Mihály, Szabó Péter, Török János, Patay N., Tóth N.

1738. A megye kéri magának megtéríttetni azon károkat, melyeket a lakosság a Pero-féle lázadás ideje alatt szenvedett. Mondja többek közt, hogy a rác, ha valakin jó kalapot, nadrágot, csizmát látott, azt róla lehuzta, temérdek bort elprédált, csupán csak Csabáról 61 darab lovat elrabolt sat.

2. A vásárhely-turi lázadás 1753. eszt. A megyei, jul. 16-ki jegyzőkönyv szerint, jun. 3-án mintegy husz vásárhelyi lakos, mint lázadó, tegyvert fogott, a vásárhelyi ménesből erőszakosan vitt el lovakat, közülök tizenhatan, kik magokat kuruczoknak nevezték, az öcsödi révén átkelvén, Túrra mentek. Utközben Szentesen írásbeli felhívásban buzdították a népet, hogy csatlakozzék hozzájuk. A turiak és szentesiek belátván, hogy rosiban török fejöket, üldözöbe vették öket, hármat közülök elfogtak, a többi a turi erdőbe menekült. Bárá Harruckern Ferencz jun. 6. Gyulára érkezvén, azonnal a lázadók ellen küldte a megyei és az uradalmi pandurokat, a hidakat, réveket megrakatta örökkel, az erdőket mind

bejáratta, de sikertelenül. Azonközben a kunok Turkeve mellett tizenkettőt a lázadók közül, köztük a lázadók fejét is, Törő Pál turi lakost, ki az obester czimet bitorolta köztük, elfogták és őket Szolnokra kísérték. Elfogatott azután még több lázadó is. Vallomásaikból azt lehetett kivenni, hogy valami Vértessy nevű, ki még a Perolázadás alatt főhivatalt viselt, mult februárban Törökország felől Vásárhelyre jöven a népet fegyverfogásra buzditotta, azt állítván, hogy Rákóczy és Bercsényi három ezer fegyveressel a Vaskapunál áll, Halász Zsigmond pedig Poroszország felől fog az országba törni. Jelenti továbbá a megye, hogy kilencz lázadó Vásárhelyen elfogatott, egy a főbbek közül pedig, Pethő Ferencz nevű Makón, a többiek megszöktek.

A helyt. tanács ezután elrendelte, hogy Halász és Vértessy, ha a megye területén mutatkoznának, azonnal fogassanak el. Erre a megye azt válaszolja, hogy Halász ezelőtt négy évvel csakugyan keresztül utazott s innen Erdélybe ment, de hogy jelenleg hol tartózkodik, nem lehet tudni. Vértessyt ellenben a Perolázadás óta senki sem látta, de neje Nádudvaron lakik.

Utólag Budára kísértetett Ölvödi András, szentandrási reform. tanító, azért, mert a lázadók egyike, Jeney István, azt vallotta, hogy mielőtt az öcsödi réven átment volna, Ölvödinél töltötte az éjszakát s Ölvödi el is kísérte őt egész a révig.

A nyomozások e tárgyban még 1754. eszt. is tartottak, nevezetesen Zsombok János turi bíró és Győrfi Mihály turi jegyző 1754. eszt. május havában megkínóztattak, de ártatlanoknak találtatván, elbocsáttattak; ellenben Polgári Mihály „*ki a maga hallgatóinak Felséges koronás Fejedelmünkhez tartozó jobbágyi hivségét a szentírásnak goroszul összeszedett és magyarázott igéivel több helyet és gyakrabban, végre pedig nyilvános prédikációkban is*

*pártütésre czélzóképen kényszeríteni, sőt valóban megfogyasz-
tani bátorkodott.*“ tömlöczbe vettetett, s miután onnan
megszökött, országszerte köröztetett s a birodalomból
száműzetett.

3. *Hóralázadás.* Erre nézve csak annyi áll Békés-
vármegye 1784. eszt. decemberhavi jegyzőkönyvében,
hogy Arad- és Csongrád-vármegyék felhívják Békésme-
gyét, hogy miután az Erdélyben kiütött zendülés könny-
nyen átcsap Magyarországra is, a megye tegye meg ve-
lők egyetértve a szükséges előintézkedéseket. Mire a
megye meghagyja a szolgabiráknak, hogy községenkint
irják össze a fegyverfogható férfiakat, amennyire lehet
fegyverezzék fel, osszák fel gyalog és lovas csapatokba
s tartsák készen azon esetre, ha netán Gyulára behivat-
nának, hogy innen az uradalmi és megyei pandurokkal
együtt az oláhok ellen indittassanak.

Nemzeti nyelv.

1790 óta a megyei jegyzőkönyvek magyar nyelven
szerkesztetnek.

1792. márcz. 31. A vármegye valamely ügyben a
temesvári élésház tisztviselőséghez magyar nyelven irt
levelet. A tisztviselőség a levelet felbontatlanul azon
hátirattal küldte vissza: hogy ő latinul nem ért, irjanak
németül. Erre a megye a levelet, úgy a mint kapta,
felküldte a m. k. helyt. tanácshoz azon kérelemmel,
„hogy miután itt, az ország kellő közepén élőködő
holmi hányt vetett idegen eredetű emberek így meré-
szelnek gorombáskodni,“ a helyt. tanács adjon a me-
gyének elégtételt, mert különben a megye e dolgot
mint sérelmet, a legközelebbi országgyűlésnek fogja be-
terjeszteni.

Nép és egyéb összeírás.

1716. a megyei összeírás szerint volt:

Gyarmaton . .	82 család
Szeghalmon . .	109 „
Vésetőn	36 „
Ladányban . .	37 „
Békésen	163 „
Dobozon	29 „
Gerlán	20 „
Gyulán	37 „
Váriban	7 „

Össz. 520 család. Egy családra

5 tagot számítva, Békésvármegye lakossága kitett 2600 lelket.

1723. A vármegye megújítja határozatát a szökevényekre nézve. Ha valamely faluból valamely család megszökik és a bíróság ezt meg nem gátolja, fizet a tanács 100 frt büntetést, a szökevény pedig elveszti összes vagyonát. Ennek egy harmada az uradalomé, egy harmada a megyéé, egy harmada pedig azé, ki feladja vagy elfogja.

1724. A vármegye kéri a m. helyt. tanácsot, hogy adója szállíttassék le, többek közt azon oknál fogva, mert itt a szökések oly mindennapiak, hogy a lakosok száma minduntalan változik. Ezen szökéseknek okai: hogy a vidék még nagyon vad, folytonos áradásoknak van kitéve, a nép a katonatartással annyira van terhelve, hogy az már elviselhetetlen. Ha terem is valami, azt a termesztő elárusítani nem tudja s az adót még is fizetnie kell. Ha nem fizet, exequálják, eladják 40—50 frton vett lovát, szarvasmarháját 4—5 frton. Épen ezért itt a szökések mindennapiak. Az emberek kocsira rakják bútoraikat, családjukat s azon ürügy alatt, hogy a pusztára mennek vetni, szántani, elszöknek a telföldre vagy

a szomszédmegyékbe. Így szökött meg legközelebb Gyarmatról 36, Szeghalomról 36, Tarcsáról 11, Gyomáról 18, Békésről 12, Ladányról 8, Gerláról 23, Csabáról 60 család, nevezetesen ezen utolsó helyről: Sztraka Mátyás, Malin János, Csabarka János, Varga András, Kovács János, Drencsanszky Pál, Kovács Mátyás, Zsilinszky György, Csernok Jakab, Poliak János, Juhász György, Kramár Tamás, Ruszka János, Detvan János, Munák János, Szlovenecz György, Balák Lukács, Dobroczy János, Havran János, Kovács Balás, Bujdos Péter, Rovnanszky Lukács, Puskás Márton, Valent János, Skoda Jakab, Szalvicz Pál, Antovszky Jakab, Konjar György, Fjago János, Vásárhelyszky János, Vásárhelyszky György, Sáray Jakab, Sipiczky János, Fekete András, Franko István, Szabó András, Sztratinzsky Pál, Zsobák András, Posus András, Lipták Márton, Resetár Lukács, Perczian György, Makovszky György, Domaniczky Márton, Simon András, Kukueska György, Zsibritovszky János, Szedmák András, Melis György, Salli Balás, Szakács János, Valastyan György és János, Csizsmár János, Pallovicz Mihály, Sipka Jakab, Fekete Márton, Matula Pál, Fazekas György, Lepény György.

1728. a m. kir. helyt. tanács elrendelvén a zsidók összeírását, a megye azt válaszolja, hogy az egész megyében csak egy Salamon nevű zsidó van, még pedig Gyulán, ki ott az uradalomtól a sör- és pálinkafőzést bírli; de a jövő évben letelik haszonbérleti ideje s akkor az uradalom ezt sem fogja ott tovább tűrni.

1773. eszt. a megyében, a birtokos földesurakon s megyei és más tisztviselőkön kívül 32 köz- (armalista) nemes család volt. 1777. eszt. már volt ilyen 45, nevezetesen csak Orosházán 23.

1777. eszt. a m. kir. helyt. tanács rendeli a cigányokra nézve, hogy az egy évnél idősebb cigány-

gyermeknek nevelés végett jó módu parasztgazdákhöz adassanak s az apa legyen köteles minden ily gyermek után: naponként fizetni egy garast. A 12 éven felüliek pedig földmivelésre vagy mesterségtanulásra szorittassanak. Erre a megye azt válaszolja: hogy itt kóborló cigányok, kikre e rendeletet alkalmazni kellene, nincsenek, mert a cigányok itt, éppen úgy, mint a többi nemzetbeliek, a megyének állandó lakosai s saját házzal is ellátott, lakásaik vannak, még pedig nem a falukon kívül, hanem a többi lakosok lakházai közt.

1779. eszt. csupán csak Váriban voltak állandóul letelepedett zsidók, kik a türelmi adót a simándi hitközség útján fizették.

1773. eszt. a megyei összeírás ezen eredményt tünteti ki:

Község neve	földes gazda	fi és nő 16 éves kortól	testvér egy kenyéren	zsellér	háztalan zsellér	szolga és szolgáló
Békés	292	193	23	449	176	81
Berény	222	103	26	197	103	51
Csaba	651	412	72	242	240	182
Doboz	51	49	1	49	13	2
Endrőd	191	93	13	74	90	67
Gyarmat	161	144	23	58	29	31
Gyoma	191	165	23	107	81	45
Magyar-Gyula	164	87	16	262	164	105
Német-Gyula	90	78	6	174	55	43
Kétegyháza	67	34	12	50	22	10
Komlós	189	22	8	181	83	31
Ladány	110	80	7	40	36	23
Orosháza	345	94	9	77	184	83
Öcsöd	112	95	10	120	107	55
Szarvas	337	183	51	326	304	136
Szeghalom	188	152	18	68	53	54
Szent-András	154	73	10	62	60	65
Tarcsa	115	50	3	76	38	35
Vári	13	16	6	50	13	2
Vésztő	69	66	4	64	21	17
Összv.	3712	2189	341	2733	1872	1118

Ugyanakkor volt :

Község	igás ökör	hizott ökör	tehén	borjú	ló	csikó	sertés	juh
Békés	562	79	1990	2349	1727	249	2233	5644
Berény	410	99	1030	1217	1116	203	1030	3130
Csaba	1640	717	2841	3663	3035	372	1526	6894
Doboz	82	1	219	308	110	26	237	—
Endrőd	194	69	755	1039	873	254	797	2995
Gyarmat	254	22	897	1028	719	128	856	1997
Gyoma	200	56	774	1204	899	224	982	3858
M.-Gyula	552	21	1052	1586	1119	136	854	3063
N.-Gyula	42	2	389	365	417	57	275	1278
Kétegyháza	310	33	218	227	116	7	204	1008
Komlós	588	74	647	417	842	20	993	1696
Ladány	240	119	673	897	477	99	718	2232
Orosháza	564	206	1014	1794	1404	310	352	3419
Öcsöd	356	161	580	940	754	183	901	5685
Szarvas	904	290	2069	1992	2491	392	1691	7932
Szeghalom	407	37	1177	1539	637	107	925	3838
Szt-András	278	91	552	930	568	169	398	3653
Tarcsa	150	34	531	721	489	92	644	2376
Vári	70	21	123	173	73	7	120	—
Vésztő	140	36	568	841	232	47	409	20
Összv.	7943	2168	18.100	23.330	18.098	3087	16.144	60.718

Ugyanakkor volt :

Község	lakó- ház	szántás alá vett hold	száraz malom	iparos	keres- kedő	dohány (mázsa)
Békés	761	4201	4	45	4	29
Berény	429	4260	4	29	1	—
Csaba	906	8862	9	76	2	—
Doboz	106	566	—	5	—	76
Endrőd	266	2963	3	15	1	—
Gyarmat	216	2189	3	13	1	—
Gyoma	330	3495	7	18	1	—
M.-Gyula	485	2264	—	94	8	32
N.-Gyula	273	1732	—	91	3	7
Kétegyháza	144	633	—	4	1	—
Komlós	375	3244	5	15	1	—
Ladány	151	1411	1	12	1	3
Orosháza	432	6356	6	56	1	—
Öcsöd	247	1812	8	20	1	—
Szarvas	676	5881	8	50	2	—
Szeghalom	247	3060	1	15	2	4
Szt-András	230	2752	3	9	1	—
Tarcsa	201	1491	2	10	—	—
Vári	64	111	—	4	—	56
Vésztő	134	134	—	8	1	2
Öszv.	6913	57.929	94	589	32	209

Ugyanekkor fizettek adóba :

Község	Házi adó		Hadi adó		Összesen	
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr
Békés	683	37	2365	53	3048	91
Berény	435	59	1507	83	1943	43
Csaba	1179	49	4082	85	5262	34
Doboz	90	18	312	52	402	81
Endrőd	330	33	1143	45	1473	78
Gyarmat	295	—	1021	16	1316	16
Gyoma	425	78	1443	86	1899	64
M.-Gyula	429	42	1486	46	1915	88
N.-Gyula	203	9	703	1	906	10
Kétegyháza	96	59	334	35	430	94
Komlós	311	52	1081	80	1394	32
Ladány	224	25	775	91	1000	6
Orosháza	575	51	1992	15	2567	66
Öcsöd	352	—	1218	48	1570	49
Szarvas	800	31	2801	47	3610	79
Szeghalom	400	69	1387	1	1787	70
Szt.-András	282	16	976	72	1258	19
Tarcsa	208	81	772	81	331	62
Vári	41	82	144	78	186	61
Vésztő	136	17	471	37	607	55
Összv.	7551	34	26139	26	33690	60

Országgyűlések.

1715. eszt. az országgyűlésre követnek kiküldetik Sembery Sámuel főjegyző, két forint napi díjjal és azon utasítással, örködjék a felett, hogy a megye erejét meghaladó adóval ne terhelteessék.

1729. Országgyűlési képviselő Csik Péter főjegyző.

1734. Az országgyűlésen való képviseltetésre nézve ez áll a jegyzőkönyvben: „mely országgyűlésre, ha a főispán ur nem Váradi Ferencz urat nevezné ki, követül kiküldetik Klósz Mátyás főjegyző.“ A követ csakugyan Váradi Ferencz volt és így nem a megye választotta, hanem a főispán kiküldöttje. Lásd jelentését a 370. lapon. A költségeket következőleg terjesztette be:

felmentem Bécsbe, hogy a főispán urtól az utasítást	
kikérjem	20 frt
fuvarért fel- és lemenet	8 frt
követi fizetése apr. 1-től 12-ig	48 frt
postai költség	1 frt
visszautazási költség Békésbe	20 frt

Összv. 97 frt

1735. Követ ismét Váradi Ferencz.

1736. Ugyanaz.

1737. Követ Klósz Mátyás.

1741. Követek Klósz Mátyás alispán és Takács Imre főszolgabíró, úgy hogy ha az országgyűlés egy holnapnál tovább tartana, Takácsot Gaspardi Imre főjegyző fogja felváltani.

1741. a 432. lapon Klósz Mátyás leírja ezen nevezetes országgyűlés lefolyását.

1751. Követek: Klósz Mátyás és Lehóczky Dániel táblabíró.

1764. Követek: Hrabovszky László alispán és Frie-
vaisz István főjegyző.

1790. eszt. ápr. 27. olvastatott II. Lipót királynak leirata, mely szerint jun. 6-ra Budára hívja össze az országgyűlést. A megye e felett örömét fejezi ki s többek közt hozzá adja: „cum animus statuum et ordinum post tot tantasque vicissitudines sub anterioribus iam domus austriacae principibus, vel maxime vero sub arbitrario nuper defuncti Romanorum Imperatoris Iosephi II. dominatu perpessus, moerori et luctui unice asuetus, vel iucundissimo etiam solatio vix ac ne vix quidem locum dare videatur, sperant firmissimo Suam Maiestatem in malam partem haud interpretaturum, quodsi gens hoc ab origine libera et iurium suorum iacturam contra quasvis insidias semper reclamans, in mox celebrandis generalibus regni comitiis eo omnibus conatibus adlaboratura est, quod auream suam libertatem nationalemque maiestatem nec assensu, nec praescriptione nunquam adhuc violatam, contra omnes usurpationes et laesiones plene securam reddere, tueri et consolidare, iura Maiestatis et nationis mutua enucleare ac clarificare, regnum in sua iura et libertates ab antiquo competentes reducere, legumque ac personarum securitatem firmiter adeo constabilire satagat, ut via ad convellenda in futurum iura nationis cum sua Maiestate, quam et omnibus successoribus suis in perpetua tempora praecludatur,“ azaz: miután a karoknak és rendeknek szive ugy az osztrák házból származott elébbeni királyok, valamint kiváltképpen II. József római császár önkénytes uralkodása alatt csak szomorú és siralmas dolgokhoz volt hozzá szokva, úgy hogy alig-alig meri hinni is, hogy míg megvigasztalódhatik, reménylik a karok és rendek, hogy nem fogja Ő Felsége félre magyarázni azt, hogyha ezen mindenkor szabad és jogait minden meg-

támadás ellen védeni tudott nemzet a legközelebbi országgyűlésen arra fog igyekezni, hogy arany szabadságát s nemzeti függetlenségét, melyek sem az ő beleegyezésével, sem rendeletekkel soha bántalmaztatni nem merészeltettek, minden önkény és sérelem ellen biztosítsa, Ő Felségének és a nemzetnek kölcsönös jogait tisztázza és megállapítsa, az országot az őt öröktől fogva illető jogokba és szabadságokba visszahelyezze s úgy a törvények tiszteletét, valamint a személyek szabadságát annyira biztosítsa, hogy eleje legyen véve annak, miszerént azok a jövőben sem Ő Felsége, sem utódjai által örök időkre felforgathatók ne legyenek.“ És ezen határozatot az a Domokos Lőrincz főjegyző írta s azon Angyal József alispánnak elnöklete alatt írta, kik II. József uralkodása alatt oly készségesen vállaltak hivatalokat és e királynak önkényes rendeleteit oly buzgalommal végrehajtották. Valóban: éppen úgy, mint a Bachkorszak utáni időkben.

Hiszen 1867. után szintén azok voltak a leglármásabb hazafiak, kik Bach alatt készségesen hivatalokat vállaltak.

Ezen országgyűlésen a megyének követei voltak: Angyal József alispán és Domokos Lőrincz főjegyző, 6 frt napidíjjal. A főispán ez alkalommal a maga évi fizetését az országgyűlési költségek fedezésére ajánlotta fel.

1790. Aug. olvastatott Zala várm. átirata, melyben jelenti, hogy követének azon utasítást adta, ne egyezzenek abba, hogy az országos ülések az országbíró és a kir. személynök elnöklete alatt tartassanak, minthogy ezek II. Józsefnek önkényes uralkodása alatt is viseltek hivatalokat és a hűségi esküt eddig sem tették le, hogy ezután a hazai szabadságnak lesznek hívei. Erre nézve a megye követének azon utasítást adja: hogy ha a

dolog szavazásra kerülne, azon esetre *a többséggel szavazzanak.*

Egyébiránt Angyal József később, gyengélkedése miatt Gyulára visszajövén, a megyét egyedül Domokos képviselte.

1791. jun. 10. az országgyűlési követek betérjesztik követi jelentéseiket s költségeik (4232 frt 44 kr.) kifizettetni rendeltetnek.

1792. ápr. 24. országgyűlési követeknek ismét megválasztatnak Angyal József és Domokos Lőrincz. Fizetett nekik 49 napra per 6 frt 40 kr. 653 frt 20 kr. Egyéb költségek fejében pedig 85 frt 23 kr.

Pecsét.

1715. jul. 23. első alakuló közgyűlésen határoztatott hogy miután a vármegye pecsétje, a hosszas törökhódoltság ideje alatt elveszett, minden tisztviselő, a hivatalos irományok pecsétlése alkalmával, használja a maga pecsétjét. Innét az látszik, hogy a vármegyének a törökhódoltság előtti időkben volt saját vármegyei pecsétje.

1716. jelenti az alispán, hogy az általa megrendelt pecsét Bécsből megérkezett.

1724. Kir. leirat, mely szerint a király a Cancellaria útján arról értesülvén, hogy a vármegye gr. Löwenburg főispán pecsétjét és czimerét használja megyei pecsétül, ettől ezennel eltiltja, nem lévén erre királyi engedélye. Erre a vármegye azt válaszolja, hogy ezt csak azért tette, mert remélte, hogy a vármegye régi pecsétje talán valahonnan megkerül; miután ez mindedig nem történt, kéri ő Felségét, látná őt el hivatalos czimmerrel. Erre azután kiadatott márcz. 28. Bécsben a privilegium, mely a czimert ekkép írja le: kétfelé osztott paizs, melynek jobbról való zöld mezejében a Hármasköröst ábrá-

zoló három pólya; balról pedig hármassal álló s hátulsó lábaira álló kétfarkú oroszlan, egyik lábában buza-kalászt, másban hegyén koronával ellátott kivont kardot tartva. Körülírás: Sigillum comitatus Békésiensis an. 1724.

1786. Békés, Csanád és Csongrád megyék egyesítetvén, a helyt. tanács rendeli, hogy a három egyesített megye ideiglenesen Csongrád vármegye szokott hivatalos pecsétjét használja.

Aug. 30. a helyt. tanács új pecsétet küld, melyen Magyarország czimere és a három egyesített megyének neve.

1790. ápr. 24. ezen pecsét a helyt. tanácsnak visszaküldetvén, a megye újra a III. Károly által adományozott pecsétet használja.

Publico-politikumok.

1738. Máj. 6. Kir. rendelet, hogy miután Rákóczy József, Rákóczy Ferencznek idősb fia a törökkel szövetekezett, magát proclamatiójában Magyarország vezérének, Erdély fejedelmének czimezi s ezen proclamatióit nemcsak Magyarországon terjeszti, de Európa fejedelmeihez is elküldötte, sőt a töröktől sereget is kapott, hogy azzal Magyarországra törjön, intetik a lakosságot, hogy senki magát hozzá ne adja, mert különben mint felségsértő fog bűnhődni. A ki nevezett Rákóczyt megöli, hat ezer; a ki pedig élve elfogná 10 ezer frt jutalmat kap.

1738. Jul. jelenti a megye a helyt. tanácsnak, hogy dobozi ref. tanító Füredy Jánosnál valami török manifestum találtatott. A tanító azt vallja, hogy azt Gyulai János gyulai ref. lelkésztől kapta. A lelkész pedig azt vallja: hogy midőn a bihari szüretre hazafelé utazott, ezen manifestumot Keresztessy Márton szeghalmi pap-

nál látta s arról másolta le. Hogy mit tartalmazott ezen manifestum, arról a megyei jegyzőkönyv hallgat.

1784. II. József tudatja a megyével, hogy a koronát és a többi koronázási jelvényeket Bécsbe vitette. A megye ezt jegyzőkönyvileg egyszerűen tudomásul veszi.

1784. Máj. 18. Kir. leirat, mely szerint ezután, az eddig divott latin nyelv helyett, hivatalos használati nyelv a német lesz. A megye ezt korántsem tekinti úgy, mint akár elvi, akár nemzeti sérelmet, de jegyzőkönyvileg csupán csak annak ad panaszos kifejezést, hogy most már hány oly buzgó hivatalnok fog maradni kenyér nélkül, ki vagy németül nem tud, vagy hajlottabb kora miatt e nyelvet ily rövid idő alatt meg nem tanulhatja. Kéri ennél fogva a helyt. tanács útján Ő Felségét, hogy jöllehet nem kételkedik azon, hogy Ő Felsége mindig csak az ország közjává tartja szeme előtt, mégis ne kívánjon annyi hü hivatalnokot szerencsétlenné tenni s ha ily rövid idő alatt németül meg nem tanulnak, ne gátolja őket a további hivatalnokoskodásban.

1786. A m. kir. helyt. tanács tudatja a megyével, hogy kir. rendelet nyomán, ezentul vármegyei gyűlések csak azon esetben tartandók, ha országgyűlési követ választásának szüksége forog fen; azon czim: „nos universitas“ ezentul megszűnik, kivéven a követnek adandó utasításban; a tisztviselők nem fognak választatni, de kineveztetni. Kinevezi azokat ezentul, illetőleg hivatalaiktól felfüggeszti a kerületi biztos, szabadságában állván a megyének ez ellen az országgyűlési képviselő útján felelbezní, illetőleg mást ajánlani. — Az alispán minden előtte megforduló ügyekről naplót vezet s azt két hetenként a ker. biztosnak betérjeszti. A levelezés a sz. kir. városok és a m. k. helyt. tanács közt ezennel beszüntettetik s azok, politikai ügyekre nézve a megyei

tisztikarnak, gazdasági tekintetben pedig a kamarai administrationnak vettetnek alá.

1790. Apr. 28. Szabolcs vármegye írja a megyének, hogy miután hónapok óta sikertelenül váratik az országgyűlés egybehívása, a megye küldje el követeit Május 30-ra Pestre, elébb azonban írja meg a helyt. tanácsnak, hogy a katonaság Pesttől legalább is 30 mértföldnyire eltávolíttassék. Intézkedjék továbbá a megye, hogy az országgyűlés biztonsága tekintetéből minden porta után egy lovas és egy gyalog fegyveres rendeltessék Pestre. — A megye erre azt válaszolja: hogy miután az országgyűlés Jun. 6-ra már össze van hívva, a Május 30-ra való felmenetelt szükségtelennek tartja. A többit sem fogadja el, először azért, mert hisz tudva lévő dolog, hogy a katonaság most a felföldön van dislocalva, másodszor azért, hogy minden porta után két fegyveresnek Pesten való tartása igen sok költségbe kerülne.

1794. Lovász Zsigmond főispán tudatja a megyével, hogy legközelebb több fiskálítás fog az érdeket szerzett honfiak közt eladományoztatni; ennél fogva felhívja a megyét, hogy a maga kebeléből is néhány érdemesebb egyént ajánljon. Ennek az volt következése, hogy már a következő gyűlésre valamennyi tisztviselő, kezdve az alispántól az utolsó esküdttig beadta folyamodványát és a megye által ajánltatott is. Természetesen: senki sem kapott semmit!

Tisztujítások.

1717. Irja a megye Lövenburg főispánnak, hogy miután Sembery Sámuel a megyei jegyzőségről leköszönt, erősítse meg az általa megválasztott Tolnay Istvánt, mit a főispán meg is tett. Kéri továbbá a főispánt, jönné le és tartaná meg a tisztujító közgyűlést.

Erre a főispán azt válaszolja: hogy miután úgy tudja, hogy a tisztikar dicséretesen végzi a maga teendőit, őket egy évre ujólag hivatalaikban megerősíti.

1718. Tisztujítás, a főispán jelen nem létében, Sztrányai Ferencz főispáni megbízott elnöklete alatt.

Alispán Csipkés Komáromy György 200 frt fizetéssel.

Főjegyző: Dobozy Mihály 72 frt „

Szolgabíró: Nadányi Miklós 60 frt „

Pénztárnok: Tolnay István 60 frt „

Esküdtek: Szücs Mihály és Muraközy József 30 frt „

Ügyész: Muraközy Márton 40 frt „

Biztos: Matula Pál.

1722. eszt. Sztrányai Ferencz elnöklete alatt.

Alispán: Ujfaludy Márton.

Jegyző: Lantos János.

Pénztárnok: Almásy Márton.

Szolgabíró: László Miklós.

Esküdtek: Oláh János és Névery Pál.

Ügyész: Almásy Márton.

Biztos: Sporer János.

1723. Lövenburg főispán elnöklete alatt. A jegyzőkönyvben áll, hogy 23 év óta viseli a főispáni hivalt. Eszerint 1700 eszt. neveztetett ki főispánnak.

Alispán: Ujfaludy Márton. † 1725.

Jegyző: Bakay József.

Pénztárnok: Almásy Márton.

Szolgabíró: László Miklós.

Biztos: Sporer János.

Esküdtek: Orbán János és Névery Pál.

Alpénztárnok: Sporer János.

Albiztos: Orbán János.

Ügyész: Almásy Márton.

1725. Tisztujítás.

Alispán: Bakay József.

Jegyző: László Miklós.

Pénztárnok: Almásy Márton.

Szolgabíró: Névery Pál.

Esküdtek: Szorellay János és Orbán János.

Ügyész: Kosztka Pál.

1728. Luzsinszky István váradi prépost elnöklete alatt.

Alispán: Bakay József.

Helyettes alispán: Sporer János.

Jegyző: Csik Péter.

Szolgabíró: Edlspacher Ignác.

Pénztárnok: Almásy Márton.

Esküdtek: Szorellay János és Orbán János.

Időközben Bakayt a főispán, nem tudni mi oknál fogva, az alispánságról letette és helyette Almásy Mártont nevezte ki.

1732. lipóczi Keczer István nagyváradi prépost elnöklete alatt.

Alispán: Almásy Márton.

Jegyző: Klósz Mátyás.

Szolgabíró: Szorellay János.

Biztos: Névery Pál.

Esküdtek: Komáromy József, Ribiczey Pál, Orbán János.

1734. A megholt Almásy helyébe megválasztott alispánnak Klósz Mátyás, ideiglenes jegyzőnek pedig Szorellay János.

1736. Báró Harruckern Ferencz elnöklete alatt.

Alispán: Klósz Mátyás.

Szolgabíró: Szorellay János József.

Biztos: Orbán János.

Esküdtek: ör. Orbán János, Ribiczey Pál, Modrinics János és Zrinyi Pál.

Jegyzőül utóbb a főispán által kineveztetett Gaspardy Imre, elébb Győr városi jegyző: ügyvédül Haas József.

1744. Harruckern elnöklete alatt.

Alispán: Klósz Mátyás.

Főjegyző: Laczkovics Imre.

Szolgabírák: Takács Imre és Almásy Dániel.

Esküdtek: Ribiczey Pál, Kulcsár Pál, Kálló József.

Pénztárnok: Königswenger Károly.

Ügyész: Haasz József.

Biztos: Orbán János.

1748. Bárá Harruckern Ferencz eln. alatt.

Alispán: Klósz Mátyás.

Jegyző: Csupor Farkas.

Főszolgabírák: Torma József és Tompa Farkas.

Alszolgabíró: Almásy Dániel.

Pénztárnok: Königswenger Károly.

Ügyész: Haasz József.

Esküdtek: Ribiczey Pál, Kulcsár Pál, Kálló József és Bien Károly.

Biztos: Orbán János.

1755. Bárá Harruckern Ferencz eln. alatt.

Alispán: Hrabovszky László.

Jegyző: Csupor Farkas.

Szolgabírák: Tompa Farkas csabai, Almásy Dániel békési.

Ügyész: Haasz József.

Pénztárnok: Kaufmann Ferencz.

Biztosok: Orbán János és Ribiczey Pál.

Esküdtek: Szentmiklósy János, Kálló József.

1763. Bárá Harruckern Ferencz eln. alatt.

Alispán: Hrabovszky László.

Másodalispán: Csupor Farkas.

Jegyző: Friewaisz István.

Szolgabírák: Tompa Farkas, Almásy Dániel.

Ügyész: Haasz József.

Biztosok: Ribiczey Pál, Orbán János.

Pénztárnok: Kálló József.

Esküdtek: Orbán Ignác, Csehfalvay Ferencz.

1773. gr. Károlyi Antal eln. alatt.

Alispán: Hrabovszky László.

Főjegyző: Angyal József.

Aljegyző: Mártonfy Antal.

Szolgabírák: Csehfalvay Ferencz csabai, Almásy Dániel
békési.

Pénztárnok: Kálló József.

Ügyész: Torma Ferencz.

Esküdtek: Hergécz Imre, Csupor László.

Biztosok: Orbán Ignác, Fekete Márton.

Irnok: Névery Ferencz.

1775. A főispán jóváhagyásával: alszolgabíró Hergécz Imre Berényben, esküdtek: Lehoczky Pál Komlós, Névery Ferencz Kétegyházán; irnok: Klimkovics József.

1776. Főispáni administornak beigtattatott Szarvason siklósi Andrassy István, cancellariai tanácsos.

1777. Főispáni administratorrá lett vásonkői gróf Zichy Ferencz.

Ugyanakkor: megyei mérnökké lett Vertics József. Megyei hóhérok voltak 1740—1776. Schindler János, utána Laichman Miklós.

1781. gr. Zichy Ferencz admin. eln. alatt.

Alispán: Angyal József.

Főjegyző: Birsél János.

Aljegyző: Paulovics József.

Szolgabírák: Hergécz Imre csabai, Csupor László békési.

Alszolgabíró: Lehoczky Pál.

Pénztárnok: Kálló József.

Ellenőr: Orbán Ignác.

Esküdtek: Névery Ferencz, Beliczay József, Tomcsányi Kristóf.

Biztosok: Fekete Márton, Kálló István.

Irnok: Bálintffy Ferencz.

1782. máj. 14. főispáni adminisztratornak beigtat-
tatik széki gr. Teleky József erd. gubern. tanácsos. Be-
igtatásán számos protestans főur volt jelen, névszerént
báró Prónay László, ócsai Balogh Péter, Cornides Dániel,
Beleznay Miklós, Rudnyanszky József, Ráday Gedeon, báró
Hellenbach István, Szilágyi Sámuel, Superintendens sat.

1782. oct. 3. főispáni administratornak beigtattatik
gr. Zichy Károly.

1784. jun. 30. ennek helyébe administratornak be-
igtattatik Skerlec Ferencz m. kir. helyt. tanácsos.

1785. jul. 12. békési főispáni administator hiva-
talba beigtattatik széki gr. Teleky Sámuel, bihari főis-
pán s a nagyváradi, kerületi vármegyék (Szabolcs, Arad,
Csanád, Csongrád, Békés) administatora.

1785. főispáni rendelet következtében a tisztviselők
szaporításának szüksége állván elő, megválasztattak: al-
szolgabírónak: Beliczay József, esküdteknek: Horváth
András és Beliczay Sándor, irnoknak: Placsintár György.

1790. ápr. 26. Báró Orczy József főispáni adminis-
trator elnöklete alatt.

Alispán: Angyal József,

Helyettes alispán: Csupor László,

Főjegyző: Domokos Lőrincz,

Aljegyzők: Vidovich György és Lissek Alajos,

Főpenztárnok: Virágos András

Alpénztárnok : Kálló István,
 Békési főszolgabíró : Csupor László,
 Csabai főszolgabíró : Beliczay József,
 Csabai alszolgabíró : Lehoczky Pál,
 Békési alszolgabíró : Tomcsányi Kristóf,
 Esküdtek a békési járásban Névery Ferencz és Placintár György, a csabaiban : Kuharcsek György és Stummer János.

Ügyész : Dézsy György,
 Számvevő : Orbán Ignác,
 Biztosok : Csanádi Pál és Chvatalides Antal,
 Irnok : Szabadkay Ádám,
 Főorvos : Rigler Zsigmond,
 Mérnök : Vertics József,
 Sebészek : Kécs János és Beischlag János,
 Selyemtenyésztési biztos : Blaskovics József,
 Várnagy : Gyulai Pál.

1792. Beigtattatott a főispáni hivatalba ötvenesi Lovász Zsigmond udv. tanácsos és m. kir. cancelláriai referendárius.

1793. oct. 25. meghalt Angyal József alispán. He-lyébe alispánná lett Csupor László.

1802. márc. 10. beigtattatott a főispáni hivatalba szentgyörgyi Horváth Zsigmond, udv. tanácsos.

Természeti viszonyok, elemi csapások.

1736. megyei rendelet, hogy a lakosok a felette elszaporodott farkasokat pusztítsák. Köteles beszolgáltatni: Békés 6, Magyar-Gyula 4, Német-Gyula 2, Szarvas 5, Csaba 6, Doboz 3, Vári 4, Kétegyháza 4, Berény 4, Tarcsa 5, Gyoma 5, Endrőd 2, Szent-András 2, Öcsöd 4, Ladány 2, Fás 2, Vésztő 4, Szeghalom 5, Gyarmat 4, összesen 72 farkas-főt.

1740. Nagy árvizek borították a megyét. Némely

községekben az egész, másokban fele a vetésnek elpusztult. S így volt az a kaszálókkaal is. Sőt igen sok ház összedült, úgy hogy a megye az öszves kárt 63,132 frt 11 $\frac{1}{2}$ kr-ra becsülte.

1746. megyei rendelet, hogy minden község szolgáltatassa be a reá kivetett farkasbőrt. Fizettetni fog érte darabonként 1 frtot a megye pénztárából. A mely község e rendeletnek eleget nem tenne, minden reá kivetett darab után fizet 12 forint büntetést.

1747. ápr. 22. dühöngött nagy fergeteg következtében eldöglött a megyében ökör 64, tehén 195, tinó és üsző 534, borju 271, ló 142, csikó 72, juh 290, sertés 98. Legtöbb Csabán és környékén, legkevesebb a Sárréten.

1748. sáskák pusztitják a megyét. Ezeknek elpusztítására 1749. eszt. kirendeltetik 1100 ember.

1755. megparancsoltatik a verebek, varjuk, szarkák csókák pusztítása kivettétvén minden községre a kipusztítandók mennyisége. A mely község e rendeletnek eleget nem tesz, minden reá kivetett és be nem szolgáltatott fej után fizet 1 kr. büntetést.

1757. ugyanezen parancs megújittatik, azon hozzáadással, hogy a mely bíró a községre kivetett mennyiséget juniusig be nem szolgáltatja, 12 frt büntetést és ráadásul még a deresen 25 botot kap.

1763. marhadög uralkodott a megyében.

1766. Gyulán nagy tűzvész.

1768. oly nagy aszály, hogy jóformán semmi sem termett. A lakosok kénytelenek voltak lovaikat, szarvasmarháikat sat. Biharba, Bánátba hajtani, hogy éhen ne vesszenek.

1775. a ragadozó állatok és kártékony madarak irtása az egyes községekre ekkép vettetett ki:

	varju, csóka,	veréb,	farkas.
Békés	2411	7233	3
Berény	1554	4662	2
Csaba	4008	12024	4
Doboz	294	882	1
Endrőd	1180	3540	2
Gyarmat	1100	3303	2
Gyoma	1531	4593	1
M.-Gyula	1673	5019	2
N.-Gyula	766	2298	2
Kétegyháza	666	1998	1
Komlós	1199	3597	1
Ladány	978	2934	1
Orosháza	2067	6201	2
Öcsöd	1199	3597	1
Szarvas	2374	7122	4
Szeghalom	1358	4074	2
Sz.-András	970	2910	1
Tarcsa	757	2271	1
Vári	206	618	1
Vésztő	1638	1638	1
Öszv.	26838	80514	36.

1784. Árvíz következtében sokat szenvedtek: Gyula, Szarvas, Békés, Tarcsa, Sz.-András, Öcsöd, Szeghalom, Vári, Vésztő, Doboz.

1786. ismét nagy árvíz borítja a megyét.

1790. Ez év, a rendkívül sok essők és árvizek miatt igen terméketlen lévén, ő Fels. rendeli, hogy a lakosok közt élelmül és vetőmagul gabona osztassék ki a kir. magtárakból, visszatérítés kötelezettsége mellett. A megye pedig Tomcsányi Kristóf alszolgabíróát küldi Bánátba, hogy gabonát vásároljon. Maga a gyulai uradalom e célból kamat nélkül 10 ezer frtot előlegez.

1794. rendkívüli aszály és terméketlenség. A megye

más vármegyéből hozat gabonát. A gyulai uradalom öszves gabona készletét a megye rendelkezésére bocsátja, sőt megtiltja, hogy gabonából sör és pálinka főzésék. (Lásd bővebben lap 294. és 415 és 430.)

1794. jul. Gyulán nagy tűzvész.

1797. Báró Splényi, insurrectionális fővezér, insurgensek számára kócsagtollakat kér. Ezek beszerzését a megye a községekre veti ki s megbizza a szolgabirákat, hogy miután az urad. tiszttartó legközelebb a puskákat a köznéptől beszedte, azokat vegye át és a nép közt ossza ki.

1799. Sáskák pusztítják a megyét, különösen a tarcasai, ladányi, berényi határt és a sárrétet.

Ünnepélyek.

1733. Báró Harruckern János György Gyulán a várbán Békésvármegye főispáni hivatalába bevezettetett. Bevezetője volt, mint kir. ember aranyos-maróthi Paluska Antal septemvir. Jelen voltak: báró Orczy István, a jászkunok kapitánya, báró Harruckern Ferencz és József Jankovics Miklós kir. személynöki protonotárius és a megyei tiszti-kar. A főispánhoz intézett beszédben mondja a megye főjegyzője, Klósz Mátyás, hogy Harruckern már 40 esztendeje szolgálja a dinastiát. Eszerint Harruckern 1732. eszt. lehetett már legalább hatvan éves és így 1670. eszt. körül született.

Harruckern, amint a 201. l. beigtatott diploma mondja, még 1729. eszt. májusban neveztetett ki Békésvármegye főispánjának, azon esetre, ha a főispáni szék megürülne s elősoroltatnak Békésvármegye benépesítésére vonatkozó érdemei.

1741. eszt. ünnepélyességgel tartotta meg a feletti örömét a megye, hogy Mária Theréziának fia, II József,

megszületett. Az ünnepélyre tett költség ekkép soroltatik elő:

puskaporra kiadatott	6	frt	—	kr.
Berkes János kun-szent-mártoni plébánusnak, ki a magyar prédikációt tartotta	25	„	12	„
zenészeknek	3	„	—	„
a községek biráinak eltartására	25	„	56	„
az urak által elköltött borért	20	„	13	„
a birák által elköltött borért	54	„	50	„
az ebéd körül felszolgált cselédeknek	10	„	—	„
Franzina gyulai prefektusnak, ki az ebédet rendezte	50	„	24	„
Öszv.	195	frt	35	kr.

1742. jun. 20. megtartotta a megye Harrukern F. Gy. requiemét. A halotti torra költött 111 frt 40¹/₂ krért szerecsen-dió, czukor, szegfű, fahéj, faolaj vásároltatott Gyulán, Koszta nevű görögnel; de már a mazsolát, mandolát, czitromot, kétszersültet, caprit Aradról kellett hozatni. A halotti predikációért a kun-szent-mártoni plebánusnak 6 db. körmöczi arany (25 frt 12 kr.) fizetett; az alispánnénak fáradtságáért ugyanannyi. Kávéról szó sincs. Ugy látszik, ennek élvezete még nem volt annyira elterjedve, hogy ne nélkülözhatték volna.

1743. jun. 6. igtattatott be főispánnak báró Harrukern Ferencz. Beigtatója volt gróf Károlyi Ferencz tábornok.

1743. Annak örömére, hogy a cs. k. hadsereg Braunau mellett győzedelmet aratott, a megye Gyulán Te-Deumot tartott, melyre a községek birái is meghivattak. Az ebéd került 48 frt 21 krba, mert a birák nem kaptak egyebet, mint pecsenyét, szalonát, kenyeret. De emellett elfogyasztottak öt akó bort, két akó sert, 20 itcze pálinkát. A költség az egyes községekre repartíaltatott.

1743. a m. kir. helyt. tanács jelenti, hogy Anna

Mária főherczegnő férjhez megy Károly Sándor lotharingiai herczeghez. A királyné nevében a lakodalomra meghivatott a megye tiszti kara is. Természetes, hogy ezek fel nem mentek. De csakhamar jött a Cancelláriától az alispánra czimzett meghagyás, hogy a megye a lakodalmi költségekre küldjön 250 db. körmőczi aranyat. Az alispán azonnal particuláris gyűlést hívott egybe, melyben a kivetett összeg ugyan kifizettetni rendeltetett, de miután a vármegyének annyi pénze nem volt, fölkérte a Cancellár, lenne szives ezen összeget, mielőbbi megterítés ígérete mellett, a megye helyett lefizetni.

1746. midőn lotharingiai Ferencz császárnak koronáztatott, a megye is megtartotta az ünnepélyes Te Deumot. Az összes költség kitett 74 frt 3 krt. A boltokból vett élelmi czikkeket a megyei jegyzőkönyv részletesen adja elő. A lakomán részt vett Franciskanus barát részére, külön vétetett hal. Ez alkalommal a megye ismét 150 db aranyat küldött fel ajándékba Bécsbe.

Vallásügy.

1735. a m. kir. helyt. tanács meghagyja a megyének, hogy a hol régenten az ágostai és helv. hitvallásu evangélikusoknak nem volt szabad vallásgyakorlati joguk, ne engedje, hogy egyházak alakittassanak, templomok építtessenek. Ugyanezt rendeli a nem egyesült ó hitűekre nézve is. Erre azután következik a jegyzőkönyvben a:

Consignatio ecclesiarum aug. et helv. confessionis.

In oppido Békés est ecclesia per helv. conf. addictos ex coctis lateribus noviter ex fundamento exstructa. Anno 1730 contradixit illustr. Dnus Comes Paulus Forgach, qua vicarius generalis m.-varadiensis, cui desuper datae sunt testimoniales.

In possessione Gyarmath olim ad r. catholicos spec-

tans et per eiusdem professionis accolas ex integro renovata circiter anno 1727 ex antiquarum ecclesiarum ruderibus.

In possessione Vésztő praeteritis temporibus per r. catholicos possessa similiter ex quadam parte per Calvinianos est restaurata circiter anno 1711.

In possessione Körös Nadány pariformiter per Calvinianos renovata et ampliata est circa an. 1711.

In oppido Gyula per graeci ritus incolas exstat ecclesia ex coctis lateribus erecta circiter 1727. anno. Item ibidem, quod retroactis temporibus turcarum balneum fuit, pro templo Calvinistae usurpant.

In possessione Gyoma exstat templum a Calvinianis ex crudis tegulis de novo aedificatum an. 1729.

In possessione Csaba per augustanae conf. addictos pariter ex crudis tegulis de novo exstructum an. 1722.

In oppido Szarvas est erectum templum ex crudis tegulis pariter per aug. Conf. addictos an. 1729.

In possessione Berény pariter ex crudis lateribus est aedificatum templum per eiusdem professionis homines an. 1730.

In possessione Szent András est exstructa ecclesia ex exustis tegulis sat ampla felicioribus temporibus per r. catholicos possessa, quam per appositum tectum Calviniani renovarunt an. 1727.

In possessione Kétegyháza est ecclesia ex lignis noviter aedificata per graeci ritus incolas an. 1724.

In possessione Faas similiter ex lignis per Calvinianos exstructa an. 1728.

In possessione Vári Calviniani novam ecclesiam exstruxere, ex lignis anno circiter 1730.

1736. Kérdi a helyt. tanács: miként van az, hogy a megyében oly sok az akatholikus község? Erre a megye azt adja okul: hogy midőn a megye visszaállit-

tatott, a megyei tiszttviselőség csupa akatholikusokból állott s ezek engedték, hogy hitsorsosaik itt letelepedjenek. Most azonban már a megyei tiszttviselők mind r. kath. vallásuak.

1739. Rutheni János gyulai plebános felszólalására a megye ügyésze kiküldetett Almásy Márton volt alispán özvegyéhez, azon meghagyással, hogy Julianna és Czeccilia nevű, vegyes házasságból származott leányait vasárnaponként a r. kath. templomba járassa, különben minden egyes esetben négy font viasz fog rajta a templom számára megvétetni. Miután pedig az özvegy a parancsnak nem hódolt, sőt leányait a reformatus templomba járatta, a megyei törvényszék csakugyan 67 frt lefizetésére ítélte az özvegyet s az rajta meg is vétetett s leánya Czeccilia N.-Váradra vitetvén, ott egy kath. családnak átadatott. A leánynak sikerült visszaszökni anyjához Gyulára. A megye tehát meghagyta a leányok atyai nagybátyjuknak, Almásy Jánosnak, hogy a leányokat vegye magához s nevelje a kath. vallásban. De midőn a megye által kiküldött szolgabíró az özvegy házába lépett, hogy a leányokat onnan elvigye, az özvegy, mint nemes asszony, opponált s ennek következtében a megyei törvényszék elébe idéztetett. Hogy mi lett a dolognak vége, annak a megyei jegyzőkönyvben nyoma nincs.

1740. Közhírré tétetik, hogy minden község, legyen az r. katholikus vagy nem, tartozik a decretalis ünnepeket megünnepelni és munkaszünetet tartani. Minthogy azonban ezen ünnepek egy része a nyári sürgős munka idejére esik, ha valamely község ettől magát fölmentetni kívánná, forduljon kérelmével a legközelebb r. kath. plebánushoz, nevezetesen : Berény, Békés, Doboz, Gyula, Vári, Kétegyháza a gyulaihoz, Gyarmat, Szeghalom, La-

dány, Vésztő, Fás, Tarcsa, Szarvas, Szent-András, Öcsöd az endrődihez.

1740. Elaggott, munka-képtelen Vida Jánosnak, minthogy a lutheránus egyházból a r. kath. egyházba áttért és igen buzgó r. katolikus, a megye pénztárából 15 frt kifizettetni rendeltetik.

1741. Oct. 2. Kiküldetett Berénybe Zrinyi Pál megyei esküdt, hogy az ottani ágostai hitv. evangelikusokat a templom további építésétől tiltsa el. Ugyan ez, 1742. jelenti a megyének, hogy ezen imaház fundamentum nélkül csak vályogból van építve, náddal befedve, hossza 13, szélessége 7 lépés, magassága $\frac{3}{4}$ öl. A megye ezt bejelenti a m. kir. helyt. tanácsnak s egyuttal további utasítást kér. Erre aztán 1741. jul. 6. a helyt. tanács meghagyja a megyének, hogy az épületet ugyan ne romboltassa le, de a lakosságot a további építéstől tiltsa el, mit a megye meg is tett, kiküldvén a helyszinére a szolgabíró és az esküdtet.

1742. Decz. 18. a csabai ev. egyház kéri a megyét, hogy eddigi, vályogból épült és ledüléssel fenyegető imaháza helyett ujat építhessen égetett téglából. Ugyanakkor a gyulai reformátusok kéri a megyét, engedtesék meg, hogy dülőfélben lévő imaházukat kijavíthassák. Mindkét tolyamodvány pártolólág terjesztetik fel a m. kir. helyt. tanácshoz.

1746. A szarvasi evangelikusoknak, az endrődi plebánus ellenmondása daczára, megengedtetett, hogy fából új haranglábat állíthassanak; ellenben a gyulai reformátusoknak, kik imaházukat zsindelylyel kívánták befedni, ez megtagadtatott, de megengedtetett az, hogy fából új haranglábat állíthassanak, mely azonban ne legyen magasabb az imaháznál.

1749. Köröztetik az Eperjesről megszökött eperjesi hirneves evang. lelkész, Bahil Mátyás „über die Ent-

stehung und Wachsthum des Pabstthums“ czimű munka fordítója. Személyleírása következő: aetatis circiter 40 annorum, staturae altae, ultra mediocritatem corpulentus, faciei variolatae et fuscae, vocem seu loquelam habet sonoram et robustam, capillos nigros, dependentes, oblongiores, supercilia pariter nigra, mistaces solet tondere, vestitum gerit germanicum, nigrum, cum albo collari, linguam callet slavonicam, germanicam et aliquantum etiam hungaricam.

1754. A gyulai oláhok eltiltatnak attól, hogy templomuk körül temessenek. Eszerint azon temető, melynek helyén most az árvaház áll, ekkor záratott be.

1756. Miután a bozóki plebánus értesítése szerint Csabán és Szarvason több apostata, azaz olyan tartózkodik, kik r. katolikus szülőtől származtak, de később evangélikusok lettek; ennél fogva a nevezett két helyre kiküldetik a szolgabíró és az esküdt, hogy az ilyeneket nyomozzák ki és írják össze, az illető predikátorokat pedig komolyan intsek meg, hogy az apostátákat tiltsák ki templomaikból s gyermekeiket ne mérészeljenek az ev. iskolákba befogadni.

1760. Nov. a berényi reformátusoknak megengedtetik, hogy sövényből, (ex sepibus) imaházat állítsanak.

1756. Budinszky György csabai plebánus előadja, hogy a csabai ev. predikátor, az ő tilalma ellenére, pünkösdkor több oly gyermeket megkeresztelt, kiknek a r. kath. templomban kellett volna kereszteltetniök s midőn ő e miatt a predikátort kérdőre vonta, a predikátor azt válaszolta: hogy ebben őt sem a plebánus, sem a n.-váradi püspök nem akadályozhatja s csak akkor fog az ilyenekről elállani, ha Ő Felségétől kap rendeletet. A plebánus ellenmondása szóról-szóra a megyei jegyzőkönyvbe van beíratva.

1757. a m. kir. helytart. tanács rendelete, hogy a

szolgabírák az evang. predikátoroknál tanítóknál és más olvasni szeretőknél kutassák e két tiltott könyvet: „Martyrok koronája“ és „Malach doktornak tudós barátjával pajtási szóbeszédje, vagy két katolikus között való üstökvonás“ és azokat kobozzák el s küldjék Budára a helyt. tanácsnak.

1771. Vasmegyei (apostata) Molnár Anna, Orosháza-n elfogatván, őrizet alatt Vasvármegyébe visszatolonczoztatik.

1756. Trencsin Anna, hajadon, Trencsin András ráhói r. kath. lakosnak leánya Komlósra menvén le lakni, itt evangelikussá lett. A helyt. tanács meghagyja a megyének, hogy fogassa el és tolonczoztassa vissza Kishontba.

A leány, a mint ezt hallotta, megszökött Földeákra, később azonban visszakerülvén Komlósra, a szolgabíró által elfogatott: s a helytartó tanács rendeletére hat heti oktatás végett a r. kath. papnak adatott át. Nem soká ezután jelenti a megye, hogy a leány makacsságán a r. kath. plebánusnak minden igyekezete meghiusul, mire, szintén a helyt. tanács rendeletére, Ráhóra, szüleihez, visszatolonczoztatik.

1768. A mezőberényi evangelikusoknak megengedtetik, hogy az elébbenihez hasonló, új haranglábat állithassanak.

1768. A mezőberényi német és tót evang. hivek esedeznek, hogy roskadó félben lévő imaházuk helyett újat építhessenek. Mire a helyt. tanács megengedi nemcsak ezt, hanem azt is, hogy valamivel nagyobbbat építhessenek.

1768. A szeghalmi reformátusok esedeznek, enged tessék meg, dülőfélben lévő imaházukat kijavítani. A megye ezt megengedi, azon hozzá adással: ne merészel-

jenek az imaházat kibővíteni s a felügyelettel a járásbeli szolgabíró bizta meg.

1768. A nagyvárad püspökhelyettes panaszt emel Szendrey János gyomai lakos ellen, ki reformátussá lett. A megye azonnal kiküldi a helyszínére a járásbeli szolgabíró, azon utasítással, hogy ha Szendrey a r. kath. vallásra való visszatérésre szép szóval rávehető nem volna, kísértesse Gyulára. Itt Szendrey a börtönbe zárattott, a megyei közgyűlés elébe idéztetett, de miután semmi módon a r. kath. egyházba való visszatérésre rábirható nem volt, a helyt. tanács rendelete nyomán, két évi, hetenként két napi bőjttel sulyosított, börtönre ítéltetett, a plébános pedig megbiztatott, hogy őt a r. katolikus egyház tanaiban oktassa. Végre 1769. aug. hóban jelenti a megye a helyt. tanácsnak, hogy Szendreyt sikerült a r. katolikus egyházba való visszatérésre rávenni.

1768. Patachich Gábor, nagyvárad püspök, felhívja a megye figyelmét arra, hogy az öcsödi és orosházi akatholikusok új imaházakat, a berényiek pedig új haranglábat állítottak, anélkül, hogy erre engedélyt nyertek volna.

A hely színére kiküldött szolgabíró jelenti: hogy a berényiek nem állítottak fel új haranglábat, az öcsödiek csak régi, roskadozó félben lévő imaházukat javították ki, az orosháziaiak pedig magtár alakú imaházukat vesszőből összefont és sárral kitapasztott fallal vették körül. A két utóbbi egyház kérelme utólagosan pártolólág terjesztetik fel a m. kir. helyt. tanácsnak.

1769. A békési reformátusoknak megengedtetik, hogy imaházuk elébe úgy nevezett porticust építhessenek.

1771. Ugyanez megengedtetik a dobozi reformátusoknak.

A füzesgyarmati reformátusok esedeznek, engedtes-

sék meg nekik, hogy új templomot építhessenek. A helyszínére kiküldetvén a gyulai plébánus Jósa Ferencz és a járásbeli szolgabíró, ezeknek ajánlatára, a folyamodvány pártolólág felterjesztetik a m. k. helyt. tanácsnak. Erre a helyt. tanács felhívja a megyét, adjon felvilágosítást arra nézve: hogy Gyarmaton mennyi a reformátusok száma? mennyiben és melyik oldalon rongált a templom? mily hosszú, széles és magas az? van-e új templom építésére az ottani reformátusoknak elegendő pénzük? A megyének e tekintetben beterjesztett jelentése után, végre 1773. eszt. a helyt. tanács megengedi nemcsak azt, hogy új templomot építhessenek, de azt is, hogy két porticust állíthassanak a főajtók elébe.

1771. Radovics György gyulai boltos kereskedőnek Csabán lévő háza az uradalom által kibecsültetik azon czélból, hogy helyén r. kath. paplak építtessék.

1772. Jelenti a megye a helyt. tanácsnak, hogy a Vári reformátusok, kiknek a megye csak azt engedte meg, hogy az imaház tetején levő fatornyocska helyett, négy darab deszkából ujat állíthassanak, ennek daczára, külön álló fatornyocskát állítottak. Mire a helyt. tanács rendeli, hogy a már felállított fatornyocskát hagyja meg ugyan a megye, de a Vári községi tanács a bíróval együtt három napra börtönbe zárassanak.

1773. A helyt. tanács megengedi, hogy a csabai evangélikusok, két ezer forintnyi költséggel, templomuk mellé oldalszárnyakat építhessenek és fából új haranglábat állíthassanak.

1774. A gyomai és berényi reformátusoknak megengedtetik, hogy imaházait kibővíthessék, úgy azonban, hogy erre másutt pénzt ne kéregessenek.

A járásbeli szolgabíró panaszt emel Szőke István gyulai ref. lelkész ellen, hogy az éjjeli őrt, ki szintén ref. vallásu, nyilvános templomi prédikációjában lehordta

azért, hogy ez az éjjeli órák lefolyását azon katholikus szellemű énekkel jelöli: „dicsértessék az Ur Jézus Krisztus és az Isten anyja, a boldogságos szüz Mária“ sőt ettől, ezen oknál fogva, az Ur vacsorájának élvezetét is megtagadta. A lelkész a megyei közgyűlés elébe idéztetvén, nem tagadta cselekedetét, mire *fiscalis actiot* kapott, 1775. eszt. pedig, Ő Felsége külön parancsára, hivatalától is megfosztatott.

A mezőberényi reformátusok kérik a megyét, engedtessek meg nekik, hogy templomukat szélesbithessék és a mellé téglából tornyot építhessenek. Ezen folyamodvány a helyt. tanács elébe terjesztetvén, a helyt. tanács azt rendeli: hogy jóllehet, az illetők kimutatták, hogy erre hét ezer forintnyi készlettel birnak, de miután az államnak még is érdekében áll tudni azt, hogy ezen összeget hol vették, meghagyatik a megyének, hogy a helyszínére küldje ki a járásbeli szolgabíró és a gyulai r. kath. plebánust s ezek nézzék át az illetők egyházi számadási könyveit s terjesszenek be véleményes jelentést.

A békési reformátusok esedeznek, engedtessek meg nekik, hogy égetett téglából tornyot építhessenek. -- A megye megbizza a szolgabíró, hogy egy ácschal és építészszel készíttessen költségvetést, hogy a megye láthassa, nem fog-e az adózó nép felette megterhelteni. A helyt. tanács ezt megengedi, ugy azonban, hogy a torony csak egy ölnyi magasságban építtessék téglából, azután pedig fából.

1775. A helyt. tanács rendeli, hogy miután értésére esett, hogy az ugynevezett bucsuhelyekre, nevezetesen Radnára, a köznép a legnagyobb munka idején egy vármegyéből más vármegyébe tömegesen szokott elzarándokolni, jónak látja, hogy ezen zarándokolások szabá-

lyoztassanak. Mire nézve a megye kimondja, hogy az ily zarándokolások ezentul betiltatnak.

A szarvasi evangélikusok kéri a megyét, engedjék meg nekik, hogy égetett téglából tornyot építhessenek, azt órával elláthassák és arra harangjaikat felhuzathassák. A helyt. tanács, hova a folyamodvány felterjesztetett, ezt megengedi.

Ugyanazt kéri az öcsödi reformátusok is. A helyt. tanács, tekintetbe véve azt, hogy Békésben, hol a lakosság a fa szűkében van, tanácsosabb inkább téglából, mint fából építeni, a kérelemnek helyt ad, ugy azonban, hogy a torony legfeljebb hét öl magas legyen.

A csabai r. kath. plebánus felhívja a megye figyelmét arra, hogy Csabán két hontmegyei származásu r. kath. vallásu hajadon leány, az egyik még csak kilencz éves, lutheránussá lett. A leányok a kath. lelkésznek adatván át kioktatás végett, az egyik visszatért a r. kath. egyházba; a másikat erre semmikép rábírní nem lehetett, ennél fogva egyelőre börtönbe záratott, s a helyt. tanács fölkérte, adna véleményt, hogy mit tegyenek vele. Mire a helyt. tanács azt válaszolja: hogy szabadon kell bocsátani.

Az orosházi evangélikusoknak megengedtetik, hogy téglá alapra fából új haranglábat állíthassanak.

1776. A ladányi reformatusoknak azon kérelme, hogy égetett téglából nagyobb templomot építhessenek, a megye által pártolólag a helyt. tanács elébe terjesztetik.

1777. Miután a berényi reformátusoknak azon temploma, melyet a helyt. tanács csak fából engedett építeni, oly annyira rongált állapotban van, hogy összerokadással fenyeget, a megye megengedi hogy erős facölöpökkel megtámasztassék.

1780. Zólyomvármegye tudósítja Békésvármegyét, hogy két, Kiszél János és Kiszél György nevű, hiteha-

gyott testvér Békésbe szökött. A megye e két ifiut Csabán elfogatta, s kioktatás végett a r. kath. plebánosnak átadta s az ifjak meg is ígérték, hogy a r. kath. egyházba visszatérnek. Minderről a megye a helyt. tanácsot értesíti, s egyszersmind hozzá teszi, hogy miután a nevezett ifjak Csabán laknak, lutheranus rokonaik közt, hol az apostasiába való visszaesés veszélyének vannak kitéve, tanácsos volna őket Zólyomba visszakisértetni.

1781. A berényi reformátusok esedeznek, engedtesék meg nekik égetett téglából tornyot építeniök. — A helyszínére kiküldött szolgabíró és r. kath. plebános pártoló véleménye alapján a helyt. tanács ezt 1782. eszt. megengedi, azon hozzáadással, hogy a toronynak ne legyen oly magas teteje, mint a minőt a mellékelt tervrajz tüntet elő, mert ez felesleges fényűzés és költség volna.

A csabai r. kath. plebános feladja Molnár Dorottyát, mint olyat, ki r. katolikus szülőktől származván, evang. vallásra tért át. A megye a nevezettet elfogadván, azonnal börtönbe záratta s ezt a helyt. tanácsnak feljelentette. A helyt. tanács nemcsak roszalta a megyének ezen cselekedetét, de sőt meghagyta, hogy azonnal bocsáttassék szabadon s adassék át kioktatás végett a r. kath. lelkésznek, hozzá tévén, hogy a megye ügyeljen fel, hogy a r. kath. egyházba való visszatérítése körül semmi erőszakoskodásnak még nyoma sem legyen.

1782. Máj. 16. beigtattatott főispáni székébe a reform. vallásu gróf Teleky József, s a beigtatás alkalmával egyszersmind közhirre tétetett a fejedelemnek mult évi okt. 24. kiadott türelmi parancsa, s e tény az összegyülekezett karokat és rendeket két pártra szakította. Ugy látszik, sejtették ezt a protestánsok, mert az uj főispán kíséretében számosan jelentek meg más megyékből e nevezetes gyűlésen. Itt voltak nevezetesen:

báró Prónay László kir. tanácsos, gróf Ráday Gedeon, báró Rudnyanszky József, gróf Teleky László, Beleznay Miklós tábornok, Beleznay Mihály, báró Hellenbach István, ócsai Balogh Péter, Cornides Dániel hires író, Szemere Ferencz, Pély István, Kubinyi Lajos és Károly, Szilágyi Sámuel superintendens; a r. katolikusok közül a gyulai, csabai, szentmártoni, eleki, endrődi, támasdai plebánusok. A türelmi parancsnak kihirdetése hosszas vitára szolgáltatott alkalmat. Végre ugy a r. katolikus, mint a prot. párt írásban adta be nyilatkozatát s ugy ez, mint amaz a jegyzőkönyvbe igttattott szóról-szóra, és Ő Felségéhez elküldetni határozottatott. A r. katolikus rész azt mondja nyilatkozatában: hogy belátja ugyan Ő Felségének jó szándékát, de nem titkolhatja el a feletti fájdalmát, hogy a türelmi parancs sok tekintetben a r. katolikus egyház ősi szabadságát és jogait megtámadja s egyszersmind kifejezi aggodalmát a felett, hogy Ő Felsége ezuttal nem az országgyűlés útján intézkedett s fölkéri, hogy ha Ő Felsége azt biszi, hogy azon viszony, mely eddig a különféle vallások közt fenállott, valamiben változtatandó volna, terjessze királyi propositióit az országgyűlés elébe, annál inkább, minthogy maga Ő Felsége is, midőn édes anyja halála után a kormányt kezébe vette, biztosította a nemzetet, hogy az ország jogait, szabadságait, törvényeit épségben fogja fentartani.

Ellenben a protestáns párt a maga nyilatkozatában arra fekteti a súlyt, hogy nem is említve az 1606^{6/8}. eszt. bécsi békekötés ide vágó pontjait, melyekben a protestánsoknak a vallás szabad gyakorlata törvényesen biztosittatik, csak az 1647. eszt. 5-ik t.-cikkre kíván ezuttal reflectálni, melyben az áll: hogy ha az országgyűlésig egybesereglett rendek a vallás dolgában egyességre lépni nem tudnának, azon esetben Ő Felségét bizzák

meg, hogy a vallás dolgát, a protestánsok sérelme nélkül és megelégedésére ő maga intézze el.

Ennélfogva köszönettel fogadják Ő Felségének azon intézkedését, hogy azon jogánál fogva, melyet 134 év óta dicső elődei is gyakoroltak, a vallásügyet valahára szabályozta.

Ugyanazon évben a megye észrevévén azt, hogy a türelmi parancs sok helyütt félreértésekre szolgáltat alkalmat, nevezetesen: a r. katolikus lelkészeknek fizetendő stola sok helyütt a protestánsok által megtagadatik, a reversálisok nem respectáltatnak sat. elhatározza, a türelmi parancsnak a megyében divó nyelvekre lefordítását és kinyomatását s meghagyja a szolgabíráknak, hogy azt községenként a nép előtt felolvastassák és magyarázzák meg.

1782. A dobozi reformátusoknak megengedi a helyt. tanács, hogy hat öl magas fatornyot építhessenek s annak tetejébe bádog zászlót tűzhessenek.

1784. A megye feliratot intéz a m. kir. helytartó tanácsához, hogy szükségesnek látja, miszerint Szarvason, Orosházán, Békésen és K.-Ladányban r. kath. plebániák létesíttessenek.

1786. A békési, csabai, berényi, tarcsai, vésztői, ladányi, szeghalmi, füzesgyarmati, endrődi, ványai és gyomai görög keleti lakosok fölkérlik a megyét, engedtesék meg nekik, hogy közköltegen Békés városában templomot építhessenek és oda lelkészt választhassanak.

1790. A gyulai reformátusok fölkérlik a megyét, hogy miután templomuk udvarát kibővíteni óhajtanák, hasson oda, hogy a templom szomszédságában lévő azon épület, melyen előbb a normális iskola állott, nekik az uradalom által olcsó áron átengedtessek. A megye a kérelmet pártolólág terjeszti az uradalom elébe.

1797. Jelenti az alispán, hogy miután az orosházi

uradalom a r. kath. plebánus dotatiójára két telek földet adományozott, a fundus religionis pedig évi 170 forintot biztosított, Orosházán a r. kath. egyház megalakult.

1799. Beterjesztetvén panaszképen a megyének, hogy a szarvasi evang. lelkész Szurovecz János r. kath. lakos leányát Mácsánszky János evang. lakossal megeskette, a megye a r. kath. lelkész által véghez viendő recopulatiót elrendeli. A következő gyűlésen jelenti a szolgabíró, hogy a recopulatio megtörtént.

Egyes helyek.

Békés.

1718. eszt. a vármegyének sok baja volt Szabolcs-megyével, némely, Ibrányból Békés városába áttelepedett jobbágyság miatt. Bizonyosan ezen ibrányi jobbágyságról neveztetik Békés városának egyik tizede még most is Ibránnak.

1723. Szept. 7. határoztatik, hogy megyei közgyűlések tartása s a megyei levéltár elhelyezése czéljából Békésen vármegye háza építtessék.

1731. Sürgeti a főispán, hogy ezen vármegyeház Békésen valahára építtessék fel.

Ugyanazon évben a tanuvallomások közt elő jó: Joannes Kecskeméti, iuratus notarius oppidi Békés.

Csaba.

1731. A tanuvallomások közt elő jó: Stephanus Petyko, iuratus notarius possessionis Csaba.

1747. A megyei gyűlésen előadatik, hogy Csabán az evang. lakosság nem engedi, hogy az ott letelepedni óhajtó r. katolikusok házat vehessenek, vagy csak ki-bérelhessenek is, sőt határidőt szabtak elébök, mely alatt

a községből távozniok kell. Ennélfogva ennek meggátolására a megye kiküldi Csabára a szolgabíró és az esküdtet.

1750. jelenti az alispán, hogy jan. 22. Csabán az első r. kath. plebános ünnepélyesen behelyeztetett.

1755. Ápr. 23. nagy tűzvész Csabán, melyben több, mint száz ház leégett, ezek közt az uradalmi ügyvédi lak is.

1776. Elrendeltetik, hogy Csabán egy egész ezred katonaság helyeztessék el, mely alkalommal, hogy a katonaság számára az élelmi czikkek annál könnyebben beszerezhetők legyenek, megengedtetik minden szerdán a heti vásár tartása.

Máj. 3. nagy tűzvész.

1782. A csabai evangélikusok esedeznek, engedtessek meg nekik, hogy égetett téglából tornyot építhessenek, s arra órát helyezhessenek s harangjaikat felhúzhassák. A megye tekintettel a falu kiterjedésére, továbbá arra, hogy órával ellátott toronyra már csak az oda szállásolt katonaság végett is szükség van, továbbá, hogy a gyakori tüzesetek is javasolják, hogy az éjjeli őr a toronyból a falut beláthassa és tűzvész esetében azt a harangok félrehúzása által jelölhesse, végre pedig arra, hogy az egyház erre nézve elegendő pénzzel rendelkezik, a folyamodványt pártolólág terjeszti a helyt. tanács elébe. A helyt. tanács 1783. júliusban kelt leiratában a torony építését megengedi.

1784. Csaba községe a helyt. tanács által megintetik, hogy roskadozó félben lévő iskolája helyett ujat építsen.

1800. Midőn a megye werbungot hirdettetett, Zsibrita András nevű csabai lakos a népet arra bujtogatta, hogy ne álljon be senki katonának, mert hiszen Ő Felsége csak a nemességet hívta fel arra, hogy a francziák

ellen személyesen fogjon fegyvert. A megye ezért a lázítót azonnal elfogatta és Gyulára, a megyei börtönbe, kísértette. Újévkor bekövetkeztén a bíró választás ideje, a szolgabíró és az uradalom három egyént jelöltek ki, de a nép ezekről hallani sem akart s a börtönben levő Zsibritát kiáltotta ki bírónak. A megye erre pandurokat küldött Csabára s nagy nehezen tudta lecsendesíteni a lázongókat.

Gyoma.

1731. A tanuvallomások közt előfordul: Stephanus Szabó, juratus notarius possessionis Gyoma.

Gyula.

1718. A gyulai reformatusok panaszolják, hogy Kovács Pál, r. kath. plebános, harangjaikat erőszakkal elvette.

1728. A bevándorlott németek részére Luzsinszky László prépost beigtatja német káplánnak pater Kébb Györgyöt.

1733. Jegyzőkönyvben a 308. és köv. lapokon be van igtatva a gyulai plébános, káplán és tanítók évi fizetése. Kitűnik belőle, hogy akkor Gyulán még csak száz német család volt s Elek, mint leánygyülekezet, Gyulához volt kapcsolva.

1782. Bél Mátyás geographiai compendiuma 4-dik kiadásban szándékolta közre bocsátatni, a m. kir. helyt. tanács felhívja a megyét, ha netán Békésvármegyére nézve valami téves adat csuszott volna be az eddigi 3-ik kiadásba, tudassa azt a kiadóval. Mire a megye ezeket jegyzi meg:

1. azt mondja Bél, hogy a Harruckern által ide telepített németek, nem bírván megszokni az itteni éghajlatot, többnyire kihaltak s alig néhány él még közülök. Holott pedig számuk ezerre megy s néhány oláh kivételével, ők képezik Német-Gyulát;

2. hogy a Bél Mátyás által említett sarkadi tó hol állott, azt ma már kideríteni nem lehet;

3. téved Bél abban, midőn azt mondja, hogy közvetlenül a vár alatt fekszik Német-Gyula; holott a vár alatt Magyar-Gyula terül, melyet Német-Gyulától egy *mély árok* választ el.

1784. A gyulai reformált és görög-keleti vallásuak folyamodnak, intézkedjék a megye, hogy ezentul közülök is választassanak be néhányan a város tanácsába, mit a megye el is rendel.

1801. Jul. 9. délután 3 $\frac{1}{2}$ órakor nagy tűzvész Gyulán, mely a német városban, Gedron Ferencz csizmadia házánál támadt. Elégett a megyei curialis ház, az alispáni, a két jegyzői, szóval, a pénztárnok házát kivéve, valamennyi tiszt lak, összesen 600-nál több ház.

Komlós.

1744. Rudnyanszky József, Komlósnak földesura, felemliti azon visszás állapotot, hogy az ő pusztáját, Komlóst mind Békés, mind Csanádvármegye magáénak tekinti s mindkettő adó alá vette, holott pedig a kezeinél lévő donationalisban ezen hely ugy van felemlítve, mint Békésmegyének tartozéka. Kéri ennél fogva a megyét, irná meg Csanádmegyének, állna el attól, hogy Komlós az ő pénztárába fizesse adóját. Erre Csanádvármegye azt válaszolta, hogy miután Komlós századok óta mindig Csanádhoz tartozott, ő Komlóshoz való jogáról el nem áll s meghagyja a maga esküdtjének, hogy az ottani haszonbérlore kivetett 18 frtnyi adót hajtsa be. Ugyanezt tette Békésvármegye is, s beterjesztvén a váradi káptalan utján ellentmondását, meghagyta a haszonbérlorenek, hogy a csanádi adó végrehajtónak ne engedelmeskedjen. Ezen panaszos ügy a nádori ítélőszék elébe kerülván, ott Békésvármegye keresetétől, 1747. eszt. elűttetett.

A megye mindent megtett, hogy Komlóst megtarthassa, küldöttséget menesztett Bánát-Komlóra, hogy kiderítse, nem ez volt-e azon Komlós, mely hajdan Csanádvármegyéhez tartozott. — 1748. eszt. Rudnyánszky ösztönzésére a megye a pört megújította. A megye küldöttje volt a pozsonyi nádori törvényszéknél Klósz Mátyás alispán, ügyvédje pedig Lehoczky Dániel. Itt sikerült a megyének Komlóst visszaszereznie. Hála fejében Lehoczky 50 darab aranyat kapott, a nádornak pedig a megye két szép lovat ajándékozott.

1747. A helyt. tanács kérdésére feleli a megye, hogy Komlóson az evangélikusoknak nincs imaházuk, s az isteni tisztelet csak a predikátor lakásán szokott tartatni.

1749. A helyt. tanács meghagyása folytán jelenti a megye, hogy a komlósi evangélikusoknak imaházát, melyet Csanádvármegye már elébb lepecsételt volt, most miután Komlós Békésvármegyének oda ítéltetett, ez is zár alá helyezte, annak isteni tiszteleti czélokra való használatától a komlósiakat letiltotta, a predikátort pedig a faluból kiűzette. Erre a helyt. tanács helyeslőleg válaszol s javasolja, hogy az épület valami magánczélra használtassék fel. Mire Rudnyánszky, mint földesur, értesíti a megyét, hogy azt egy görög boltos kereskedőnek haszonbérbe kiadta.

1752. Aug. 7. Fábry Jakab nagyvárad püspök-helyettes abbeli panaszára, hogy Békésvármegye a komlósi evang. predikátornak az isteni tisztelet tartását megengedte, a megye azt válaszolja, hogy az imaház most is egy magán ember birtokában van, s isteni tiszteleti czélokra nem használtatik, a predikátor a faluban lakik ugyan, de csak mint közlakos, földmivelésből él, isteni tiszteleteket nem végez. — Egyuttal közli a megye a helyt. tanácscsal a komlósiak folyamodványát,

melyben arra kéri a megyét, állítsa vissza az isteni tiszteletet, mert különben ők, lefizetvén tartozásaikat, inkább szétmennek, semhogy barmok módjára, templom és prédikátor nélkül legyenek.

1762. A komlósiaknak megengedtetik, hogy új haranglábat állítsanak, úgy azonban, hogy az eddiginél nagyobb ne legyen.

1781. A komlósiaknak megengedtetik, hogy roskadozó félben lévő templomukat kijavíthassák.

1792. Jun. 24. jelentik a komlósi evangélikusok, hogy eddigi, már szűkké vált templom helyett, új, terjedelmesebb templomot építenek.

Kétegyháza.

1735. Lövenburg gróf magvaszakadása folytán Kétegyháza, Vári és Keszi a kincstár által eladókká tétetvén, az azokból befolyó jövedelem következőleg becsültetett fel:

Kétegyházán:		6%	5%
133 egész telek után jövedelem			
per 2 frt 266 frt, vagyis tőkében	4541.40		5450
119 ígás taxalista per 24 kr.			
571 frt 12 kr.	9620.—		11424
15 gyalog taxás per 6 kr. 18 frt	300.—		360
8 ígás zsellér per 24 kr. 19.12 frt	320.—		384
5 gyalog zsellér per 6 kr. 6 frt	50.—		60
Kilenczed behoz 327 frt 18 kr.	5455.—		6546
Korcsmáltatás 96 frt 36 kr.	1610.—		1932
Öszv.	22505.—		27006

Váriban:

58 egész telkes, 13 zsellér után	2041.40	2450
30 taxalista	2400.—	2880
39 gyalog taxás	780.—	930
11 zsellér	110.—	132
Kilenczed	1893.20	2272

Korcsmáltatás	1640.—	1968
A két kerekű malom	1500.—	1800
Öszv.	10365.—	12438
Keszi pusztá	975.—	1170
Az egész birtok becsüára:	33845.—	40614

1794. A kétegyháziak panaszoják, hogy az uradalom éjjelenként 6—10 embert állittat ki közülök, mire a megye csak helyesli az uradalom eljárását. A kétegyháziak fellebezvén az ügyet, a m. kir. helyt. tanács inti a megyét, hogy ezt ne tölje s a roszakért ne büntesse, ne terhelje a jókat is. Erre a megye azt válaszolja, hogy Kétegyháza oly romlott fészek, hogy ott minden ember vagy tolvaj, vagy orgazda, még a bírák is.

Öcsöd.

1746. Községi jegyző Komáromy István.

1763. Az öcsödi reformátusok folyamodványa, hogy új imaházat építhessenek, pártolólág terjesztetik fel a m. kir. helyt. tanácshoz.

1781. A m. kir. helyt. tanács az öcsödi reformátusok azon kérelmére nézve, hogy romladozó félben levő templomuk helyett újabbat és tágasabbat építhessenek, oda utasítja a megyét, küldjön a helyszínére egy világi és egy papi egyént, kik tudomást szerezzenek arról: mennyire szaporodott ott 1763 óta a lélekszám? és így szükségessé vált-e egy nagyobb imaház építése? továbbá van-e a folyamodóknak erre elegendő pénzük? nem véték-e azt valakitől csak kölcsön azon időre, míg a küldöttség ott működni fog, hogy azt megcsalják? sat. A megye mindezekre kedvező választ adván, a helyt. tan. végre 1783. eszt. megengedi, hogy új, nagyobb templomot s tornyot építsenek, úgy azonban, hogy a torony külön álló épület legyen s ne legyen a templommal egybekapcsolva.

Orosháza.

1743. Döry Ignác, Tevelen 1743. eszt. oct. 25. kelt levelében értesíti a gyulai uradalom főtisztját Franczina Jánost, hogy a zombai lutheránus lakosok, kik jelenleg Békésvármegyébe kívánnak áttelepedni, nem örökös jobbágyságok, hanem szabadon átköltözhető árendások, s mint ilyenek megeléglvén urokat és a német vármegyét, minden akadály nélkül áttelepülhetnek az alföldre.

1744. Aug. 17. a vármegye Almásy Dániel esküdtet megbizza, hogy az ujonnan telepített Orosházát tekintse meg és a legközelebbi közgyűlésen tegyen jelentést.

1746. Ugy Csongrád, valamint Békésvármegye azt állítván, hogy Orosháza az ő határterületéhez tartozik, mindkét vármegye Pozsonyba idéztetik a nádori törvénytörvény-szék elébe s ott az ügy Békésvármegye részére dől el.

1747. Szept. meghagyja a m. kir. helyt. tanács Békésvármegyének, hogy miután az orosházi lutheránusok engedelem nélkül építettek imaházat, azt azonnal bontassa le. Mire a megye értesíti a helyt. tanácsot, hogy a helyszínére kiküldte Almásy Dániel szolgabíró és Ribiczey Pál esküdtet azon meghagyással, hogy az imaházat pecsételjék le és az orosháziakat annak használatától tiltsák el. Az orosháziak folyamodványa és a megyének e részbeni véleménye olvasható a 867—879. lapokon. Erre a helyt. tanács 1748. jan. 19. azt parancsolja, hogy az imaház azonnal bontassék le, a prédikátor pedig üzesésék el, és a vallásgyakorlat szüntettessék be. A megye erre a főispánhoz folyamodott s ez uton sikerült végre kivinni, hogy az ügy az orosháziakra nézve kedvező elintézkedést nyert.

1759. Az orosháziaknak megengedtetik, hogy új haranglábat állíthassanak, úgy azonban, hogy az ne legyen külön, mint az eddigi volt.

1763. Az orosháziak új imaház építhetése végett

folyamodnak. A megye a folyamodványt pártolólág felterjeszti.

1776. Az orosháziak arra kérik a megyét, engedjék meg nekik templomuk mellé égetett téglából tornyot építeniök. A helyt. tanács ezt, 1777. eszt. megengedi, de úgy, hogy a torony, a többi vallásfelekezetbeliekkel együtt közös költséggel építtessék, ne az ev. templom mellé, hanem külön álló helyen, a piacon.

1782. Az orosházi evangélikusok kérik a megyét, hogy miután számuk annyira szaporodott, hogy most Orosházán 620 ev. ház van, engedjék meg nekik, hogy két lelkészt tarthassanak.

1784. A megye megengedi, hogy az orosházi ev. lakosok egy része Szőlősrre, Temesvárm. áttelepülhessen. (Ezek később ott hagyván Szőlőst, Fazekas-Varsándra települtek át.)

Szarvas.

1731. eszt. tanuvallomásokban előfordul Matthias Breznay, juratus notarius oppidi Szarvas.

1730. körül Podmaniczky János aszódi földesur pört indított Harruckern ellen, némely Szarvasra szökött jobbágysai miatt. A kir. tábla ítélete folytán 1737. eszt. Harruckernnek 16 jobbágyot 1600 frttal kellett kiváltania s a perköltség azon felül 300 frtra rugott. Ezen 16 jobbágy következő volt: Benko István, Nagy György Márton, Nagy György Erzsébet, Kurucz Márton, Konya György, Konya András, Kurucz János, Masznik Péter, Komarik Mátyás, Szabovics János, Kolompár András és György, Moravszky Márton, János és Pál, Darabos Mihály és özvegy Kurucz Andrásné.

1741. Szarvasi jegyző nemes Mersey Márton.

1743. Szarvasi jegyző Lénárd Mihály.

1759. A szolgabíró jelentése nyomán a szarvasi evangélikusoknak megengedtetik, hogy roskadozó félben

lévő templomuk helyén ujat építhessenek, oly anyagból és oly terjedelemben, mint volt az eddigi.

Szeghalom.

1718. A szolgabírónak meghagyatik, hogy a csökmői pusztára szökni akaró szeghalmiakat fogassa el és börtönöztesse be.

1758. A szeghalmi reformátusoknak megengedtetik, hogy a szolgabíró ellenőrködése mellett, haranglábat állíthassanak.

1763. Ugyanazok kérik a megyét, hogy rongált tejü templomukat újra fedhessék. — A megye a dolog megvizsgálásával a szolgabíróat bizza meg.

1779. A szeghalmi reformátusoknak megengedi a helyt. tanács, hogy dülőfélben lévő templomuk helyett ujat építhessenek, még pedig $3\frac{1}{2}$ öllel hosszabbat, $2\frac{1}{2}$ öllel szélesebbet, mint az eddigi volt.

Szent-András.

1723. Szept. A Szent-Andráson letelepedett lakosság egy évre minden adó fizetése alul fölmentetik.

1731. Tanuvallomásban előfordul Paulus Böszörményi juratus notarius possessionis Szent-András.

1744. Aug. A megye kiküldi Szent-Andrásra a szolgabíró, vizsgálná meg, hogyan merészeltek az ottani lutheránusok engedelem nélkül imaház építéséhez fogni?

1758. Ugyanaz kiküldetik Szent-Andrásra azon meghagyással, hogy az újonnan felállított haranglábat helyeztesse vissza azon állapotba, minőben az elébbeni volt.

1760. A szent-andrási reformátusok azon kérelmére: engedtessek meg nekik, hogy templomukat körülkeríthessék, a megye ezt megengedi, de úgy, hogy a kerítés vagy sövényből vagy puha fából, de semmiképpen sem kemény fából való legyen.

Tarcsa.

1731. Tanávallomásokban előfordul: Georgius Madarassy, juratus notarius possessionis Tarcsa.

Vári.

1718. Vári községének határjárása. Előfordulnak benne ezen helynevek: Fökön (patak Gyula és Vári közt), Hegyeshalom, Farkashalom, Mikóhalom, Tarkahalom Bárdosér, Bök, Barátörvény, Dobosér, Kóhalom, Sebestok, Csúszer, Kőrisedő.

1729. Vári községének magyar lakosai kérik a megyét, utasítsa ki falujokból az oda legközelébb telepített oláhokat, minthogy Váriban nincs annyi szántóföld, hogy ott a két nemzetiség élhessen. Az oláhokat Névery Pál telepítette, Luzsénszky püspök meghagyásából, ki akkor Várit haszonbérben birta.

1740. Vári község lakosai jelentik a megyének, hogy miután mostani földesuruk gróf Kaisruck elviselhetlen adókkal terheli, és semmi javadalomban nem részesíti, ők, ha az adó lejjebb nem szállittatik, kénytelenek lesznek onnan tömegesen elvándorolni.

1745. Vári községe kéri a megyét, hogy miután a mult évi árviz következtében onnan 24 család végkép elköltözött, szállítsa lejjebb az adót s rója azt azon községekre, hova az említett családok áttelepültek. Közik ezen családok neveit is.

Vésztő.

1782. A helyt. tanács megengedi, hogy a vésztői reformátusok roskadozó templomukat kijavithassák és kibővithessék.

Különfélék.

1782. Határozatba ment, hogy miután eddig a megyei hajduk oly ruhában jártak, a minőben nekik tetszett, ezentul kék posztóból fehér zsinóros egyforma egyenruha készíttessék számukra.

1791. Körözteti a helyt. tanács Valkovszky Melchi-
órt, ki ezelőtt 6 évvel Benyovszky Móriczczal külföldre
ment s legközelébb Drobni Ádám trencsényi lakos halála
következtében 825 frtot örökölt. (Eszerint ez volt a
Gvadányi által sokat emlegetett Rontó Pál.)

1791. Takács Ferencz szent-andrási urad. ügyész,
sok adósság hátrahagyásával megszökött. A megye tu-
domásába jöven annak, hogy Somogyban van, irt oda,
de Takács időközben meghalt. Minthogy a pénz, melyel
adós maradt, árvapénz volt, a megye Takács butorait
kivánta elárverezni, de ezt a földesur, Rudnyanszky
nem engedte.

1792. Kállay Mihály megyei irnoknak, ki 300 ívet
másolt le, napjára 36 krt fizetett, öszvesen 20 frt.

1799. Kérdést intéz a szolgabíró a megyéhez, en-
gedjen-e a vásárookra menő kereskedőknek lőfegyvert
tartaniok? A megye 150 lőfegyvert engedélyez, ugy-
azonban, hogy azok mindenkor a községházában tartas-
sanak s csak oly esetekben osztassanak ki, ha a közsé-
gek lakossága kártékony állatok irtására rendeltetik ki.

II.

Hivatalos közlemények.

Hivatalos közlemények.

Elnöki beszéd,

melylyel a békésmegyei régész-művelődés történelmi egylet XI. évi közgyűlését B-Gyulán, 1885. évi november hó 15-én megnyitotta:

Göndöcs Benedek,
egyl. elnök.

Tisztelt közgyűlés!

Lelkes honleányok és hazafiak!

Midőn a békésmegyei közművelődési egylet buzgó tagjait, és az érdeklődő nagy közönséget az egylet nevében van szerencsém a legszivesebben üdvözölni: — az egyletnek XI-ik évi közgyűlését ezennel megnyitottnak nyilvánítom.

Nem szándékozom ezuttal az egylet működésének részletezésére kiterjeszkedni, mert művelődésünk főbb mozzanatai ugyanis eléggé ösmeretesek és köztudomásuak, — csupán annak jelzésére szoritkozom, hogy a mai közgyűlés hivatva lesz az egylet beléletére és fejlődésére nézve egy igen fontos kérdéssel foglalkozni s ebből kifolyólag az egylet további működésének iránya s a célunk elérésére kiszabott eszközök és módozatok felett határozni.

Az egylet működése, eddigi felolvasásaink tárgya, s az ezeket felölelő évkönyveink tartalma csaknem kizárólag a multak emlékeinek egybegyűjtésére, megőrzésére szoritkozott, — a ki mindezeket figyelemmel kísérte: be kell ösmernie, hogy az egylet már is igen sok, — eddig teljesen ismeretlen — adatokat szerzett és tett közkincsésé, a melyek a megye történelmének felderítésére és megírására megbecsülhetetlen értékűek.

De nekünk nem csak az a célunk, hogy a multak emlékét egybegyűjtsük, hanem épenugy célunk az is, hogy a jelenkor lehetőleg hű és teljes képét is hátrahagyjuk az utókor számára, — s ez szükségessé teszi, hogy tevékenységünknek tágabb tért adjunk, — s egyletünk működési körét kibővítsük, oly formán, hogy az egylet jövőre is első sorban ugyan a megye történelmének felvilágosítására fog törekedni, hogy azonban az utónemzedék év-

könyveinkből majdan a megye jelenlegi viszonyainak, mikénti fejlődésének folyását is megismerhesse, *jövőre nézve földrajzi, természettudományi és esetleg társadalmi irányu megvitatását is felveendjük egyleti munkásságunk körébe*, mire az egylet czimében levő és általánosságban a fentieket is jelző „művelődéstörténelmi” kifejezés bennünket különben is feljogosít.

És ha az egylet igazgató választmánya által egyhangulag javasult ezen eszmét a tisztelt közgyűlés helyesli és annak életet ad, bizton reménylhetjük, hogy ez által, — míg egyrészt a megye szellemi erejéből, sok szép tehetségű fiaiból több, új munkásokat fogunk egyletünk részére megnyerni, — másrészt felolvasásaink még sokkal érdekesebbek lesznek, és a nagy közönségre is több vonzó erővel fognak birni; s miután tágabb munkás körben mozogva, a felolvasók változatosabb tárgyakat választhatnak a kidolgozásra, s ennek folytán évkönyveink is eddig nem igen tárgyalt újszerű dolgozatokkal fognak gazdagodni.

Az egylet munkakörének ily értelemben leendő kibővítése esetén a nagyobb irodalmi kört felölelő munkásság természetesen az egylet hivatalos írásbeli teendőit is szaporítani fogja, s ennek végzésére a tisztviselői karban még egy titkári és jegyzői állás szervezése, betöltése válik szükségessé s végül ezekhez képest az egyleti alapszabályok megfelelő módosítása s újabb megerősítés végett a belügyminiszteriumhoz leendő felterjesztése fog bekövetkezni, — a mint ezt a közgyűlés tárgysorozatában előre is volt szerencsém jelezni.

Az egylet mult évi működésének fő mozzanatairól, és különböző viszonyairól az egyes tisztviselői jelentések szóllván, én itt csak annyit említek fel, hogy a megyei muzeumunk iránt a nagy közönség úgy a muzeum tömeges látogatása, mint a gyűjteményeink folytonos gyarapítása által oly nagy mérvű s öröndetes érdeklődést tanusít, hogy a muzeum jelenlegi helyisége már rég szűk és elégtelenné vált a gyűjtemények szakszerű elhelyezésére; miért is a megyei törvényhatóság mint az alapszabályaink értelmében az egyleti tárlat tulajdonképeni birtokosa, — ujlag felkérendő lenne, hogy a muzeumi gyűjtemények czélszerű elhelyezésére alkalmas, tágas és biztos helyiséget adományozni méltóztassék.

Nem mulaszthatom el még azon öröndetes körülményt fel-
emliteni, hogy miként évkönyveinkből kitűnik, az egylet nemes hivatásától lelkesítve és eddigi működésének mozzanataitól áthatva, már nem csak megyénk egyes kiválóbb egyénei, — de a békés-

megyei takarékpénztár, a csabai casino egylet és Tót-Komlós községe, mint erkölcsi testületek szintén beléptek az egylet alapító tagjai közé. — Vajha nemes példáikat követnék a megye valamennyi községei, társas körei, pénzintézetei, hogy mint erkölcsi testületek szintén be lépnének az egylet alapító tagjai sorába, mert ezáltal oly alaptökével birna az egylet, a melynek gyümölesöztetéséből az évkönyv kiadásának s az egylet egyéb szükségleteinek költségeit fedezhetné és így a tagsági díjakat lejjebb szállithatná!

Kinek Isten módot adott, nemesebb czélra alig fordithatja, mintha egy vármegye közművelődési oltárára teszi le az áldozatot!

Végül fájdalommal kell felemlitenem, hogy a kérlelhetlen halál az elmúlt években is többeket kiragadott egyleti tagtársaink sorából, kik közül különösen érzékeny veszteség egyletünkre nézve Győry Vilmos és Bonyhay Benjamin, kezdetől fogva folyvást ügybuzgó és munkás igazgató választmányi tagjainak elhunytá, kiknek kegyeletes emlékezetét a mai közgyűlés alkalmával ünnepeleljük, bátorkodván részemről felkérni a tisztelt közgyűlést és a nagyérdemű közönséget, hogy kegyeskedjenek becses figyelemmel megtisztelni következő rövid előadásomat, melynek tárgya leend: »*Bonyhay Benjamin emlékezete.*»

Göndöcs Benedek.

**Nagyságos és Főtisztelendő Göndöcs Benedek
urnak, mint a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi
egylet elnökének**

B.-Gyulán.

A békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egylet 10 évi fennállása óta a régészet és történelem körébe vágó számos érdekes műnek felolvasásával és évkönyveikben megörökösítésével gazdagítja a megye történetére vonatkozó adatok gyűjteményét.

Kíváncsinos lenne azonban, *ha az egylet működése körét kiterjesztve, földrajzi, természettudományi, s esetleg társadalmi irányú kérdések megvitatását is felvenné munkássága körébe,* — amire — az egylet czimében felvett s általában a fentebbieket is jelző »művelődéstörténelmi« kifejezés különben is feljogosít; — mert ez által a megye szellemi erőiből, szép tehetségű fiaiból többeket lehetne új munkatársakul megnyerni, s másrészt a felolvasások is érdekesebbek, változatosabb tartalmuak lennének és a nagy közönségre nézve nagyobb vonzó erővel bírnának.

Minthogy azonban a jelzett ujtás alapszabályaink megfelelő módosítását tenné szükségessé, ennélfogva tisztelettel kérjük Nagyságodat, mint az egylet elnökét, hogy ugy ezen indítványnak, valamint az alapszabályok módosításának tárgyalását az egylet f. évi közgyűlési tárgysorozatába felvenni, és a meghívókban előre jelezni méltóztatssék.

B.-Gyulán, 1885. nov. 1-én.

Az egylet választmányi tagjai:

**Beliczey István,
Székács István,
Varságh Béla,
Haviár Dani,
Dr. Hajnal István,**

**Dr. Kovács István,
Márky Lajos,
Bánhegyi István,
Keller Imre,
Szucsu Béla.**

A békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat által 1885. nov. 15-én Gyulán tartott közgyűlés

jegyzőkönyve.

A nagy számban összegyűlt hallgató közönségen kívül jelen voltak: Göndöcs Benedek apát-lelkész elnöklete alatt, Zsilinszky Mihály főtitkár, Márki Lajos másodtitkár, idősb Mogyoróssy János muzeumi igazgató, Kőrös Kálmán egyesületi pénztárnok, Asbóth Kálmán muzeumi segédőr, Beliczey István főispán, Bánhegyi István, Dobay János, Finta Ignác, Dr. Kovács István, Novák Kamill; választmányi tagok: Kny Antal, Megele Bertalan, Birsy József, Chriszto Miklós, Kövér László, Terényi Lajos, Haviár Lajos, Horváth János, Petrovics János, Szentmihály Lajos egyleti tagok.

1. Göndöcs Benedek elnöki megnyitó beszédében üdvözlőlvén a szép számban összegyűlt tagokat és diszes közönséget, az egyesület ez évi munkásságának általános jellemzése után felolvastatott Dr. Karácsonyi János »Törökvilág Békésmegyében 1559-ik évben« című értekezés, —

melyek a köztetszés sűrű nyilatkozatai között az idei évkönyv folyamában közzéteendők.

2. »Győry Vilmos emlékezete« című megható és nagyérdekű emlékbeszéd Zsilinszky Mihály társulati főtitkártól,

az idei évkönyvbe felveendő az elhunyt jeles író emléke jegyzőkönyvileg megörökítettén.

3. Hasonlóképen részvétét nyilvánítja az egyesület közgyűlése Bonyhay Beniamin mező-berényi öreg, s fáradhatlanul buzgó választmányi tagjának elhunytá felett.

4. A békésmegyei régész és művelődéstörténelmi egyesület alapszabályai az eljárt küldöttség javaslatai szerint módosítatván:

az elfogadott alapszabályok a m. kir. belügyminiszter urhoz, megerősítés végett felterjesztendők.

5. Ezzel kapcsolatosan a tisztikarban megürült állásokra titkárrul: Karácsonyi János, jegyzőül: Finta Ignác,

választmányi tagokul: Terényi Lajos, Gajdács Pál és Dr. Báltaszéki Lajos választattak meg.

6. Új tagokul felvétettek:

Finta Ignác, Glaszner Antal, Pivár János, Moravek Gábor rendes, Bochdaneczki Ignác és Dobi Antal pártoló tagok gyanánt.

7. A pénztári jelentés

tudomásul vétetvén, az egyesület bizományosainak a hátralékos tagdíjak kimutatása két-két példányban kiadandók s a leírás iránt, a leírandó tartozásokra nézve elnökiel javaslat teendő.

8. Kocsis Mihály Tennessee állambeli honpolgár nagyérdekü becses s nagyszámu küldeményei

elnöki köszönet kifejezésével a muzeumba elhelyezendők.

9. A muzeum állásáról szóló s örvendetes gyarapodást jelző igazgatói jelentés

tudomásul vétetik.

10. A muzeum-helyiség kibővítése és fűtése iránti kérvény a megye alispánjához elnöki uton beterjesztendő.

11. Jelen jkv. hitelesítésére

Dobay János és Bánhegyi István v. tagok kéretnek fel.
Kelt mint fent.

Jegyzette:

Márki Lajos,
másodtitkár.

Pénztárnoki jelentés.

Igen tisztelt közgyűlés!

A lefolyt 188 $\frac{4}{5}$ -iki egyleti év pénztári zárszámadását amidőn ezennel van szerencsém, megvizsgálás végett, tisztelettel bemutatni, egyuttal annak kivonatát a következőkben terjesztem elő:

Bevételek:

a) M. évi pénztári maradványból	396 frt 18 kr.
b) Tagsági díjakból	186 frt — kr.
c) Kamatokból	30 frt 05 kr.
<hr/>	
Bevételek összege:	612 frt 23 kr.

Kiadások:

a) Egyleti évkönyvre	277 frt 83 kr.
b) Különfélékre	327 frt 48 kr.
<hr/>	
Kiadások összege:	605 frt 31 kr.

Egyeztetés:

Bevételek összege	612 frt 23 kr.
Kiadások összege	605 frt 31 kr.
<hr/>	
Pénztári maradvány:	6 frt 92 kr.

Vagyoni állapot:

a) Pénztári maradvány	6 frt 92 kr.
b) Alapítványi tőkekövetelés	1400 frt — kr.
c) Alapítványi kamathátralékok	305 frt — kr.
d) Tagsági díjhátralékok	2403 frt — kr.
e) Okmánydíjhátralékok	10 frt — kr.

Összesen: 4124 frt 92 kr.

Kelt B.-Gyulán, 1885. november 14-én.

Körös Kálmán,

egyl. pénztárnok.

J e l e n t é s e ,

a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egylet muzeuma igazgatójának a tárlat 188 $\frac{4}{5}$ -ik évi gyarapodásáról.

Egyletünk muzeuma ezen X-ik év lefolyása alatt ugy a látogatók mint a tömeges adakozások által tetemesen gyarapodott, úgy, hogy a közérdeklődés muzeumunk iránt — az előbbi évekhez viszonyítva — mindinkább emelkedőben van. Ugyanis az említett évben megyénkből, vidékről és külföldről összesen 1484 látogatója volt muzeumunknak, közöttük: *Dr. Márki Sándor* arad lyceumi tanár nejével, *Dr. Theurek Aurel* a budapesti antropológiai muzeum igazgatója, *Márki Zsigmond*, *Szell Farkas* és *Teleszky Ferencz* kir. it. táblai bírák Budapestről, *Göndöcs József* budapesti tanár, *Kapy Bódog* nyugalmazott n. v. megyei kath. lelkész, *Herberth Berta* Amerikából New-Yorkból, *Fluck Károly* honvéd százados Bella és Cornélia leányaival, *Ullmann Sándor* m. kir. főmérnök Szentesről, *Filz Rezső* mérnök százados, *Kohn* b.-csabai főrabbi, *Szmelényi Nándor* szegedi tanár, *Bácskay György* színész, *Nagy Pista* dalszínész, *Papóczy Mariska*, és *Daniella Lionból* stb.

Az adakozók és adományok sorozata a következő:

A) Kövületek és kőtárgyak.

1. *Balla Mátyás* endrődi tanító az endrődi határhoz tartozó peresi pusztán talált 6 kilo s 20 dgr. sulyu mamut lapoczka részletet. 2. *Brachtl Gyula*, m. kir. államvasuti mozdonyvezető s gyulai fi, egy a maglódi kavicsbányából felszínre jutott nádgyöker kövületet. 3. Ugyanaz a budai hegység között talált egy kövesült tölgyfadarabot. 4. *Filz Rezső* mérnök-százados Pél falu határában 1883-ik évben 3 $\frac{1}{2}$ méter mélységben talált 2 k. 50 dg. sulyu, foka egyik szegletén csorba gránit kőfejszét.

B) Régi pénzek, érmek és bankjegyek.

1. *Tóth Ferencz* gyulai földész Severus Augustus római császár ezüst pénzét; lelhelye a gyulai határ. 2. *Gácsi István* gyulai lakos egy 1697-ik évi ezüst polturát és egy 1851-ik évi osztrák birodalmi $\frac{1}{4}$ kros ezüst pénzt. — 3. *Vitályos Dániel* öcsödi lakos 1 db 100 frtos, 1 db 10 frtos, 1 db két frtos Kossuth-féle bankjegyet, 1 db 30, 1 db 15 kros és 1 db 1765-ik évi magyar rézpolturát. 4. *Göndöcs Benedek* apát, a magyarországi méhészek II-ik vándorgyűlésével egybekötött méhészeti kiállításnak Gyulán 1883-ik évi aug. hó 19. és 20-án megtartott gyűlése emlékére veretett bronz érmét.

C) Szépművészeti tárgy.

1. *Dobay Ferencz* hazánkfia, II. József rom. császár olajba vászonra festett negyedréti nagyságu mellképét.

D) Sajtóművek és okmányok.

1. *Doby Antal* egyletünk rendes tagja Homonnáról »az alsó draskóczi Morvay ősi család ismertetéséről« irt s a család czimerével és törzsfájával ellátott művét. 2. Ugyanaz »a ludányi Bay család« ismertetését nemzedék táblázatával és czimerrajzával kísérve, megyei muzeumunk levéltára részére megküldötte. — 3. *A m. kir. természettudományi társulat*: a) A magyar birodalom zuzmó florája, b) Cultivált növényeink betegségei, c) Utmutatás földmagnességi helymeghatározásoknál, d) Utmutatás földrajzi helymeghatározásoknál, e) A magyar állattani irodalom ismertetése, f) Magyarország jellemzőbb dohányainak chemiai és növényteni vizsgálata czimű műveket. 4. *Lipovniczky István* nagyváradi püspök ő excellenciája Bunyitay Vincének a váradi püspökség könyvtárnokának „A váradi püspökség története, alapításától, a jelenkorig“ czimű 3 kötetes művét. 5. „Turul“ a magyar heraldika és genealogiai társaság közlönye IX-ik füzetét. Egyleti társaságunk beszerzése 1883-ik évi kezdettől. 6. *Archeologiai értesítő*: 1883-ik évi IV-ik kötet és az 1885-ik évi V-ik kötet 1-ső 2-ik füzetét egyletünk beszerezte. 7. *Regészeti és történelmi értesítő a délmagyarországi muzeumi társulat* I-ső évfolyama 1. 2. 3. füzete. Csekküldemény. 8. Ugyanazon társulattól. A felsőmagyarországi muzeumi egylet hatodik 1885. évkönyve. 9. *Göndöcs Benedek apát*,

Pulszky Ferencz »A rézkor Magyarorszáiban« czimű művét. 10. *A Kölcsey egyesület évkönyve* II-ik kötetét. 11. Ugyanaz a gyulai községi polgári finiskola XI-ik Értesítőjét. 12. *Szaládi Antal* »A magyar hírlapirodalom statistikája 1780—1880-ig« saját művét diszkötésben. 13. *Göndöcs Benedek*, a második országos ipargyűlés 1879-ik évi Emlékkönyvét. 14. Ugyanaz a József főherceg védnöksége alatt álló nemzeti zenede Évkönyvét. 15. Ugyanaz »Gazdasági kettős könyvvitel.« 16. Ugyanaz »Filloxera« Vészkiáltás. 17. *Kutschera József* gyulai fi, esztergomi papnöveldei 3-ad éves theologus, egy ó szövetségi, Berlinben zsidó betűkkel nyomtatott, vászonba kötött bibliát. 18. *Jedlicska Pál* felső diósi lelkész »Társadalmi testvérharcz a modern jogállam s a kath. egyház között« czimű saját művét. 19. *Göndöcs Benedek* apát-plebá-nus a Bak és Jancsó család történetét. 20. Ugyanaz a »Méhész naptár 1884-iki szökő évre« 21. Willecker Felix »Die Wersetzer Gegend im Alterthum« saját művét. 22. A »Békés« és »Békés-megyei Közlöny« szerkesztői lapjaiknak ezen egyleti évben megjelent számait. 23. *Andrássy Lila* urhölgy M.-Berényből néhai Bonyhay Beniamin megbízásából — általa több év alatt összegyűjtött halotti gyászlapokat. 24. *Sebestyén István* gyulavárosi képviselő és tanácsos, Szigethi Sebestyén Mihálynak I. Leopold m. király által 1659-ik évi augusztus hó 5-én bőrhártyán kiállított kék, fehér és sárga színű zsinórrol függő eredeti nemes pecsétes levelét, ármálisát megőrzés végett — sziveskedtek muzeumunk részére ajándékozni, illetve megküldeni.

E) Kocsis Sándor amerikai küldeményei.

Kocsis Sándor hazánkfia — *Kocsis Sándor és Czégényi Klára* szülők fia — ki az 1823-ik évi január hó 25-én Gyulán született s 1848-ik év előtt mint fiumei tengerész akadémiai tag Amerikába kivándorolt s ott egyideig tartott változó sorsa után végre magántanintézetet nyitott s megnősülvén a *Tenessei államban Tullahoma* városában nejével és két leánygyermekével saját birtokán telepedett meg s mint köztisztvisletben álló szabad polgár kiváló tudós férfiúvá képezte ki magát — a folyó év harmadik negyedében felettte érdekes amerikai tárgyakkal lepte meg megyei muzeumunkat.

Ugyanis :

a) *Kőtárgyak.*

1. Lándzsa hegyek, nucleus és obsidián forgácsok; lelhelyük a Rio Dulce torkolata Guatamalba. 2. Obsidián késmaradvány a háromfolyó (Triceny) mellől. 3. Nyílfejek, kőlándzsa hegyek, melyek az adományozónak tullahomai saját birtokán, udvar földjében találtattak. 4. Márvány feketés tarka kis kövéső. 5. Kődarabok, S. Felipe vár falából, mely az Izabal tó hajózatát őrzé. 6. Egy füzér indus kaláris. 7. Fehér coral részletek.

b) *Agyag edények.*

1. Téglaszinű urna töredék, nyakát kezdetleges emberfej-alak képezi, oldalfala zúgzugos bekarczolásal. Lelhelye hasonló színű Séamány barlang. 2. Ketté törött edényszáj. 3. Hasonló agyagedény fél szájrésze, oldalán hármassort képező beszurt cizirádákkal. 4. Füles kanecso előre hajló szájjal; füle alatt oldalt lyukazó van. 5. Egy szintén téglaszínű ívezet alakú, dombor cizifrázatu fogantyúval bíró talpas viztartó, (csobolyó) — egyik oldalán a víz töltésre készített szájjal, ellenoldalán ivásra készült szopókával. 6. Fogadmányt képező agyag ballábfej.

c) *Tengeri csigák és állatok.*

1. Több különböző alakú és színű csiga. 2. Többnemű apró tengeri kagylók, miket az indusok levesbe főzve étkül használnak. 3. Különböző nemű kagyló kövületek. 4. Tengeri béka tekenő. 5. Fűrész halorr, mely a tengeri hajókra veszélyes voltáról ismeretes. 6. Krokodil tojások.

d) *Növények és magvak.*

1. Kenyérfa levelek. 2. Kenyérfa gyümölcs. 3. Kenyérfa gyümölcsből készített edények. 4. Cacao gyümölcs mag, a benne rejlő babokból készítették a csokoládé. 5. Balám növény magvak, csokoládé használatu és az ital neve, mely belőle készül Batida. 6. Vanilla növénye. 7. Cédron tarántula növénymag, porából indus orvosi szer készítették, scorpio, krokodil és kigyómarás ellen s folyadékban ir gyanánt használtatik. 8. Több fajú gyümölcsök s azok magvai. 9. Mirtle-féle — az adományozó szerint több ezer

láb magasságra felnövő — bokor kékes színű bogyója, melyet az indusok vízben megforráznak és nedvét formába öntve, mint viaszt használják. 10. Ugyanazon anyagból készített viasz gyertya.

e) *Indus tárgyak.*

1. Amerikai kenderből készített ingek. 2. Egy indus öv. 3. Indus legyező sásból. 4. Indus főnök fahéjból készített kalapja. 5. »Indián kacsér« pálcza Cortez fából, ábra faragványokkal. 6. Egy hegedű és vonó, készítette Tóth Sándor, Magyarországból beköltözött indián lakos az őserdő vadonságában. Szerszáma: fejsze, machata, és bieska volt, simítása egy sásféle növény levelével eszközöltetett. 7. Fából készült fésűk. 8. Cahán név alatti növény, gyenge ága káposzta étkül használtatik az indiánok által, törzséből pálczát készítenek. 9. Hegyháti káposzta fapálcza. 10. Bambusfa beléből készült házi seprő. 11. Indiai gyékényből készített takaró. Végre 12. Egy Jaguár vadállat bőre és egy indus vadásztáska majom bőrből.

f) *Térképek és nyomtatványok.*

1. Többrendbeli amerikai közművelődési egyesület évkönyveit. 2. 1885-ki karneval képet. 3. Az 1885-ik évi új orleani kiállítási palota ábráját és több amerikai államok térképeit volt szives ajánlókul küldeni.

Jelentésem során kötelességemnek tartom megemlíteni, miszerint *Moravék Gábor* helybeli honvéd-huszár számvivő őrmester egyesületünkbe működő tagul, *Bohdaneczky Ignác* gyulai földbirtokos — ki a közelebbi múlt évtizedben Békésmegyében a központban közmegelegedésre diszes hivatalt viselt s jelenleg hazájában Csehországban Reueschau kerület főnöke, továbbá *Doby Antal* hazai történetíró Homonnáról és *Brachtl Gyula* gyulai fi s magyar államvasuti mozdonyvezető, pártoló tagokul három évre felvételni kérik, kiket is az említett tagsági felvételre pártolólág ajánlok.

Továbbá tisztelettel kérem, hogy a közelebbi múlt egyleti évben a magyar tud. akadémia, nemzeti muzeum s több hazai tudományos egyletekkel és muzeumokkal közbejött levelezések és

saját muzeumunk ügyeiben ez alkalommal is teljesített írásbeli munkálatok honoráriumául muzeumi segédőr részére a fennálló választmányi határozat értelmében 10 frtot az egylet pénztárából kifizetésre utalványozni sziveskedjék.

Vége, jelentésemet ama számtalanszor tett kérésem ismétlésével van szerencsém berekeszteni, miszerint a muzeum tárgyai már annyira felszaporodtak, hogy azok czélszerű elhelyezésére a jelenlegi helyiség elégtelen lévén, ez okból méltóságos főispán ur és a megye tekintetes bizottsága felkérendő lenne az iránt, hogy a megyei muzeum eddigi szűk termei kibővítését kegyesen elrendelni, vagy más — illő diszesebb helyiségről gondoskodni, egyzersmint téli időszakban a tárlat helyiségeit — a tárgyaknak nedvesség és penészedéstől megóvása érdekében — kellő fűtéssel elláttatni méltóztassék.

Kelt Gyulán, 1885. november hó 15-én.

Id. Magyaróssy János,
muzeumi igazgató.

A békésmegyei

régész- és művelődéstörténelmi egyesület alapszabályai.

I. SZAKASZ.

Az egyesület czime, czélja, s eszközei a cél elérésére.

1. §. Az egyesület czime: »Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület«; — székhelye: B.-Gyula; — hivatalos nyelve: magyar.

2. §. Az egyesület czélja általában a közművelődés előmozdítása, különösen pedig: felkutatni és egybegyűjteni mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar- és kereskedelem, a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén mint megyei nevezetesség tűnik fel, megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzeit és műveit; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni, a koronként változó megyei népviseletet; egybegyűjteni, az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékü romokat; felkutatni a megyében elszórtan létező, vagy a megyére vonatkozó mindenemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi czimereket, községek pecsétjeit, s mindezeket adományozás — esetleg vétel útján összegyűjtve az elpusztulástól megóvni, meg nem szereshető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesítendő, s az egyesület létrejövételének napjától kezdve minden időre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és művelődéstörténelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, régé-

szet- és közművelődéstörténelmének megkedveltetése, s az ez iránt minél szélesebb körű érdekelttség felébresztésére, a megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. E cél elérésére az egylet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, közművelődési- történelmi,- régiség- és természettudományi,- földrajzi- statistikai és társadalmi irányú dolgozatok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközzése, könyv- és levéltár berendezése, nemkülönben a műemlékek, régiségek, tanulmányozása és ismeretése által törekszik.

II. SZAKASZ.

A z e g y l e t t a g j a i.

4. §. Az egylet tagjai négyfélék, u. m. tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és művelésében maguknak kitűnő érdemeket szereztek. Külföldi egyének csak a m. kir. belügyminiszterium előleges beleegyezése mellett választhatók az egyesület tiszteletbeli tagjaivá.

6. §. Alapító tagok azok, kik az egylet céljainak előmozdításához, készpénzben vagy ezen összegnek megfelelő értékpapírban, 100 o. é. frtnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 6% kamatját kötelesek évenként mindaddig az egylet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt fizetésére kötelezik magukat; a mely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával, a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamely rendes tag a három év eltelte után az egyletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgatóválasztmánynak írásban bejelenteni, különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el újabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egylet pénztárába, három éven át, évenként 1 o. ért. forintot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és rendes tag az egyletbe lépése al-

kalmával oklevelet nyer, melyért egyszersmindenkorra 2 o. ért. forintot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

III. SZAKASZ.

Az egylet kormányzata.

10. §. Az egylet ügyeit az igazgató-választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztségviselőkből áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egylet tisztségviselői a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) az irodalmi és hivatalos írásbeli teendők végzésére a főtitkár, titkár, másodtitkár és jegyző, d) a társulati igazgató (őr), e) a pénztárnok, f) az ügyész.

IV. SZAKASZ.

Az egylet tisztségviselőinek hatásköre.

12. §. Az elnök az egylet képviselője, hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetéseket 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatalva van jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása felett őrködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A főtitkár, vagy ennek akadályozása esetén a titkár jelentést tesz a köz- és választmányi-gyűléseken az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról s szerkeszti az egylet évkönyveit és kiadványait, melyeknek egy példányát a közgyűlésnek, másikat pedig a magyar muzeum igazgatóságának terjeszti fel. A jegyző — ki az egylet pénzerejéhez képest tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti, ő viszi az egyletnek összes levelezéseit az elnök utasítása nyomán, az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti, ke-

zeli, azt évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egyesület által kiadandó évkönyveket szerkeszti, s miután az egyesületi tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva az évenkénti közgyűlés után az egyesület év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyesületi tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osztályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen bírassanak adakozásra; a választmány utasítása szerint eszközzendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról és évi gyarapodásáról évi kimutatást, felhasználás végett a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egyesület pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számadást ad a pénztár állapotáról s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentés kíséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egyesület pénztárába begyűlő pénzösszeget, a választmány utasítása szerint helyezi el.

17. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyesületet.

V. SZAKASZ.

Az igazgató-választmány.

18. §. Az igazgató-választmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is, — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgató-választmány hatásköréhez tartoznak: az egyesület belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasíttatnak. A választmány köt az egyesület nevében a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyása — az elnök és a

titkár által iratnak alá, az ekkép kötött szerződések az egyletre kötelező erővel bírnak. — A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesíttessenek. — A választmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtisztviselőket, s fogadja fel az egylet szolgaszemélyzetét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egylet bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll az évnegyedes gyűléseken, az egylet szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár élőszóval értekezni; ily tárgyakat bemutatni: a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmánynyal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egylet előhaladását óhajtják, erkölcsi kötelességek az évnegyedes ülésekre rendesen eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az üléseken kívül is munkás részt venni.

VI. SZAKASZ.

Közgyűlések.

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli, alapító és rendes tagok bírnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlést az elnök a választmány, vagy 10 egyleti tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

a) titkári jelentés, az egylet évi működéséről;

b) az évi számadások megvizsgálása;

c) minden három évben a tisztviselők és az igazgató választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;

- d) új tiszteletbeli tagok választása;
- e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;
- f) a netaláni indítványok tárgyalása;
- g) az alapszabályok módosítása, az azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára s ennek véleménye kíséretébeni beterjesztése mellett tárgyalható — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg; — határozatot a jelenlevők $\frac{2}{3}$ -a hoz; ha pedig a tagok kívánt $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a számrá, a jelenlevők kétharmada határoz.

Mind a közgyűlések, mind a választmányi ülések jegyzőkönyveit az elnök és jegyző, valamint az elnök által felkért két választmányi tag hitelesíti aláírásuk által.

VII. SZAKASZ.

Az egylet jövedelmi forrásai, vagyona.

28. §. Az egylet jövedelmeit képezik:
- a) az alapítványi összegek;
 - b) a rendes- és pártolótagok évdíjai;
 - c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordíttatnak. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések, adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem bírnak, a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésvármegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

VIII. SZAKASZ.

Az egylet pecsétje.

32. §. Az egylet pecsétje: a megye czimere, ezen körirattal:
»Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egylet 1874.«

IX. SZAKASZ.

Az egylet felosztása.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyletnek további működése és fennállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a megyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsájtandó a meglevő pénzösszeg pedig a megyepénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fenntartása és gyarapítására fordíttassanak. Az e tárgyban hozandó közgyűlési határozatok foganatosítás előtt jóváhagyás végett a m. kir. belügyminiszteriumhoz felterjesztendő.

34. §. A nagyméltóságu m. kir. belügyminiszteriumnak 1875. évi 1508. eln. számú rendelete értelmében az esetben, ha az egylet az alapszabályokban meghatározott czélt és eljárást, — illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által a mennyiben további működésének folytatása által az állam, vagy az egyleti tagok vagyoni érdeke veszélyeztetnék haladéktalanul a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni felosztás terhe alatt köteleztetik.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyletnek B.-Gyulán, 1885. november hó 15-én tartott alakuló közgyűléséből.

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apát és gyulai lelkész, mint elnök.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi-egylet tagjainak névsora 1884—1885-ben.

I. Tiszteletbeli tagok:

József főherczeg ö fensége, Budapesten.	Nyáry Albert báró, Bpest.
Böhm Lénárd, Fehértemplom.	Nyáry Jenő báró, Bpest.
Bubics Zsigm. N.-Várad.	Ormós Zsigmond, Temesvár.
Ebenhöch Ferencz, Győr.	15. Ortway Tivadar, Pozsony.
5. Fraknói Vilmos, Bpest.	Pesty Frigyes, Budapest.
Geduly Ferencz, Bpest.	Pulszky Ferencz, Bpest.
Hampel József, Budapest.	Rómer Flóris, N.-Várad.
Henszlmann Imre, Bpest.	Szabó Károly, Kolozsvár.
Ipolyi Arnold, N.-Várad.	20. Szentkláray Jenő, T.-Becse.
10. Lipp Vilmos, Szombathely.	Szilágyi Sándor, Bpest.
Nagy Iván, Horpács.	Thaly Kálmán, Pozsony.

II. Alapító tagok:

- Apponyi Albert gróf, Budapest.
Apponyi Antal gróf, Bécs.
B.-csabai casino-egylet, B.-Csaba.
Békésmegyei takarékpénztár, B.-Gyula.
5. Beliczey István, B.-Csaba.
Breznyik János, Selmeczbánya.
Dessewffy Emilné grófnő, Budapest.
Geiszt Gyula, Budapest.
Göndöcs Benedek, B.-Gyula.
10. Haán Lajos, B.-Csaba.
Horvát Sámuel, T.-Komlós.
Justh István, Budapest.
Karassaiy István, B.-Csaba.

- Károlyi Gyula gróf, Budapest.
15. Károlyi Tibor gróf, Budapest.
Id. Mogyoróssy János, B.-Gyula.
Mojsisovics Vilmos, Szolnok.
Pongrácz János gróf, B.-Szt.-András.
Radvánszky Béla báró, Besztercebánya.
20. Tót-Komlós községe.
Urszinyi Andor, Gerendás.
Wenckheim Krisztina grófnő, Kigyós.
Wenckheim Frigyes gróf, Kigyós.
Wenckheim Rudolf gróf, Doboz.
25. Zsilinszky Mihály, B.-Csaba.

III. Rendes tagok:

- Achim Ádám lelkész, Szarvason.
- Almássy Erzszi grófnő, gróf Cziráky Jánosné, L.-Berény.
- Almássy Minka grófnő, gr. Almássy Kálmánné, Kétegyháza.
- Ambrózy Béla mérnök, D.-Ványán.
5. Andrassy Kálmán nevelő, Ó.-Kigyóson.
Asbóth Kálmán ügyvéd, B.-Gyulán.
Badics Elek gyógyszerész, B.-Csabán.
Ifj. Bakai Péter ev. lelkész, Ocsován.
Bánhegyi István kir. tanfelügyelő, B.-Gyulán.
10. Balázsy Ferencz ak. t., lelkész, T.-Sz.-Miklós.
Bartóky László kereskedő, B.-Csabán.
Dr. Báttaszéky Lajos ügyvéd, B.-Csabán.
Békési központi kaszinó, Békésen.
Beliczey Rezső birtokos, B.-Csabán.
15. Benka Pál ev. tanító, Szarvason.
Benka Gyula, főisk. tanár, Szarvason.
Birsy József nyug. alezredes, B.-Gyulán.
Bulla Sándor mérnök, Orosházán.
Dr. Csánki Dezső áll. levéltári tisztviselő, Budapesten.
20. Csermák Kálmán ev. lelkész, T.-Komlós.
Czinkóczky Márton ev. lelkész, Cs.-Albertin.
Dancs Béla városi jegyző, Szarvason.
Dáni József urad. igazgató, Kompolton.
Décsey József kereskedő, B.-Csabán.
25. Dérczy Ferencz földbirtokos, Kondoroson.
Dobay János polgármester, B.-Gyulán.

- Dobosffy Gyula járásb. hiv., Szegszárdon.
 Gr. D'Orsay Emil, Pozsonyban.
 Gr. D'Orsay Miksa, Pozsonyban.
30. Dömény Lajos tak. pénztárnok, B.-Gyulán.
 Dr. Dubányi János m. orvos, B.-Gyulán.
 Dérczy Antal birtokos, Szarvason.
 Gr. Dessewfi Aurél, Budapestén.
 Elek Lajos gymn. tanár, Debreezen.
35. Emperl Ernő gazdatiszt, Békésen.
 Erkel Rezső tak. pénzt. igazgató, B.-Gyulán.
 Fennes Pál kincs. tisztartó, B.-Csabán.
 * Dr. Fuchs Ede városi orvos, Szarvason.
 Dr. Fuchs Lipót orvos, M.-Berényben.
40. Fejér Imre urad. tisztartó, M.-Berény.
 Finta Ignác polg. isk. igazgató tanár, B.-Gyulán.
 Gajdács Pál lelkész, T.-Komlóson.
 Garai Lajos bizt. társ. főkönyvvezető, Prágában.
 * Garzó Gyula ref. lelkész, Gyomán.
45. Gärtner Adolf kereskedő, B.-Csabán.
 Glasner Antal mérnök, Budapestén.
 Gremsperger József földbirtokos, Bánhegyesen.
 * Grócz Béla r. k. lelkész, Csorváson.
 Győry Vilmos ev. lelkész, Budapestén.
50. Harsányi Sándor ev. lelkész, Orosházán.
 * Dr. Hajnal István orvostudor, Békésen.
 Dr. Haász Soma ügyvéd, Orosházán.
 Hajóssy Ottó ügyvéd, B.-Gyulán.
 Haty Károly főjegyző, M.-Berényben.
55. Irányi Dániel orsz. gyűlési képviselő, Budapestén.
 * Jakabffy Ignác bérlő, P.-Borzon.
 Jankó János festő-művész, Budapestén.
 Janesovics István földbirtokos, Szarvason.
 Janesovics Pál alispán, B.-Gyulán.
60. Janó Sándor kir. ügyész, Miskolczon.
 Jeszenszky Károly ev. lelkész, M.-Berény.
 Justh Gyula földbirtokos, Tornyán.
 Karácsonyi János r. kath. s. lelkész, N.-Váradon.
 Keblovsky Lajos ügyvéd, B.-Gyulán.

65. Keller Imre ügyvéd, B.-Gyulán.
 * Kéry Kálmán ref. lelkész, Dobozon.
 Kicska Mór ügyvéd, Szeghalom.
 Kis Ferencz gyógyszerész, Szeghalmon.
 Klausz Lázár földbirtokos, Endrődön.
70. Kny Antal r. kath. plebános, Békésen.
 Ifj. Kohlmann Ferencz kereskedő, B.-Gyulán.
 Korossy Kamil urad. igazgató, Gerendáson.
 Dr. Kovács István megyei főorvos, B.-Gyulán.
 Kreuchel Sámuel urad. tiszttartó, Vésztőn.
75. Koller Gábor urad. tiszttartó, Mágócsón.
 Kuczka János ügyvéd, Szarvason.
 Lederer Ede mérnök, Szegeden.
 Dr. Löwy Lajos orvos, B.-Csabán.
 Lukesch (Inezédi) István tanárjelölt, Budapesten.
80. Márki Lajos m. főjegyző, B.-Gyulán.
 Megele Bertalan urad. tiszttartó, M.-Berény.
 Müller Gusztáv m. kir. adófelügyelő, Makón.
 * Mihálfi József főisk. tanár, Szarvason.
 Moldoványi Gyula ügyvéd, B.-Gyulán.
85. Moczkovcsák Károly lelkész, Beszterczebányán.
 Novák Dániel bérlő, B.-Csabán.
 Novák Kamill törvényszéki elnök, B.-Gyulán.
 Dr. Nyirádi László orvos, K.-Tarcán.
 Hg. Odescalchi Arthur, Budapesten.
90. Omaszta László birtokos, B.-Csabán.
 Omaszta Gyula kir. közjegyző, B.-Csabán.
 Orosházi kaszinó, Orosháza.
 Osváth Andor m. iktató, B.-Gyulán.
 Papi Balogh Péter, okl. gazda, Mezőhegyesen.
95. Pap Antal tanító, Vésztőn.
 Papp Mihály ref. lelkész, B.-Gyulán.
 Péky Antal r. k. lelkész, ez. kanonok, B.-Csabán.
 Petneházy Imre tanító, K.-Tarcán.
 Polgári kör, B.-Gyulán.
100. Popovics Jusztin vár. főjegyző, B.-Gyulán.
 Dr. Reisz Miksa orvos, Orosházán.
 Réthy László, Budapesten.
 Rimler Pál gazdász, B.-Csabán.
 Id. Sipos Sándor kir. közjegyző, Szarvason.

105. Ifj. Sipos Sándor lapszerkesztő, Békésen.
 Sipos Soma lapszerkesztő, Szarvason.
 Sárkány János ev. lelkész, Szarvason.
 Stark Adolf kereskedő, B.-Csabán.
 Schiefner Ede r. kath. prépost-plébános, Endrődön.
110. Schmidt Károly mérnök, Pöstyénben.
 Dr. Schwarcz Jenő orvos, Budapestén.
 Schwarcz László kereskedő, Temesvárott.
 * Szabó János ref. esperes, K.-Taresán.
 Szabó Pál birtokos, B.-Gyulán.
115. Dr. Szeberényi Gusztáv ev. superintendens, B.-Csabán.
 Szeberényi József ügyvéd, Orosházán.
 Székács István urad. tisztartó, Orosházán.
 Szekér Mihály urad. tisztartó, Kétegyházán.
 Szemián Sámuel főjegyző, B.-Csabán.
120. Szeremlei Sámuel ref. lelkész, H.-M.-Vásárhelytt.
 Szénássy József takarékpénztári könyvvezető, B.-Gyulán.
 Szikes András, közjegyzői helyettes, H.-Böszörmény.
 Szimonidesz Károly lelkész, Félégyháza.
 Sztójánovics Gyula birtokos, Csorvason.
125. Szucsú Béla földbirtokos, B.-Csabán.
 Tatay János gyógyszerész, T.-Komlóson.
 Tatár János ref. lelkész, Szeghalmon.
 Terényi Lajos szolgabíró, B.-Gyulán.
 Tomcsányi Károly földbirtokos, Szarvason.
130. Urszinyi Dezső miniszt. titkár, Budapestén.
 Varságh Béla gyógyszerész, B.-Csabán.
 Veres József ev. lelkész, Orosházán.
 Vésztői kaszinó, Vésztőn.
 Wágner János földbirtokos, Gy.-Eperjesen.
135. * Gr. Wenckheim Géza, Gerlán.
 Br. Wenckheim Viktor, K.-Ladányhan.
 Zilahy László postamester, Orosházán.
 Zlinszky István gazdatiszt, Kondoroson.

IV. Pártoló tagok:

Almássy Dénes gróf, Kétegyházán.
 Almássy György gróf, Kétegyházán.
 Alt Sándor egyházi, Endrőd.

- Andrássy Miklós adófelügy. tiszt, B.-Gyulán.
5. Bakacs Lajos, Vésztőn.
 Bakai Sándor, Szaryason.
 Balla Mátyás néptanító, Endrődön.
 Banner József gazdatiszt, Székudvaron.
 Banner Béla gazdatiszt, Ó-Kigyóson.
10. Bán Károly jegyző, Gy.-Váriban.
 Batik Elek tak. pénztárnok, B.-Gyulán.
 Bene István, városi ténácsnok, B.-Gyulán.
 * Benedikty József gyógyszerész, Békésen.
 Dr. Berkovics Jakab orvos.
15. Blaskó Lajos postamester, Öcsödön.
 Bogár Dániel közgyám, B.-Csabán.
 Bracsók István ev. tanító, Cs.-Albertin.
 Breier Zsigmond kereskedő, Endrődön.
 Dr. Csáklyi János orvos, Vésztőn.
20. Csapó Mihály gazdálkodó, Gyomán.
 Csete György tanító, Gy.-Váriban.
 Debreczeni Endre szolgabíró, Gyomán.
 Doby Antal, Homonnán.
 Donner Lajos polg. isk. tanár, B.-Csabán.
25. Dinya Elek iparos, Endrődön.
 Ecsedi János ref. lelkész, Gy.-Váriban.
 Engel Antal kereskedő, Endrődön.
 * Eördögh Lajos szolgabíró, Orosházán.
 Fábry Károly ügyvéd, B.-Csabán.
30. Flutorovics Péter kereskedő, Szeghalmon.
 Forsner Ferencz kereskedő, Vésztőn.
 Gácsi János, Endrődön.
 Gellay István, Endrődön.
 Geschmei Sándor Endrődön.
35. Grimm Sámuel kereskedő, Gyomán.
 Gubicza István, r. k. lelkész.
 Győri Imre jegyző, Öcsödön.
 Gyukits Viktor kir. aljbíró, Békékésen.
 Gyoma községe.
40. Grimm A. József regale-bérlő, Endrődön.
 Harsányi Dániel jegyző, Endrődön.
 Dr. Hajnal Albert urad. orvos, Ó-Kigyóson.
 Herczegh Géza ügyvéd, Orosházán.

- Hajas Pál r. k. kántor, Szarvason.
45. Haviár Dani ügyvéd, Szarvason.
Hegedüs Mihály ügyvéd, M.-Berényben.
Hajas Lajos, Szent-Andráson.
Ifj. Hoffmann Mihály ügyvéd, B.-Gyulán.
* Horváth János postamester, M.-Berényben.
50. Horváth Béla néptanító, T.-Komlóson.
Horváth János gymn. igazgató, B.-Csabán.
Ifj. Jancsovics Pál szolgabíró, Békésen.
Kalmár József birtokos, Endrődön.
Kalocsa István gyógyszerész, Endrődön.
55. Kovács Lajos tanító, Endrődön.
Kalmár Mihály honvéd-hadnagy, Endrődön.
Kéry Elek jegyző, Dobozon.
Kertay Zsigmond magánzó, B.-Gyulán.
Ör. Kis Bálint, Gyomán.
60. Kocziszky János ügyvéd, B.-Csabán.
Kontur József kir. járásbíró, Szarvason.
Ifj. Kollár János ügyvéd, M.-Berényben.
Kopányi József, M.-Berényben.
Kohn Ábrahám, Szt.-Andráson.
65. * Kovács Mihály szolgabíró, Szeghalmon.
Kőrösi János ref. lelkész, K.-Ladány.
Környei Lajos h. ügyvéd, Békésen.
Ladányi Áron h. ügyvéd, Békésen.
Lányi Gusztáv főisk. tanár, Szarvason.
70. Laász János tanító, M.-Berényben.
Lavatka Béla földbirtokos, Abonyban.
Lavatka Ágoston kereskedő, Békésen.
Ifj. Lavatka József birtokos, Békésen.
* Dr. László Elek orvos, Orosházán.
75. * Lehóczky József r. k. plebános, Orosházán.
Lengyel Győző, K.-Társán.
Lusztig Sámuel földbirtokos, Szarvason.
Májercsik János birtokos, Szarvason.
Maresek István kereskedő, Szarvason.
80. Márton Mihály r. k. plebános, Szigetvárott.
Megele Gyula birtokos, K.-Társán.
Mezey Lajos jegyző, Békésen.
Magdics Károly tanító, M.-Berényben.

- Ifj. Mikolai Mihály ügyvéd, Szarvason.
85. Dr. Molnár Antal orvos, B.-Csabán.
 Moravesik József tanító, Szarvason.
 Megele Béla gazdatiszt, Gy.-Váriban.
 Nagy Ferencz könyvkereskedő, B.-Gyulán.
 Nagy Károly m. árvaszéki elnök, B.-Gyulán.
90. Nagy István, Dobozon.
 Németh Lajos tanító, B.-Csabán.
 Németh Lukács ügyvéd, Gyomán.
 * Oláh Antal ref. lelkész, Öcsödön.
 Id. Oláh György vár. tanácsos, B.-Gyulán.
95. Palóczy Lajos gyógyszerész, Orosházán.
 Pándi István ügyvéd, Ó-Kigyóson.
 Papp György, Vésztőn.
 Papp Sándor birtokos, P.-Sz.-Tornyán.
 Peics János, Vésztőn.
100. Petrovics Döme birtokos, Vésztőn.
 Petrovics Soma ev. lelkész, Szentesen.
 Rázel István gazdatiszt, Székudvaron.
 Rimler Lajos gazdatiszt, Ó-Kigyóson.
 Rosenthal Miksa kereskedő, Dobozon.
105. Róth Lajos, Endrődön.
 Salacz Ferencz szolgabíró, Szarvason.
 Salacz József jegyző, Szarvason.
 Salacz Géza jegyző, Uj-Kigyóson.
 Salacz Imre jegyző, Endrődön.
110. Dr. Simon Pál orvos, T.-Komlóson.
 Sinkó Mihály tanító, H.-M.-Vásárhelytt.
 Scholcz Ferencz, Lipótvárott.
 Schreiber Dávid birtokos, Endrődön.
 Stern Adolf kereskedő, Gyomán.
115. Dr. Stiassny József orvos, B.-Csabán.
 Sulyok Ede takarékpénztári tisztviselő, Orosházán.
 Schmidt József takarékpénztári könyvvezető, B.-Gyulán.
 St. Sulucz Sándor kir. járásbíró, Békésen.
 Suhajda Antal jegyző, Öcsödön.
120. Szabó Gábor, Dobozon.
 Szánthó Albert földbirtokos, Békésen.
 Szebeni János tanító, Endrődön.
 Szeghalom község.

- Szeberényi István ügyvéd, Budapesten.
125. Szegedi Károly ref. lelkész, Békésen.
Szerető Imre földbirtokos, Gyomán.
Szentandrás István közgyám, M.-Berényben.
Szentmihályi Lajos mérnök, Gyulán.
Szilágyi Antal jegyző, K.-Ladányban.
130. Stern testvérek, kereskedő-czég, M.-Berényben.
Szilvássy Ferencz magánzó, Orosházán.
Dr. Szlovák Pál orvos, Szarvason.
Sztraka Ernő vár. mérnök, B.-Csabán.
Sztraka György szolgabíró, B.-Csabán.
135. Suchanek Antal r. kath. plébános, Solyomkeőn.
Tavaszi János ügyvéd, Orosházán.
Dr. Télessy József orvos, Szarvason.
Tóth Ede ügyvéd, Békésen.
Timár J. János birtokos, Endrődön.
140. Thúri László gazdatiszt, M.-Berényben.
Id. Uferbach János vár. pénztárnok, B.-Gyulán.
Uhrin József birtokos, Endrődön.
Ujfalussy Dezső, m. árvaszéki ülnök, B.-Gyulán.
Ujházy Sándor éneklész, Endrődön.
145. Urszinyi János ügyvéd, B.-Csabán.
Urszinyi László gyógyszerész, M.-Berényben.
Uzon Ferencz vár. közgyám, B.-Gyulán.
Vidovszky Ferencz főjegyző, Gyomán.
Vidosics Antal, Endrődön.
150. Viskovics Ignác birtokos, Szarvason.
Vitályos Márton birtokos, Öcsödön.
* Veidinger György kereskedő, Gyomán.
Végh Vincze r. k. plébános, Furtán.
Vekele Mihály gyógyszerész, Öcsödön.
155. Weisz Lázár kereskedő, Gyomán.
Wielland János urad. tisztartó, Békésen.
Wolf Pál, M.-Berényben.
Wallner József takarékpénztári pénztárnok, Orosházán.
Zih Károly tanító, Sz.-Andráson.
-

Meghaltak :

Bonyhay Benjámin.	Farkas Zsigmond.
Gr. Dessewffy Marczell.	Márki István.
Dinya János.	Melczer Kálmán.
Erős János.	Tormássy Károly.
5. Farkas Béla.	10. Uhrinyi István.

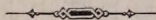
Az egyesület tisztviselői :

Elnök : Göndöcs Benedek.	Jegyző : Finta Ignác.
Alelnök : Haan Lajos.	Muzeumőr : id. Mogyorossy J.
Főtitkár : Zsilinszky Mihály.	Segédőr : Asbóth Kálmán.
Titkárok : Márky Lajos.	Pénztárnok : Körös Kálmán.
Karácsonyi János.	Ügyész : Keller Imre.

Választmányi tagok :

Gr. Apponyi Albert.	Kis Ferencz.
Bánhegyi István.	Dr. Kovács István.
Dr. Báttaszéki Lajos.	Lehóczky József.
Beliczey Rezső.	Mihálfi József.
Beliczey István.	Novák Kamil.
Dobay János.	Papp Mihály.
Gajdács Pál.	Szabó János.
Garzó Gyula.	Szemián Sámuel.
Dr. Hajnal István.	Salacz Ferencz.
Haviár Dani.	Tatay János.
Horváth Sámuel.	Terényi Lajos.
Id. Jancsovcics Pál.	Gr. Wenckheim Frigyes.
Janó Sándor.	Gr. Wenckheim Géza.
Kéry Kálmán.	

A társulat alapító tagjai egyszer mindenkorra 100 frtot, a rendes tagok évenként 3 frtot; a pártoló tagok pedig évenként 1 frtot fizetnek.

TARTALOM.

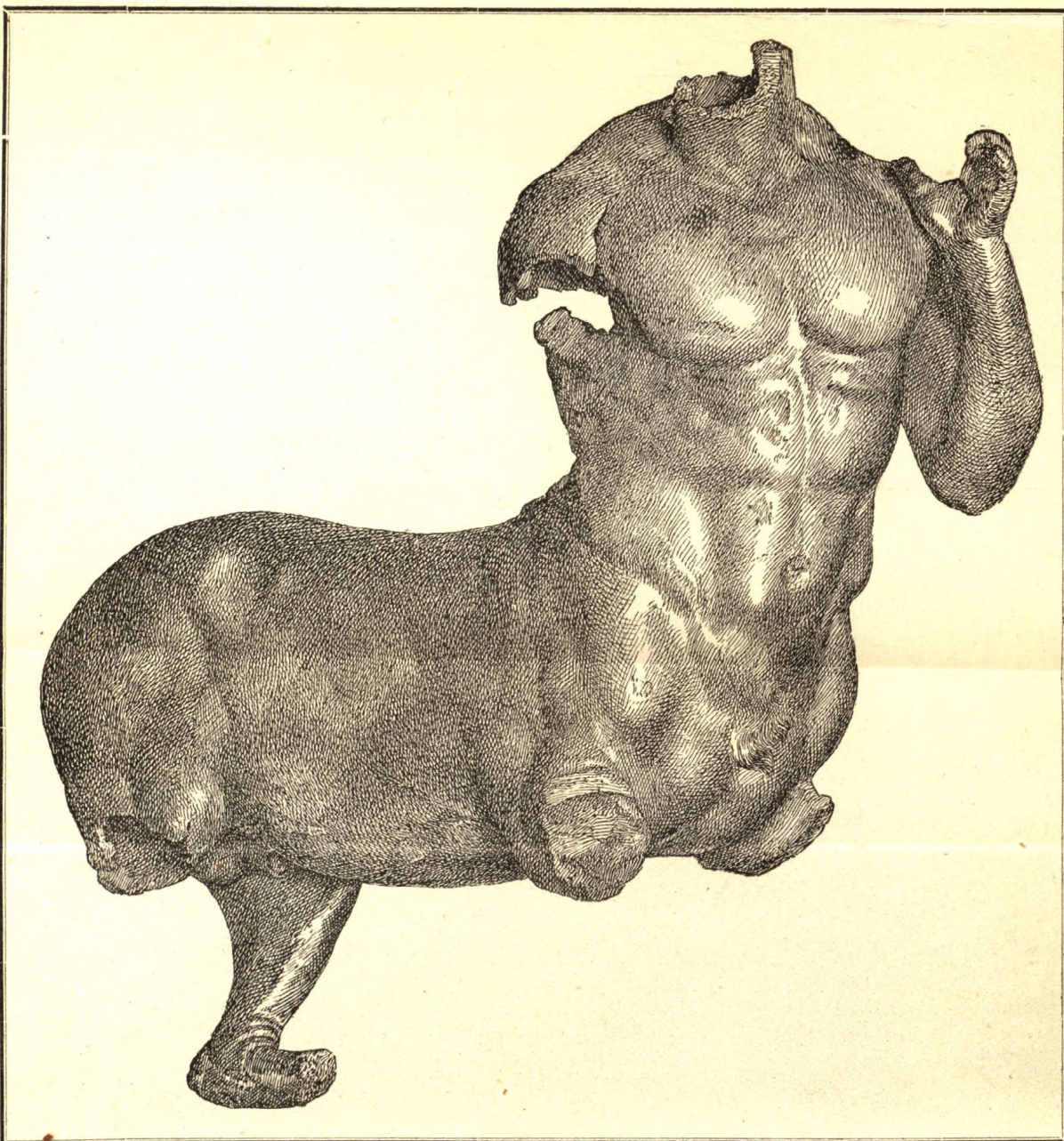
I. Irodalmi dolgozatok :

	Lap.
I. Bonyhay Beniámin emlékezete, <i>Göndöcs Benedektől</i>	5
II. Törökvilág Békésmegyében, <i>Karácsonyi Jánostól</i>	11
III. Győry Vilmos emlékezete, <i>Zsilinszky Mihálytól</i>	47
IV. Békésmegye nemzetiségei, <i>Karácsonyi Jánostól</i>	73
V. Novák Antal életéhez adat, <i>Zsilinszky Mihálytól</i>	91
VI. Regesták Békésvármegye jegyzőkönyveiből 1715—1795. (Folytatás), <i>Haan Lajostól</i>	100

II. Hivatalos közlemények :

I. Elnöki megnyitó beszéd B.-Gyulán, 1885. évi november hó 15-én tartott ülésen, <i>Göndöcs Benedektől</i>	159
II. Indítvány, a békésmegyei régész-művelődéstörténelmi társulat felolvasásainak változatosabbá tétele tárgyában	162
III. Az 1885-ik évi november hó 15-iki közgyűlés jegyzőkönyve	163
IV. Pénztárnoki jelentés	165
V. Muzeumőri jelentés	167
VI. A békésmegyei régész-művelődéstörténelmi társulat alapszabályai	173
VII. A békésmegyei régész-művelődéstörténelmi egyesület tagjainak névsora 1884—1885-ben	180

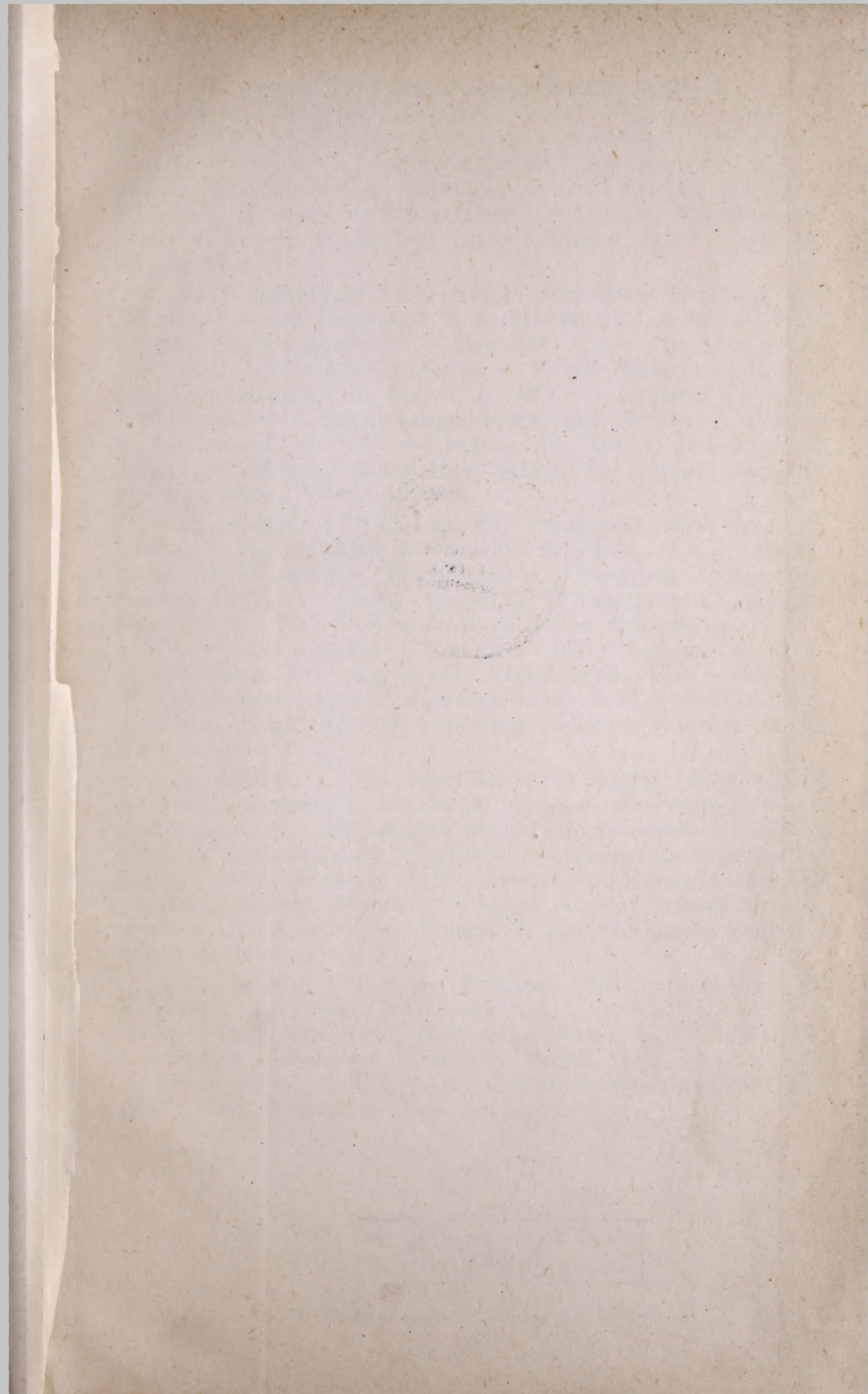
Kentaur,

lelhelye Sarmisegetusa romja, mai Várhely község határ területe.

Tájékoztató.

Vonatkozva az 1879/80-ik évi évkönyvünk VI-ik kötetében 199-ik lapon 5-ik sorszám alatt általam közölt **Sarmisegetusai Dák-palócz főváros** — mai várhely — hunyadmegyei község határában — mintegy tíz év előtt a romokból felszínre jutott **Kentaur** vörösréz-ből öntött csonka szoborra — melyet tekintetes Kalmár Mihály gyulai uradalmi-jog felügyelő ur megyei gyulai muzeumunk régiségtárának szíveskedett ajándékozni a tizenkét égi jegyek egyikét a Nyilast ábrázolja; melynek lóteste bokrosodik, míg emberteste kissé hátra hajlik; végtagjaiból csak a hátulsó ballábnak töredéke s a balkar van meg, a fej, jobb kar és lábai hiányzanak s így az ábrázolt mozdulatból csak annyit tudhatunk biztosan, hogy az öklében meghajlott balkéz — szerintem — nyilteget tarthatott. — A ló és embertest kitűnő anatómiáját bámulva sajnáljuk e kitűnő mű csonkaságában. — A művészi felfogás még szorosabban technikai kezelés, s a tűzbeni sűrű aranyozás mutatja, hogy e **Kentaur** — szobor K. utáni első századból való munka. Eredeti magassága közel juthatott a negyven centiméterhez. — Az ide csatolt sikerült tollrajz Dobi tanár ur műve, körülbelül félmagasságban kiállítva s itt a szövegbe ismertetésül felmutatva.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10265 / 1952 sz.

VII. Kötet: 1. Gyula vára bukása 1566. *Szabó Károlytól*. 2. Regesták a bécsi cs. kir. levéltárból, közli: *Károlyi Árpád*. 3. Ujabb adatok Békésmegye XV. és XVI. századbeli történetéhez. *Göndöcs Benedektől*. 4. Jegyzetek, A müncheni okmányok czímének és tartalmának rövid kivonata. 5. A Pero-féle lázadáshoz, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Békésvármegye helynevei, *Karácsonyi Jánostól*. 7. Gacsári István f.-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*. (Vége.)

VIII. Kötet: 1. Néhai gróf Wenckheim József-Antal emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. A békésmegyei hódoltság történetéből, *Szilágyi Sándortól*. 3. Regesták a bécsi cs. kir. állami levéltárból, közli: *Károlyi Árpád*. 4. Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága, *dr. Csánki Dezsőtől*. 5. Gyulának, a gyulai uradalomnak és a gyulai várnak keletkezése, *Karácsonyi Jánostól*. 6. Naplótöredék az 1683. évi hadjáratból, közli: *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegye földrajzához, magyarázó szövegül Békésmegye térképéhez, *Mihálfi Józseftől*.

IX. Kötet: 1. Wallaszky Pál emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. Egy emléklap Tót-Komlós multjából, *Tatay Jánostól*. 3. Adatok Tót-Komlós Egyházának s községének történetéhez, *Gajdács Páltól*. 4. Tököly viszonyai Békésmegyéhez, különösen Gyulához, *Karácsonyi Jánostól*. 5. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből 1715—1795. *Haan Lajostól*. 6. A tótkomlói ágost. hitv. anyaegyház történetéből, közli: *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegyei tudósítások 1836—1837. közli: *Zsilinszky Mihály*. 8. Békésmegyében a méhészet hetedfél százados multja, *Göndöcs Benedektől*.

X. Kötet: 1. Két feledésbe ment békésmegyei helység, *Karácsonyi Jánostól*. 2. Hol feküdt Alabian? *Karácsonyi Jánostól*. 3. Két összeírás a békésmegyei pusztákról, *Karácsonyi Jánostól*. 4. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből, *Haan Lajostól*. 5. Békésvármegyét illető jegyzetek Gr. Károlyi György főispánsága idejéből, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Egy békésmegyei karácsonyi mysterium, *Sipos Somától*. 7. Egy régi satyra a divatról, közli: *Sipos Soma*.

XI. Kötet: 1. Bonyhay Benjámín emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. Törökvilág Békésmegyében, *Karácsonyi Jánostól*. 3. Györy Vilmos emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 4. Békésmegye nemzetségei, *Karácsonyi Jánostól*. 5. Novák Antal életéhez adat, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Regesták Békésvármegye jegyzőkönyveiből 1715—1795. (Folytatás) *Haan Lajostól*.

